

Долина жаху

Повість

Частина перша

ТРАГЕДІЯ В БЕРЛСТОНІ

1. Засторога

— Я схиляюся до думки... — почав я.

— Думайте собі на здоров'я, — нетерпляче перервав мене Шерлок Холмс.

Я певен, що належу до числа найтерплячіших серед смертних, однак мушу зізнатися, що це кепкування зачепило мене за живе.

— Послухайте-но, Холмсе, — роздратовано мовив я. — Ви часом уже надто випробовуєте моє терпіння.

Але він надміру заглибився в свої думки, щоб одразу відповісти на це моє зауваження. Підперши голову рукою і навіть не доторкнувшись до поданого сніданку, він почав оглядати папірець, який дістав з поштового конверта. Потім узяв сам конверт, підніс його до світла й так само уважно роздивився зовні і зсередини.

— Це Порлоків почерк, — замислено сказав він. — Немає сумніву, що це Порлоків почерк, хоча його самого я бачив лише двічі. Написане на грецький кшталт "е" — його характерна прикмета. Але якщо це писав Порлок, тут мусить бути щось украй важливе.

Він говорив радше сам до себе, ніж до мене, але все моє роздратування після цих слів враз зникло.

— Хто ж він, цей Порлок? — спитав я.

— Порлок, Ватсоне, — це звичайнісінька кличка, а за нею стоїть надзвичайно хитра й спритна особа. В попередньому листі він чесно повідомив, що ім'я в нього вигадане, і просив не розшукувати його серед мільйонів мешканців нашого великого міста. Проте Порлок важливий для мене не сам по собі, а через свій зв'язок з однією великою людиною. Уявіть собі рибу-лоцмана поряд з акулою або шакала поряд із левом, — узагалі якусь дрібноту в товаристві грізної істоти, і не тільки грізної, Ватсоне, а й лиховісної, вкрай лиховісної. Ось чому він мене цікавить. Я розповідав вам про професора Моріарті?

— Славетний учений і злочинець, такий хитромудрий у своїх задумах, що...

— Що я й дотепер згадую свої поразки, Ватсоне! — з відчаєм пробурмотів Холмс.

— Я хотів сказати, що з цього погляду він досі невідомий публіці...

— Це натяк! Відвертий натяк! — вигукнув Холмс. — У вас, Ватсоне, є вроджена жилка глузливого гумору; вас слід остерігатися. Проте, називаючи Моріарті злочинцем, ви самі коїте злочин — адже з погляду закону це наклеп! Один з найбільших зловмисників, що замислює чи не всі злочини, мозок таємного світу, від якого залежить доля народу, — ось хто ця людина! Але він настільки неприступний, настільки поза підозрою, що міг би сам притягти вас до суду за безпідставне звинувачення. Хіба не він — уславлений автор "Руху астероїдів", книжки, яка зачіпає такі висоти чистої математики, що не знайшлося, кажуть, ще нікого, хто написав би про цю працю критичний відгук у науковій пресі? Хіба можна зводити наклеп на таку людину? Наклепник-доктор і зганьблений

професор — ось які ролі дістануться вам двом! Це геній, Ватсоне. Але настане час і нашої перемоги.

— Як би я хотів це побачити! — щиро вигукнув я. — Але ви казали щось про цього Порлока...

— Атож. Так званий Порлок — ланка довгого ланцюга, створеного цією великою людиною. І ланка, між нами кажучи, досить-таки другорядна. Єдина ланка на весь ланцюг, що дала тріщину.

— Але ж ланцюг із слабкою ланкою ніколи не буде міцним.

— Отож, любий мій Ватсоне! В цьому й полягає надзвичайна вага Порлока. Спонукуваний і совістю, що пробудилася в ньому, і головним чином — десятифунтовими банкнотами, які я надсилав йому, — він уже двічі надавав мені цінні відомості — такі цінні, що пощастило запобігти злочинам. Якщо ми зуміємо знайти ключ до шифру, то цей лист, безперечно, теж виявиться важливим повідомленням.

Холмс знову розгорнув лист і поклав його на порожню тарілку. Я нахилився над нею й почав розглядати загадковий напис. У ньому йшлося:

534 K2 13 127 36 31 4 17 21 45

Дуглас 109 293 5 37 Берлстон

26 Берлстон 9 47 171

— Що ви скажете про це, Холмсе?

— Це, очевидно, спроба повідомити про щось таємне.

— Але якщо немає ключа, то яка користь із цього шифру?

— Цієї хвилини — ані найменшої.

— Чому ви кажете — "цієї хвилини"?

— Бо я можу прочитати багато шифрів так само легко, як акrostих із перших літер рядків: такі загадки — лише розвага для мозку. Але тут — інша річ. Зрозуміло, що це посилання на слова зі сторінки якоїсь книжки. Поки я не знатиму, що то за книжка, я безсилий.

— А що це за "Дуглас" і "Берлстон"?

— Цих слів, напевно, немає на тій сторінці.

— Чому ж він не зазначив назву книжки?

— Любий мій Ватсоне, ваш природний розум, що так тішить ваших друзів, мав би підказати вам, що посилати шифрований лист і ключ в одному конверті не варто. Невдовзі принесуть свіжу пошту, і я буду здивований, якщо не одержу листа з поясненням, чи радше — з самою книжкою, з якої взято ці числа.

Холмсові передбачення справдилися: за кілька хвилин з'явився Біллі, наш хлопчина-лакей, що приніс очікуваний лист.

— Той самий почерк, — зауважив Холмс, відкриваючи конверт. — І цього разу є підпис, — задоволено додав він, розгорнувши лист. — Послухайте-но, Ватсоне! — спохмурнів він, переглянувши зміст. — Боже мій, оце так поразка! Наші сподівання не справдились. Схоже, що з цим Порлоком у нас нічого не вийде. Ось лист:

"Дорогий містере Холмсе!

Я більш нічим не можу допомогти вам. Це надто небезпечно — він мене підозрює. Я бачу, що він мене підозрює. Тільки-но я написав адресу на конверті, щоб послати вам ключ до шифру, як він несподівано увійшов до мене. Я встиг сховати конверт. Якби він побачив його, то мені було б непереливки. Але я прочитав у його очах підозру. Спалить шифрований лист — він уже не потрібен вам.

Фред Порлок".

Кілька хвилин Холмс мовчки сидів, жмакаючи лист і спинивши свій погляд на полум'ї в каміні.

— Врешті-решт, — мовив насамкінець він, — що його могло так злякати? Можливо, лише його нечисте сумління. Почуваючись зрадником, він прочитав звинувачення в очах іншого.

— Цей інший, сподіваюсь, професор Моріарті?

— Саме він! Коли хтось із їхньої компанії каже "він", то зрозуміло, про кого йдеться. Над ними всіма верховодить лише один "він".

— І що ж він замислив?

— О, це непросте питання. Коли супроти вас стоїть один з найперших умів Європи, за чією спиною — безліч темних сил, то чекати можна будь-чого. Наш друг Порлок, здається, зовсім розгублений — порівняйте, будь ласка, лист з адресою на конверті, написаною ще до цих лиховісних відвідин. На конверті почерк чіткий і впевнений. У листі його ледве можна розібрати.

— Чому ж він узагалі писав?

— Він боявся, що я домагатимусь пояснень і тим самим завдам йому прикрощів.

— Так, звичайно, — сказав я, взяв шифрований лист і став уважно розглядати його. — Далебі, можна збожеволіти з того, що в такому клаптику паперу приховано серйозну таємницю, до якої неможливо проникнути.

Шерлок Холмс відсунув убік незайманий сніданок і запалив закіптюжену люльку, супутницю його найглибших роздумів.

— Цікаво, — мовив він, зручно всівшись у кріслі і втупившись очима в стелю. — Можливо, тут містяться деталі, які обминув ваш гідний Макіавеллі мозок. Погляньмо на цю загадку в світлі чистого розуму. Цей чоловік посилається на якусь книжку. Ось наша вихідна точка.

— Надто вже вона непевна.

— І все-таки погляньмо, чи можемо ми її розвинути. Що більше я міркую над цією загадкою, то менше вона здається мені незбагненною. Які вказівки щодо книжки?

— Жодних.

— Ну, ну, тут не так уже все й кепсько. Шифрований лист починається великим числом 534, чи не так? Візьмемо за робоче припущення, що 534 — це сторінка, яка є ключем до шифру. З цього випливає, що книжка досить-таки груба. Наступний знак — K2. Що ви скажете про це, Ватсоне?

— "Книга друга", звичайно, тобто частина друга.

— Навряд чи це так, Ватсоне. Якщо подано номер сторінки, то номер частини твору вже несуттєвий.

— Колонка! — вигукнув я.

— Чудово, Ватсоне! Ви просто вражаєте мене цього ранку. Напевно, колонка. Отже, тепер ми починаємо з того, що цей грубий том надруковано в дві колонки — досить довгі, бо одне зі слів позначено числом 293. Чи всі можливості цього листа ми вичерпали?

— Побоююсь, що всі.

— Ви несправедливі до самого себе. Ще одна думка, любий мій Ватсоне. Якби книжка була рідкісна, то він одразу надіслав би її мені. Насправді ж він збирався, поки його намірів ніхто не порушував, надіслати лише ключ. Він пише про це в своєму листі. Це означає, що таку книжку я легко можу знайти в себе. Іншими словами, Ватсоне, йдеться про якесь дуже поширене видання.

— Справді, звучить імовірно.

— Отож ми можемо звузити поле наших пошуків до грубої книжки, надрукованої в дві колонки й дуже поширеної.

— Біблія! — переможно вигукнув я.

— Добре, Ватсоне, добре! Але здогад, на жаль, хибний. Адже саме Біблію найважче уявити на руках у когось із спільників Моріарті. До того ж, видань Святого Письма так багато, що він не міг сподіватися, ніби я маю примірник із так само нумерованими сторінками. Ні, він посилається на щось певніше. Він знає, що його сторінка 534 достеменно збігається з моєю сторінкою 534.

— Але таких книжок небагато!

— Отож. Тут і є наш порятунок. Наші пошуки тепер обмежуються книжками з постійною нумерацією сторінок, і до того ж такими, які має кожен.

— Довідник Бредшоу?[2]

— Ні, Ватсоне, навряд. Зміст слів цієї книжки завузький. Бредшоу ми можемо проминути. І будь-який інший довідник чи словник теж — із тієї самої причини. Що залишається?

— Який-небудь щорічник!

— Чудово, Ватсоне! Я помилявся, гадаючи, що ви не влучите в ціль. Щорічник! Візьмімо випуск "Щорічника Вайтекера". Він найбільше поширений. Має потрібне число сторінок. І надрукований у дві колонки. На початку зміст його слів дещо обмежений, але ближче до кінця ширшає. — Він узяв з полиці том щорічника: — Ось сторінка 534, друга колонка, — про торгівлю Британської Індії. Записуйте, Ватсоне. Номер тринадцятий — "Магратта[3]". Побоююсь, що початок не дуже втішний. Номер сто двадцять сьомий — "уряд". Тут уже є певний сенс, хоча це й не дуже стосується нас із професором Моріарті. Спробуймо далі. Що ж робить уряд Магратти? На жаль! Наступне слово — "пір'я". Не вийшло, любий мій Ватсоне. Кінець!

Він говорив жартівливим тоном, але його насуплені брови свідчили про зневіру і розчарування. Я теж сидів засмучений і безпорадний, утупившись у камін. Запанувала довга мовчанка, яку перервав несподіваний вигук Холмса, що з'явився з-за дверцят шафи з іншим, пошарпаним, томиком у руці.

— Ми поплатилися за свій поспіх, Ватсоне! — вигукнув він. — Ми випередили час. Нині сьоме січня, й ми взяли найсвіжіший том щорічника. Але більш ніж імовірно, що Порлок брав для свого листа минулорічний випуск. Він, звичайно, повідомив би нас про це, якби встиг написати лист із поясненням. Тепер погляньмо, що покаже нам сторінка 534. Номер тринадцятий — "маю", сто двадцять сьомий — "відомості". Це вже дещо обіцяє. — Холмсові очі блищали, а тонкі, нервові пальці тремтіли, коли він перелічував слова. — "Небезпека". Ага! Чудово! Записуйте, Ватсоне:

"Маю... відомості... небезпека... може... загрожувати... дуже... скоро... якийсь". Далі у нас стоїть ім'я "Дуглас". "Багатий... сквайр... тепер... у... Берлстон... замок... Берлстон... запевнити... вона... незворотний". Усе, Ватсоне! Що ви скажете про застосування чистого розуму та його результати? Якби наш зеленяр мав на продаж лаврові вінки, я послав би Біллі купити один.

Я й досі роздивлявся папірець на своїх колінах, на якому записав розшифрований Холмсом лист.

— Який дивний спосіб туманно висловлювати думки! — мовив я.

— Навпаки, їх висловлено дуже ясно, — заперечив Холмс. — Коли для висловлення своїх думок ви користуєтесь лише однією колонкою книжки, то навряд чи знайдете все, що вам потрібно. В чомусь ви повинні розраховувати на кмітливість вашого адресата. Зміст цілком зрозумілий. Якась небезпека чатує на Дугласа — багатого джентльмена, що мешкає, мабуть, у сільській садибі. Порлок певен, — "запевнити" — це найближче, що йому пощастило знайти до слова "певен", — що ця небезпека неминуха — "незворотна". Ось він, результат нашого невеличкого аналізу!

Холмс відчував задоволення, що його отримує справжній митець, коли милується своїм найкращим твором. Він і досі сміявся, радіючи успіхові, коли Біллі відчинив двері й до кімнати увійшов інспектор Мак-Дональд із Скотленд-Ярду.

Тоді, наприкінці вісімдесятих років, Алек Мак-Дональд був ще далекий від своєї теперішньої слави. Цей молодий, але здібний детектив виявляв надзвичайне вміння в розслідах, які доручали йому. Його висока, кремезна постать наводила на думку, що він має неабияку силу; високе чоло і глибоко посажені очі, які блищали з-під кошлатих брів, свідчили про тонкий, проникливий розум. Мовчазний, суворий чоловік, він розмовляв абердинською говіркою.

Двічі за всю його кар'єру Холмс допомагав йому досягти успіху, сам задовольняючись лише радістю від того, що знайшов розгадку. Питаючи в Холмса поради в будь-якому важкому випадку, шотландець відповідав своєму колезі-аматорові глибокою вдячністю й повагою. Лише посередність не визнає нічого вищого від себе; талант, навпаки, завжди розпізнає й цінує генія. Мак-Дональд, що мав талант до свого фаху, не бачив нічого принизливого в тому, щоб попросити поради в людини, яка за своїми здібностями й досвідом стоїть осібно в усій Європі. Холмс, не дуже схильний до дружніх стосунків, був добрий до здорованя-шотландця і зараз лагідно всміхнувся до нього.

— Ви рання пташка, містере Маку, — мовив він. — Побоююсь, що ваші відвідини означають якусь нову незвичайну пригоду.

— Якби ви сказали "сподіваюсь", а не "побоююсь", було б, гадаю, ближче до правди, — відповів з ущипливою посмішкою інспектор. — Ні, дякую, я не палю. Я вийшов так рано через те, що найперші години після злочину для нас найдорожчі, — ви самі це добре знаєте. Але... але...

Інспектор раптом зупинивсь і втупив здивовані очі в папірець, що лежав на столі. То був аркуш, на якому я записав зміст розшифрованого листа.

— "Дуглас"... — пробурмотів він. — "Берлстон"... Що це, містере Холмсе? Це якісь чари! Заради всього святого, скажіть, звідки ви взяли ці імена?

— З шифру, який ми з доктором Ватсоном щойно розгадали. А що, власне, сталося?

Інспектор і далі переводив спантеличений погляд то на мене, то на Холмса.

— Тільки те, — відповів він, — що містера Дугласа з Берлстонської садиби жорстоко вбито минулої ночі!

## 2. Шерлок Холмс розмірковує

То був один з тих драматичних моментів, які становили сенс життя мого друга. Було б перебільшенням сказати, що це його приголомшило. В його вдачі не було й тіні черствості, але напружена праця добре загартувала йому нерви. В такі хвилини душа його немовби дрімала, зате розумова чутливість загострювалася до краю. Зараз на його обличчі не було й сліду того жаху, що його я побачив після Мак-Дональдових слів; воно виявляло скоріше цікавість, із якою хімік розглядає кристали, що осіли на дні склянки з розчином.

— Чудово! — промовив він. — Чудово!

— Вас це, здається, не здивувало?

— Зацікавило, містере Маку, але не здивувало. Чому я маю дивуватися? Я одержав анонімне повідомлення, що одній особі загрожує небезпека. Менше ніж за годину я дізнався, що ця небезпека справдилась і цю особу вбито. Це зацікавило мене, але анітрохи, як бачите, не здивувало.

Кількома словами він розповів інспекторові про шифрований лист і про ключ до нього. Мак-Дональд сидів біля столу, підперши руками підборіддя й насупивши свої кошлаті жовтаві брови.

— Я хотів цього ранку їхати до Берлстона, — мовив він. — Я зайшов, щоб попросити вас поїхати зі мною — вас і вашого друга. Проте з того, що ви розповіли, випливає, що ми можемо успішніше попрацювати в Лондоні.

— Гадаю, що навряд, — зазначив Холмс.

— Зважте все, містере Холмсе! — вигукнув інспектор. — За день чи два всі газети буде заповнено берлстонською таємницею; але що то за таємниця, коли в Лондоні є людина, яка зуміла заздалегідь передбачити злочин? Нам залишається тільки знайти цю людину, і все з'ясується.

— Безперечно, містере Маку. Тож яким чином ви пропонуєте шукати цього так званого Порлока?

Мак-Дональд оглянув з обох боків лист, переданий Холмсом.

— Штемпель поставлено в Кембервелі — це мало чим допоможе нам. Ім'я, на вашу думку, вигадане — цього теж, звичайно, замало. Ви сказали, що надсилали йому гроші?

— Двічі, в банкнотах.

— Куди?

— До Кембервелської поштової контори.

— І жодного разу не поцікавились, хто приходив по них?

— Ні.

Інспектор здивовано й трохи вражено поглянув на нього:

— Чому ж?

— Бо я завжди дотримую свого слова. Після першого листа я пообіцяв, що ніколи не розшукуватиму його.

— Ви гадаєте, що за ним стоїть хтось інший?

— Я знаю це.

— Той професор, що про нього ви згадували?

— Саме він.

Інспектор Мак-Дональд усміхнувся і підморгнув, позирнувши в мій бік.

— Скажу не криючись, містере Холмсе: у нас у Скотленд-Ярді вважають, що ви даремно гострите зуби на цього професора. Я зібрав про нього деякі відомості. Він має славу шанованої, вченої й талановитої людини.

— Я радий, що ви визнаєте його талант.

— Та його не можна не визнати! Після того, як я почув про ваше ставлення до нього, я вирішив сам зустрітися з ним. Ми трохи поговорили про сонячні затемнення. Що там про них слід говорити, я вже не знаю, але він узяв ліхтар і глобус і за хвилину все пояснив мені. Він дав мені свою книжку — те, що там писано, надто вже мудре для мене, хоч я й добре навчався в Абердині[4]. Із своїм худим обличчям, сивим волоссям, якоюсь ніби врочистою мовою він схожий на справжнісінького міністра. Коли він на прощання поклав мені на плече руку, було схоже, що то батько благословляє сина йти в далекий, невідомий світ.

Холмс коротко зареготав і потер руки.

— Чудово! — мовив він. — Просто чудово! Скажіть-но мені, друже Мак-Дональде, ця щира приємна бесіда тривала в кабінеті професора?

— Так.

— Гарна кімнатка, авжеж?

— Дуже гарна, містєре Холмсе, ошатна.

— Ви сиділи біля його письмового столу?

— Так.

— То ви були проти світла, а його обличчя — в затінку?

— Це було ввечері... Так, лампа світила на мене.

— Цього слід було сподіватися. Ви помітили картину за спиною в професора?

— Я нічого не проминаю, містєре Холмсе. Мабуть, навчився цього у вас. Так, я помітив картину — портрет молодої дівчини, що дивиться вбік, підперши голову руками.

— То картина Жана-Батіста Греза[5].

Інспектор удав зацікавлення.

— Жан-Батіст Грез, — провадив Холмс, умостившись глибше в кріслі й стуливши кінчики пальців, — то великий французький художник другої половини вісімнадцятого століття. Нинішня критика більше ніж погоджується з високою оцінкою його робіт сучасниками.

Інспектор збайдужіло дивився на мого друга.

— Краще б нам... — почав він.

— Саме це ми й робимо, — перебив його Холмс. — Усе, про що я кажу, має безпосередній зв'язок із тим, що ви називаєте "берлстонською таємницею". Це навіть можна назвати її справжнім серцем.

Мак-Дональд легенько всміхнувся і привітно позирнув на мене.

— Ви надто вже швидко міркуєте, містере Холмсе. Ви проминули одну-дві ланки в своїх думках, а я не можу заповнити цієї прогалини. Що може бути спільного між тим давно померлим художником та берлстонським випадком?

— Детективові стає в пригоді будь-яке знання, — зауважив Холмс. — Навіть така дурниця, що 1865 року картину Ґреза під назвою "Дівчина з ягням" було продано на аукціоні "Порталіс" за мільйон дві тисячі франків — більш ніж сорок тисяч фунтів.

Інспекторове обличчя відразу спалахнуло цікавістю.

— Хочу нагадати вам, — вів далі Холмс, — що про суму платні професора можна легко дізнатися з довідників. Він дістає сімсот фунтів на рік.

— Тоді як він міг придбати...

— Отож! Як він міг?

— Дивна річ, — замислено мовив інспектор. — Кажіть далі, містере Холмсе. Мене це справді зацікавило. Дивна річ!

Холмс усміхнувся. Його завжди тішило чиєсь захоплення — то була риса, гідна справжнього митця.

— А як щодо Берлстона? — спитав він.

— Ми ще маємо час, — відповів, позирнувши на годинник, інспектор. — Біля ваших дверей на мене чекає кеб; за двадцять хвилин він доведе

нас до вокзалу Вікторія. А щодо цієї картини... Ви, містере Холмсе, якось нібито казали мені, що ніколи не бували в професора Моріарті.

— Так, ніколи.

— То звідки ви знаєте про його кімнату?

— Це вже інша річ. Я тричі бував у його кімнатах — двічі під різним приводом чекав на нього і йшов звідти до його повернення. А втретє... ні, про це я не буду розводитись перед поліційним детективом. Скажу лише, що того разу я дозволив собі переглянути його папери — і наслідки були найнесподіваніші.

— Ви знайшли щось компрометуюче?

— Нічогісінько. Оце мене і вразило. Тепер ви бачите, до чого тут картина. Це свідчить, що він — людина дуже багата. Але як він надбав це багатство? Він неодружений. Його молодший брат служить начальником станції десь на заході Англії. Кафедра дає йому сімсот фунтів на рік. А тим часом він має справжнього Ґреза.

— То й що?

— Висновок дуже простий.

— Ви хочете сказати, що це багатство надбане незаконним чином?

— Отож. Але в мене є й інші причини вважати так: десятки найтонших ниток ведуть звивистими шляхами до середини павутиння, в якому переховується ця отруйна, нерухома зовні істота. Я згадав Ґреза лише через те, що ви бачили цю картину самі.

— Справді, містере Холмсе. Усе, що ви розповіли, дуже цікаво. Навіть більше ніж цікаво — просто дивовижно. Але вкажіть нам на щось певніше. Яким чином він добуває ці гроші? Що це — пограбування, фальшування, вбивства?

— Ви читали коли-небудь про Джонатана Вайлда?

— Ім'я нібито знайоме. Хтось із роману, авжеж? Не дуже я люблю цих детективів з романів — це хлопці працюючі, але ніде не сказано, як вони працюють. Це все чистісінькі вигадки.

— Джонатан Вайлд — не детектив і не герой роману. Це відомий злочинець, що жив у середині минулого століття.

— Тоді мені немає до нього діла. Я людина практична.

— Містере Маку, найпрактичніша річ, яку ви можете зробити в своєму житті, — зачинитися на три місяці в кімнаті і по дванадцять годин на добу читати історію злочинів. У ній усе повторюється — навіть професор Моріарті. Джонатан Вайлд був таємною силою всіх лондонських злочинців, яким він за п'ятнадцять відсотків винагороди дарував свій розум і свої здібності. Старе колесо обертається, і все вертає на попередні місця. Все, що ми бачимо, колись уже було і буде знов. Я розповім вам іще одну-дві речі про Моріарті, — вони можуть зацікавити вас.

— Вони справді зацікавили б мене.

— Я мав нагоду дізнатися, хто перша ланка в цьому ланцюзі — в ланцюзі, на одному кінці якого — цей Наполеон злочинного світу, а на іншому — сотня дрібних крадіїв, шахраїв та пройдисвітів; середню його частину складають найрізноманітніші злочини. Начальник їхнього штабу — полковник Себастьян Моран, так само неприступний для закону, як і сам професор. Як ви думаєте, скільки він платить полковникові?

— Не можу сказати.

— Шість тисяч на рік. Ось вона, ціна розуму, встановлена, як бачите, в душі американських ділків. Я довідався про це випадково. Це більше, ніж отримує прем'єр-міністр. Це дає вам уявлення про прибутки Моріарті й масштаби, в яких він діє. Ще одна подробиця: я поцікавився кількома останніми чеками Моріарті — звичайнісінькими, найбезневиннішими чеками, якими він сплачує свої господарські рахунки. Їх було видано на шість різних банків. Що ви на це скажете?

— Справді дивно! А що скажете ви?

— Те, що він хоче запобігти пліткам про його багатство. Жодна людина не повинна знати, скільки грошей він має. Певна річ, що в нього не менше ніж двадцять рахунків у різних банках: найбільшу їхню частину розміщено, мабуть, у Німецькому банку чи в "Ліонському кредиті". Якщо вам випадуть раптом один-два вільні роки, то раджу вам присвятити їх вивченню особи професора Моріарті.

Інспектор Мак-Дональд цілком заглибився в розмову. Його розібрала цікавість. Але практичний шотландський розум урешті змусив його повернутися до справи.

— Постривайте, — сказав він. — Ви з вашими бувальщинами відхилилися трохи вбік, містере Холмсе. Зараз нам лише відомо, що між професором та злочинцем у Берлстоні існує певний зв'язок. Такий висновок ви зробили з того попередження, що його надіслав оцей Порлок. Чи можемо ми припустити щось іще?

— Можемо висловити кілька здогадів про причину вбивства. Як я зрозумів з ваших слів, це вбивство здається незбагненим або принаймні не піддається поясненням. Коли ж звернутися до згаданих нами джерел злочину, тут можуть бути дві різні причини. По-перше, вам слід знати, що Моріарті тримає своїх людей у залізних лещатах. Порядки в його спілці

жахливі. У його кодексі існує тільки одне покарання — смерть. Отож ми можемо припустити, що цей убитий Дуглас, який міг бути одним з людей цього короля злочинців, зрадив свого проводиря. Він дістав кару, й про це дізналися всі, щоб страх смерті зробив їх ще покірнішими.

— Це лише припущення, містере Холмсе.

— Інша причина — це одна із звичайних шахрайських витівок Моріарті. Чи було там щось украдено?

— Я не чув про таке.

— Якщо було, то це, звичайно, свідчить проти першого припущення і на користь другого. Моріарті могли залучити до цієї справи обіцяною часткою від здобичі або запросити керувати нею за певну платню. І те, й друге однаково можливе. Але хоч як би там було, — навіть коли існує третє пояснення, — відповіді на ці питання слід шукати в Берлстоні. Я добре знаю нашого професора, тож певен: там залишилося дещо таке, що врешті-решт приведе нас до розв'язки.

— Тоді їдьмо до Берлстона! — вигукнув Мак-Дональд, підхопившись зі стільця. — О Боже! Я й не думав, що вже так пізно. Даю вам, джентльмени, п'ять хвилин на збирання.

— Цього вистачить нам обом, — підводячись, відповів Холмс. Він швидко змінив свій халат на дорожнє пальто. — А по дорозі, містере Маку, розкажіть мені все, що знаєте.

Того "всього" виявилось занадто мало, але все-таки досить, аби переконати нас, що ця справа варта якнайпильнішої уваги фахівця. Холмс, вислухавши скупі, незначні подробиці, пожвавішав і раз у раз потирав свої тонкі руки. Довгі тижні нудьги залишилися позаду, і тепер він нарешті знайшов гідне застосування своїй дивовижній енергії, як це буває в талановитих людей, коли тривалий час не користуються їхніми

послугами. Бездіяльність робила його гострий розум неначе тупішим та іржавішим.

Очі Шерлока Холмса блищали, бліді щоки зарум'яніли, все його обличчя немовби освітілося якимось внутрішнім світлом. Сидячи в кебі, він уважно слухав Мак-Дональдову коротку розповідь про загадку, що чекала нас у Сасексі. Інспектор, як він сам пояснив, одержав письмовий звіт про цю пригоду з першим ранковим потягом. Тамтешній поліційний офіцер Вайт Мейсон — його близький друг; через те Мак-Дональд дістав це повідомлення швидше, ніж це звичайно трапляється, коли когось із Скотленд-Ярду викликають на село. Для столичних фахівців це занадто холодний слід.

"Дорогий інспекторе Мак-Дональде, — ішлося в листі, який він прочитав нам. — Офіційне запрошення ви дістанете в окремому конверті. Я ж пишу вам приватний лист. Надішліть мені телеграму, яким потягом ви зможете приїхати до Берлстона, і я зустріну вас сам — або доручу кому-небудь, якщо буду заклопотаний справами. Випадок дуже химерний. Не марнуйте жодної хвилини. Привезіть, коли можете, містера Холмса — він знайде тут багато цікавого для себе. Як на мене, все це віддавало б чимось театральним, якби в кімнаті не було трупа людини. Слово честі, це щось дивне".

— Ваш приятель, здається, не дурень, — зауважив Холмс.

— Так, сер, Вайт Мейсон — дуже ділова людина, як я можу судити,

— Гаразд. Що ви ще скажете?

— Нічого. Всі подробиці він розповість нам на місці.

— Тоді звідки ви довідались про Дугласове ім'я й про те, що його жорстоко вбито?

— Про це йшлося в офіційному повідомленні. Там не було слова "жорстоко" — це неофіційний вислів. Там було ім'я — Джон Дуглас. Зазначено, що причина смерті — постріл у голову з мисливської рушниці. Наведено також час убивства — невдовзі по півночі. Далі додано, що не підлягає сумніву: це вбивство, але поки нікого не заарештували. Наостанок сказано, ніби це загадкова пригода з деякими незвичайними рисами. Це все, містере Холмсе, що ми зараз маємо.

— Тоді, з вашої ласки, ми на цьому й зупинимось, містере Маку. Будувати припущення на непевному ґрунті — це ганьба для нашого фаху. Поки я бачу тільки два незаперечні факти — великий мозок у Лондоні і вбиту людину в Сасексі. А між ними — ланцюг, який ми повинні дослідити.

### 3. Трагедія в Берлстоні

А тепер я попросив би дозволу облишити розповідь про свою скромну персону й описати події, які сталися до того, як ми прибули на місце таємничої пригоди, про яку багато що довідалися пізніше. Тільки таким чином я можу познайомити читача з людьми, пов'язаними з цією дивною пригодою, і з тими загадковими обставинами, за яких їм судилося зіткнутись зі своєю долею.

Село Берлстон — невеличка, дуже давня купка дерев'яних хатинок біля північної межі графства Сасекс. Кілька століть воно не знало змін, але впродовж останніх років його мальовниче розташування приваблювало багатьох заможних сквайрів, чиї вілли тепер стоять серед тамтешніх лісів. Ці ліси, очевидно, — околиця величезного Вільдського лісу, що сягає північної межі Крейдяних Горбів. У самому селі з'явилося багато дрібних крамниць, що обслуговують значно зросло його населення; завдяки їм Берлстон швидко перетворився зі стародавнього села на сучасне місто. Довкола його оточують невеликі оселі; найближче місто, Танбридж-Вельс, — аж за десять — дванадцять миль на схід, поблизу самісінької межі графства Кент.

За півмилі від міста, посеред старого парку, відомого своїми могутніми буками, стоїть давній Берлстонський замок. Частину цієї славнозвісної будівлі зведено ще за доби перших хрестових походів, коли Х'юго де Капюс спорудив фортецю в маєтку, подарованому королем. Вона помітно постраждала від пожежі 1543 року, але дещо з цієї будівлі, закіптюжене димом, уціліло; і ось за доби короля Якова[6] на місці руїн феодального замку постала нова цегляна будівля.

Ця садиба, з її численними шпилями та вузькими віконцями, виглядає нині так само, як її побудували на початку сімнадцятого століття. З двох рівів, що оточували колись маєток, один зовсім пересох і тепер скромно слугує городом. Інший рів досі наповнений водою, має сорок футів завширшки, кілька футів завглибшки і оточує замок з усіх боків. Рів живить своєю водою маленький струмок, тож ця водойма ніколи не перетворюється на суху канаву. Вікна на першому поверсі замку лише за фут від поверхні води.

Єдина дорога до замку веде через звідний міст, ланцюги та корба якого давно заржавіли. Останні власники садиби були, проте, люди енергійні, тож міст щовечора підіймався і щоранку опускався. Завдяки тому, що цей давній феодальний звичай відновили, замок щоночі перетворювався на справжнісінький острів — ця деталь мала безпосередній зв'язок із таємницею, що невдовзі привернула увагу всієї Англії.

Замок кілька років стояв порожній і міг би швидко перетворитись на мальовничу руїну, якби ним не заволоділи Дугласи. Ця родина складалася лише з двох осіб — Джона Дугласа та його дружини. Дуглас був примітною особою й зовні, й за своєю вдачею. То був чоловік років п'ятдесяти, з мужнім обличчям, сивими вусами, проникливими сірими очима й стрункою, гнучкою статуєю, що досі не втратив молодечої сили та бадьорості. Він був з усіма привітний, щирий, але щось у його поведінці справляло враження, ніби колись він обертався в колах, нижчих за товариство сасекських сквайрів.

Хоча сусіди, бувало, поглядали на нього з подивом, він швидко набув гучної слави серед селян, цікавлячись навіть їхніми святами й бенкетами. На них він, маючи гарний високий тенор, завжди готовий був потішити люд чудовою піснею. Грошей він, здавалося, мав багато — казали, нібито надбав їх у каліфорнійських золотих копальнях, бо і з власних його слів, і зі слів дружини було відомо, що він провів частину свого життя в Америці.

Добра слава, яку породили його ласкавість і проста поведінка, зміцніла ще й завдяки репутації неабиякого сміливця. Коли горіла садиба священика, він кинувся до палаючого будинку рятувати майно — вже після того, як пожежна команда оголосила, що це неможливо. Завдяки всім цим рисам Джон Дуглас із Берлстонського замку менш ніж за п'ять років здобув собі в Берлстоні велику пошану.

Його дружину знали так само чудово, хоча англійці, надто сільські мешканці, не дуже охоче товаришують з іноземцями. Жила вона досить відлюдкувато, цілком поринувши в чоловікові справи і власні хатні обов'язки. Було відомо, що це англійська леді, яка познайомилася з містером Дугласом у Лондоні, коли він овдовів. То була гарна жінка — висока, смаглява, років на двадцять молодша за свого чоловіка, — ця різниця, проте, ніяк не порушувала їхнього щасливого сімейного життя.

Однак ті, котрі знали Дугласів найкраще, подекували, що між ними не було цілковитої довіри, — мабуть, після того, як дружина дізналася щось про чоловікове минуле, — або радше тоді, як їй хтось розповів про це. До того ж дехто часом помічав, що місіс Дуглас помітно нервується, коли її чоловік пізно повертається додому. В тихій сільській місцевості, де радо підхоплюють кожну плітку, ця риса господині замку не пройшла повз людську увагу й дедалі більше обростала здогадами, аж поки таємничі події не надали їй особливого значення.

Була там іще одна особа, чиє перебування, — щоправда, тимчасове, — під дахом Дугласів саме збіглося з химерними пригодами, які я далі переповідатиму публіці. То був Сесіл Джеймс Баркер із садиби Гейлс-Лодж у Гемпстеді.

Високу, огрядну постать Сесіла Баркера часто бачили на головній вулиці Берлстона; він був постійним і бажаним гостем у замку. В селі вважали, що то був єдиний Дугласів друг з минулих років, який зустрічався з ним у новому англійському оточенні. Сам Баркер теж був, безперечно, англієць, але з його слів знали, що він познайомився з Дугласом в Америці і вони разом пережили тяжкі роки. Він здавався досить-таки заможним чоловіком і мав славу завзятого парубка.

Баркер був молодший за Дугласа — мав ледве сорок п'ять літ, — довготелесий, широкогрудий, із чисто поголеним вилицюватим обличчям, кошлатими чорними бровами та парою чорних очей; їхній владний погляд укупі з дужими руками вмить розігнав би будь-яку юрму ворогів. Він не кохався ні в полюванні, ні в конях, а найчастіше прогулювався старим селом із люлькою в роті або їздив з господарем — а коли його не було вдома, то з господинею — чудовими сільськими околицями. "Лагідний, щедрий джентльмен, — говорив про нього ключник Еймс. — Але, далекі, не хотів би я опинитись на місці того, хто надумав би перечити йому". Він був найближчим другом як Дугласа, так і його дружини; ці стосунки помітно засмучували чоловіка, — навіть слуги відчували тоді його роздратування. Оце і все, що можна сказати про третю особу, яка перебувала тоді на місці трагедії.

Іншими мешканцями старого замку були лише слуги, серед яких варто згадати поважного, кмітливого Еймса та місіс Еллен — веселу, привітну особу, що поділяла з господинею хатні турботи. Решта шестеро слуг не мали жодного стосунку подій, які сталися вночі шостого січня.

Була за чверть дванадцята, коли перші ознаки тривоги сягнули маленької сільської поліційної ділянки, якою керував сержант Вільсон із Сасекської поліційної управи. Схвильований до краю Сесіл Баркер забіг до ділянки й подзвонив. "У Берлстонському замку сталася жахлива трагедія — вбито Джона Дугласа". Все це Баркер промовив одним духом. Після того він одразу побіг додому, а за чверть години туди з'явився й сержант; він прибув на місце злочину невдовзі по півночі, повідомивши про страшний злочин начальство.

Діставшись замку, сержант побачив, що звідний міст опущено, вікна яскраво світяться, а слуги приголомшені й стривожені. Усі вони, збліднувши на виду, купчились у передпокої, а на дверях стояв переляканий ключник. Лише Сесіл Баркер, схоже, стримував свої почуття; він відчинив двері поряд і запросив сержанта йти за ним. Тієї самої миті над'їхав доктор Вуд, розумний і жвавий сільський лікар. Усі троє увійшли до фатальної кімнати; ключник злякано подибав за ними й зачинив двері, щоб цю жахливу картину не бачили покоївки.

Убитий лежав на спині посеред кімнати, розкинувши руки й ноги. Він був убраний у рожевий халат, що прикривав нічну сорочку. На ногах були пантофлі. Лікар, узявши лампу, що стояла на столі, схилився над ним. Одного погляду на небіжчика було достатньо, аби переконатися, що тут уже нічим не зарадиш. Обличчя вбитого було страшенно спотворене. На його грудях лежала дивна зброя — мисливська рушниця з обрізаними на фут від курків цівками. Зрозуміло було, що постріл зроблено з дуже близької відстані, і тому набій розірвав голову майже на шматки. Курки були скручені дротом, — напевно, для того, щоб водночас вистрелити з обох цівок.

Сільський полісмен був розгублений і стурбований тією відповідальністю, що несподівано лягла на його плечі.

— Ми нічого не чіпатимемо, доки не приїде начальство, — ледь чутно промовив він, перелякано втупившись у розвалену голову небіжчика.

— Тут нічого й не чіпали, — відповів Сесіл Баркер. — Усе залишилось так, як я побачив уперше.

— Коли це сталося? — Сержант витяг записник.

— О пів на дванадцяту. Я ще не роздягався й сидів біля каміна у своїй спальні, коли почув постріл. Він був не дуже гучний — немовби приглушений. Я побіг туди і, мабуть, уже через півхвилини був у кімнаті.

— Двері були відчинені?

— Так, відчинені. Бідолашний Дуглас лежав так само, як ви бачите зараз. На столі горіла свічка. А лампу засвітив я — через кілька хвилин після того.

— Ви нікого не бачили?

— Ні. Я почув, що місіс Дуглас іде сходами за мною, й перегородив їй шлях, щоб вона не побачила цієї страшної картини. Місіс Еллен, економка, теж надійшла й повела господиню геть. Потім з'явивсь Еймс і ми вдвох повернулися до цієї кімнати.

— Але ж я чув, що міст піднімають на цілу ніч.

— Його й було піднято, доки я його не опустив.

— Тоді як убивця міг утекти? Це неможливо! Містер Дуглас, напевно, сам наклав на себе руки.

— Спочатку я теж так подумав. Але погляньте! — Баркер відсунув штору; вузьке вікно було відчинене навстіж. — І сюди теж! — Він підніс лампу до дерев'яного підвіконня й показав криваву пляму, схожу на слід від чобота. — Хтось ставав сюди, коли вилазив надвір.

— Ви хочете сказати, що він перебрався через рів?

— Саме так!

— Тоді, якщо ви опинилися в кімнаті за півхвилини після вбивства, він мусив бути у воді.

— Я не маю в цьому сумніву. На жаль, я не здогадався відразу підбігти до вікна! Його було заслонено, як бачите, і мені це просто не спало на думку. Потім я почув кроки місіс Дуглас; я не міг дозволити, щоб вона увійшла до цієї кімнати. Це дуже перелякало б її.

— І справді перелякало б! — мовив лікар, оглядаючи розвалену голову й жахливі криваві плями біля неї. — Відтоді, як на тутешній залізниці зійшов з рейок потяг, я не бачив таких поранень.

— Але стривайте-но, — зауважив сержант, чий неквапливий сільський розум і досі не забував про відчинене вікно. — Може, то й правда, що вбивця втік через рів; але як він міг потрапити до будинку, коли міст було піднято?

— Отож-бо й воно, — відказав Баркер.

— О котрій годині підняли міст?

— Близько шостої, — відповів ключник Еймс.

— Але я чув, — сказав сержант, — що зазвичай його підіймають, коли заходить сонце. Цієї пори воно заходить десь пів на п'яту, а не о шостій.

— Місіс Дуглас чекала гостей до чаю, — пояснив Еймс. — Я не міг підняти міст раніше, ніж вони підуть.

— Виходить, він прийшов знадвору, — мовив сержант. — Якби хто-небудь прийшов знадвору, він мусив би перейти міст до шостої години й сидіти в засідці доти, доки містер Дуглас по одинадцятій не увійшов до цієї кімнати.

— Отож! Містер Дуглас щовечора обходив будинок, щоб подивитися, чи всюди загасили світло. Через те він зайшов до цієї кімнати. Убивця чекав на містера Дугласа й застрелив його. Потім він утік через вікно й

залишив тут рушницю. Я бачу все це так; нічого іншого уявити собі просто не можна.

Сержант несподівано підняв з підлоги картку, що лежала біля мертвого тіла. На ній було грубо накреслено чорнилом літери "Д. В." і число 341.

— А це що таке? — спитав він, підносячи картку до очей.

Баркер здивовано поглянув на картку.

— Я ніколи не бачив її раніше, — сказав він. — Це, мабуть, залишив убивця.

— "Д. В. 341". Нічого не розумію. — Сержант крутив картку в пальцях. — Що воно за "Д. В."? Напевно, чийсь ініціали. Що ви там ще знайшли, докторе Вуде?

Цією знахідкою виявився важкий молоток, що лежав на килимі перед каміном, — міцний робочий молоток. Сесіл Баркер показав на коробочку з мідяними цвяхами, яка стояла на камінній полиці.

— Містер Дуглас учора перевішував картини, — сказав він. — Я сам бачив, як він стояв на цьому стільці й прибивав велику картину. Ось звідки тут узявся молоток.

— Покладіть-но його краще на килим, туди, де взяли, — наказав сержант, задумано почухавши потилицю. — Тут треба неабияких розумників, щоб докопатися до дна. Навіть для лондонських фахівців роботи досить. — Він підняв угору лампу й поволі пішов по кімнаті. — Овва! — схвильовано вигукнув сержант, відсунувши завіску з іншого боку. — О котрій годині завісили вікно?

— Коли засвітили лампи, — відповів ключник. — Відразу по четвертій.

— Тут хтось переховувався, це напевно. — Сержант підніс світло до слідів брудних чобіт у кутку. — Якщо пристати на вашу думку, містере Баркере, то вбивця мусив увійти до будинку по четвертій, коли штори було спущено, але до шостої, коли міст іще не було піднято. Він прослизнув до цієї кімнати — першої, яку побачив. Іншого місця для схованки тут немає, тож він заховався за шторою. Все цілком зрозуміло. Той чоловік, напевно, збирався пограбувати будинок, але містер Дуглас побачив його; злодій убив містера Дугласа і втік.

— Так само здається й мені, — сказав Баркер. — Але чи не марнуємо ми дорогий час? Може, краще обшукати околицю, поки вбивця не встиг утекти?

Сержант на якусь хвилину замислився.

— До шостої ранку потягів звідси немає, тож залізницею він утекти не зможе. Якщо ж ітиме дорогою, то кожен зверне увагу на його брудні чоботи. Та і я будь-що не можу звідси піти, поки мене хтось не змінить.

Лікар з лампою в руці уважно оглядав тіло.

— О! Що це за знак? — спитав він. — Він має якийсь зв'язок із злочином?

Небіжчикова права рука була вивільнена з халата й оголена до ліктя. Біля зап'ястка виднів дивний бурий знак — трикутник у колі, що добре вирізнявся на світлій шкірі.

— Це не татуювання, — пояснив лікар, поглянувши поверх окулярів. — Я ніколи ще такого не бачив. Це тавро, на зразок того, яким мітять худобу. Що це може означати?

— Я не знаю, що це означає, — відповів Сесіл Баркер, — але останні десять років я багато разів бачив цей знак у Дугласа.

— І я теж, — додав ключник. — Щоразу, коли господар засукував рукави, я бачив у нього цей знак. Я завжди з подивом думав, що він може означати.

— Отже, знак тут ні до чого, — мовив сержант. — Але все-таки це дуже дивно. Тут усе занадто дивне. Що там ще?

Ключник із вигуком здивування показав на простерту руку вбитого.

— Вбивця зняв у нього обручку! — видихнув він.

— Що?

— Так! Господар завжди носив свою обручку на мізинному пальці лівої руки. Оцей перстень, зроблений із золотого самородка, він носив вище від обручки, а цей перстень-змійку — на середньому пальці. Ось перстень із самородка, ось змійка, а обручки немає.

— Це правда, — підтвердив Баркер.

— Тоді скажіть мені, — мовив сержант, — він завжди носив обручку нижче від персня?

— Завжди!

— То вбивця, чи хто він там був, спершу зняв цей перстень із самородка, потім — обручку, а потім знову повернув на місце перстень?

— Так!

Сільський полісмен похитав головою.

— Мені здається, що швидше ми передамо цю справу до Лондона, то буде краще, — сказав він. — Вайт Мейсон — чоловік спритний. Жоден тутешній злочин не буває аж надто складним для Вайта Мейсона. Але все-таки, схоже, доведеться звернутися до Лондона. Я без будь-якого сорому ладен сказати, що ця справа нам не до снаги.

#### 4. Темрява

О третій годині ночі за терміновим викликом сержанта Вільсона до Берлстона приїхав у двоколці начальник сасекської поліційної управи. З першим ранковим потягом він послав повідомлення до Скотленд-Ярду, а опівдні вже вітав нас на берлстонському вокзалі. Вайт Мейсон був спокійний, розважливий чоловік у широкому твідовому сурдугі. Зі своїм чисто поголеним, засмаглим обличчям, міцною статурою й трохи кривими ногами в гетрах він скидався радше на дрібного фермера чи лісничого, ніж на вельмишановного провінційного криміналіста.

— Дивовижна пригода, містере Мак-Дональде! — раз у раз повторював він. — Газетярі позлітаються сюди, як мухи, тільки-но почують про неї. Але ми, сподіваюся, скінчимо свою справу раніше, ніж вони пхатимуть сюди свій ніс. Тут знайдеться багато цікавого для вас, містере Холмсе. І для вас, докторе Ватсоне, теж, — медиків тут буде достатньо роботи. Я замовив для вас кімнати в заїзді "Вествільський герб". Інших заїздів тут немає, проте я чув, що там чисто й затишно. Полісмен перенесе туди ваші речі. Прошу, джентльмени, коли ваша ласка.

Він був дуже метушливий, лагідний чоловік, цей сільський детектив. Через десять хвилин ми вже були в своїх кімнатах, а ще через десять сиділи у вітальні й намагалися разом звести до купи картину тих подій, які я переповів вам у попередньому розділі. Мак-Дональд часом занотовував щось у записнику, а Холмс задумано слухав, і на обличчі його з'являлися то здивування, то щире захоплення, з яким ботанік оглядає рідкісну, цінну квітку.

— Чудово! — вигукнув він, коли розповідь скінчилася. — Справді чудово! Я не пригадаю жодної справи, що мала б такі дивовижні риси.

— Я так і думав, що ви скажете це, містере Холмсе, — задоволено мовив Вайт Мейсон. — Зараз я розповім вам, що тут у нас діється — відтоді, як сержант Вільсон викликав мене о третій годині ночі. О Боже, я мчав сюди, мов хорт! Але поспішати так, може, й не варто було, бо я все одно нічим би тут не зарадив. Сержант Вільсон зібрав усі факти. Я перевірив їх і додав кілька власних висновків.

— Яких? — нетерпляче спитав Холмс.

— По-перше, я оглянув молоток. Тут мені допоміг доктор Вуд. На молотку не було жодного сліду крові. Якби містер Дуглас оборонявся цим молотком, він неодмінно вдарив би ним убивцю, а тоді вже впустив би на підлогу. Але там немає жодної краплинки крові.

— Це ще нічого не доводить, — зауважив інспектор Мак-Дональд. — Траплялися вбивства за допомогою молотка, коли на ньому не залишалось ніяких слідів.

— Так. Це справді нічого не доводить. Якби там були плями, це стало б нам у пригоді. Проте плям не було. Тоді я оглянув рушницю. Її було набито шротом, і курки, як засвідчив сержант Вільсон, скручено так, щоб обидві цівки вистрелили водночас, — задля того, мабуть, щоб не промахнутись. Обрізана рушниця має завдовжки не більш ніж два фути — її можна легко пронести під одягом. Повного імені фабриканта немає — лише друковані літери "ПЕН" на планці посередині, а решту імені одпиляно.

— Велика літера "П" з візерунком угорі, а "Е" та "Н" — менші? — запитав Холмс.

— Саме так.

— "Пенсильванська збройова компанія", відома американська фірма,  
— мовив Холмс.

Мейсон вирячився на мого друга, наче сільський лікар на фахівця з Гарлі-стрит[7], який одним словом може дати раду всім його труднощам.

— Звичайно ж, ви маєте рацію, містере Холмсе. Чудово! Дивовижно!  
Невже ви зберігаєте в пам'яті назви всіх збройових заводів?

Холмс нічого не відповів на це запитання.

— Немає сумніву, що це американська рушниця, — провадив Мейсон.  
— Я десь читав, що обрізані рушниці побутують в окремих штатах Америки. Це спало мені на думку ще до того, як знайшли напис на планці. Очевидно, той, хто прокрався до будинку і вбив господаря, був американцем.

Мак-Дональд хитнув головою.

— Це аж ніяк не очевидно, — мовив він. — Я досі не певен, що в будинку побував хтось чужий.

— Але ж відчинене вікно, кров на підвіконні, дивна картка, сліди чобіт у кутку, рушниця!

— Все це легко можна зробити навмисне. Містер Дуглас був американцем чи принаймні довго жив в Америці. Так само й Баркер. Вам немає потреби заводити до будинку американця, щоб приписати йому всі ці американські витівки.

— Еймс, ключник...

— Що з ним? Чи можна йому довіряти?

— Він десять років служив у сера Чарльза Чендоса. Надійний, як скеля, чоловік. У Дугласа він жив ще до того, як той оселився в замку, — це було п'ять років тому. Еймс ніколи не бачив у будинку такої рушниці.

— Рушницю намагалися сховати. Через те й обрізали цівки. Вона легко поміститься у валізі. Як Еймс може бути певен, що такої рушниці не було в будинку?

— Тоді він мусив би хоч раз її побачити.

Мак-Дональд знову хитнув своєю впертою шотландською головою.

— І все-таки я не певен, що тут ніколи не бувало жодної рушниці. Погляньте-но, — у його мові ясніше стало чути абердинську говірку, — погляньте-но, як усе заплутується, коли припустити, що цю рушницю — та й усі ці химерні речі — принесла сюди чужа людина. Це просто неймовірно! Це суперечить здоровому глуздові! Прошу вас, містере Холмсе, скажіть що-небудь.

— Скажіть краще свою думку, містере Маку, — суворо, мов суддя, відповів Холмс.

— Цей чоловік — не грабіжник, якщо припустити, що він справді існував. Історія з обручкою та картка наводять на думку про зумисне вбивство з особистих причин. Він прокрався до будинку з обдуманим наміром убити господаря. Він знає, що йому важко буде втекти, бо будинок оточений ровом з водою. Яку зброю він обирає? Звичайно ж, якнайтихішу. Тоді він міг би сподіватися, що зможе, скоївши злочин, швидко вилізти через вікно, перейти рів і податися геть. Усе цілком зрозуміло. Зрозуміло й те, що це дурниця — принести з собою якнайгучнішу зброю, чудово знаючи, що кожна людина в домі відразу прибіжить, почувши постріл, і побачить убивцю раніше, ніж він перейде рів. Хіба не так, містере Холмсе?

— Ви справді добре обмірковували цю справу, — замислено відповів мій друг. — Проти вашої думки потрібні дуже вагомі докази. Дозвольте спитати, містере Вайте Мейсоне: коли ви оглядали зовнішній бік рову, вам не траплялися сліди людини, що тільки-но вийшла з води?

— Там не було ніяких слідів, містере Холмсе. Але рів обкладено каменем. Ці камені варто оглянути ще раз.

— Жодних слідів?

— Жодних.

— Он як! Ви не заперечуєте, містере Вайте Мейсоне, щоб ми негайно пішли туди? Там можуть знайтися якісь цікаві дрібниці.

— Я сам хотів це запропонувати, містере Холмсе, але гадав, що спершу варто познайомити вас з усіма фактами. Я думав, вас зацікавить щось іще... — Вайт Мейсон нерішуче поглянув на детектива-аматора.

— Я вже працював з містером Холмсом раніше, — сказав інспектор Мак-Дональд. — Він грає за власними правилами.

— Авжеж, за власними, — усміхнено підтвердив Холмс. — І до того ж маю нагоду допомогти судові й поліції. Якщо я коли-небудь і цурався поліційних детективів, то лише через те, що вони перші цурались мене. Я не маю навіть бажання підраховувати їхні поразки. І водночас, містере Вайте Мейсоне, я наголошую, що працюю на свій розсуд і домагаюся цілковитих, а не часткових наслідків.

— Ви робите нам честь своєю допомогою. Ми покажемо вам усе, що знаємо, — щиросердно відповів Вайт Мейсон. — Ходімо, докторе Ватсоне. Коли настане час, ми теж сподіваємось потрапити на сторінки ваших книжок.

Ми пішли мальовничою сільською вуличкою, обабіч якої росли підстрижені в'язи. Попереду виднілися два стародавні кам'яні стовпи, обвітрені й порослі лишайником; на їхніх вершках височіли фігури, що колись зображали лева в стрибку, — герб Капюсів з Берлстона. Коротка, звивиста дубова алея була саме така, як зазвичай трапляється в англійських селах. Після крутого повороту перед нами з'явився великий низький будинок із темно-бурої цегли, споруджений за часів короля Якова й обсаджений тисами. Коли ми підійшли ближче, то побачили й дерев'яний звідний міст, і широкий рів з водою, що блищала, наче живе срібло, при світлі холодного зимового сонця.

Три століття промайнули над цим старовинним замком — три століття народжень і смертей, сільських свят і полювань. Дивно, що саме тепер стіни замку огорнула лиховісна тінь! І водночас саме ці шпилясті дахи та химерні вежі слугували найкращим місцем для страхітливого злочину. Поглянувши на вузькі вікна й темний фасад, що височів над водою, я відчув, що більш придатної сцени для трагедії просто не знайти.

— Ось воно, це вікно, — показав Вайт Мейсон. — Праворуч від підйомного моста. Його відчинено — так само, як і минулої ночі.

— Але ж воно, здається, завузьке, щоб туди могла пролізти людина.

— Ну, людина ця була, напевно, худорлява. Тут нам не треба ваших пояснень, містере Холмсе. І ви, і я вільно протиснемось через це вікно.

Холмс підійшов до краю рову й позирнув униз. Потім оглянув кам'яне облицювання й траву.

— Я маю добрий зір, містере Холмсе, — сказав Вайт Мейсон. — Немає жодних слідів того, що тут хтось вилазив. Хіба він неодмінно мусив залишити сліди?

— Неодмінно. Ця вода завжди каламутна?

— Майже завжди. Струмок несе сюди мул.

— Як тут глибоко?

— Зо два фути скраю і три посередині.

— То вбивця ніяк не міг потонути, переходячи рів?

— Ні, тут навіть дитина не потоне.

Ми пройшли звідний міст, і нас зустрів довготелесий, сухорлявий, дещо манірний чоловік, що виявився ключником Еймсом. Бідолашний старий був зовсім блідий і досі тремтів від нервового струсу. Сільський сержант — рослий, вояцької статури, — стояв на варті біля фатальної кімнати. Лікар уже пішов.

— Чи є новини, сержанте Вільсоне? — спитав Вайт Мейсон.

— Ні, сер.

— Тоді можете йти додому. Ви нам уже не потрібні. Якщо треба буде, ми покличемо вас. А ключник зачекає за дверима. Скажіть йому, хай попередить містера Сесіла Баркера, місіс Дуглас та економку, що нам доведеться поговорити з ними. А тепер, джентльмени, дозвольте мені поділитися з вами тут, на місці, своїми міркуваннями, а тоді ви вже висловіте свої.

Цей сільський фахівець вразив мене. Він був кмітливий, діловитий, що надалі могло б допомогти йому зробити кар'єру. Навіть Холмс слухав його уважно, без жодного сліду того нетерпіння, яке знавці так часто виявляють до своїх молодших колег.

— Самогубство це чи вбивство? Ось найперше наше питання, джентльмени. Якщо це самогубство, то нам слід припустити, що цей чоловік зняв з пальця обручку й сховав її, потім прийшов сюди в халаті і брудних чоботях, натоптав у кутку за шторою, щоб удати, ніби на нього хтось чатував, потім відчинив вікно, далі кров'ю...

— Все це ми можемо відкинути, — перервав його Мак-Дональд.

— Я теж так гадаю. Самогубство тут ні до чого. Залишається вбивство. Тоді слід вирішити, чи його вбив хтось чужий, чи тутешній мешканець.

— Гаразд, наведіть свої докази.

— В обох випадках ми стикаємось із великими труднощами, але злочин будь-що скоєно. Спершу припустімо, що злочинець — особа, яка мешкає в цьому будинку. Він убив Дугласа тоді, коли всі були вдома й ніхто ще не спав. Він скористався якнайгучнішою зброєю, — зброєю, якої тут ніколи не бачили, — що мало зняти тривогу в усьому домі. Не дуже ймовірно, авжеж?

— Справді, не дуже.

— Кожен з вас пам'ятає, що після пострілу минула лише хвилина, перш ніж не тільки містер Сесіл Баркер — хоча він наголошує, що був першим, — а й ключник Еймс, і всі інші опинились на місці вбивства. Скажіть мені, як убивця встиг за цю хвилину натоптати в кутку, відчинити вікно, забруднити підвіконня кров'ю, зняти обручку з небіжчиковаго пальця — й таке інше? Це неможливо!

— Ви дуже добре все пояснили, — мовив Холмс. — Я ладен погодитися з вами.

— Тоді повернімося до думки, що вбивство скоєно сторонньою людиною. Ми й тут стикаємося з не меншими труднощами, хоч саму думку не можна вважати за неймовірну. Убивця потрапив до будинку між опів на п'яту й шостою годиною, тобто вже в сутінках, але до того, як підняли міст. У будинку були гості, двері відчинені, тож ніщо йому не заважало. Він міг бути звичайнісіньким грабіжником або мав особисті рахунки з містером Дугласом. Оскільки Дуглас більшу частину свого життя провів в Америці і рушниця виявилась американською, то найвірогідніше, що це вбивство з помсти. Убивця прослизнув до цієї кімнати, — вона була найближче, — й сховався за шторою. Тут він просидів до одинадцятої ночі. Саме тоді містер Дуглас увійшов до кімнати. Між ними відбулася коротка розмова — якщо вона взагалі відбулася: місіс Дуглас наголошує, що після того, як її чоловік пішов, постріл стався не більше ніж через п'ять хвилин...

— Свічка це підтверджує, — зауважив Холмс.

— Саме так. Свічка була нова і встигла згоріти лише на півдюйма. Він поставив її на стіл ще до того, як на нього накинулись, інакше вона впала б разом з ним. Це свідчить, що на нього напали не відразу, як він увійшов. Коли з'явився містер Баркер, свічка горіла, а лампа — ні.

— Тут усе зрозуміло.

— Тепер я спробую відтворити за цими припущеннями сцену вбивства. Дуглас заходить до кімнати. Ставить свічку. З'являється чоловік, що ховався за шторою, озброєний рушницею. Він вимагає віддати обручку — бозна-навіщо, але це мало бути так. Містер Дуглас віддає її. Тоді — чи ненароком, чи боронячись — Дуглас хапає молоток, що лежить на килимі; той чоловік стріляє в нього. Потім він кидає рушницю — і, мабуть, оцю дивну картку "Д. В. 341" — і втікає через вікно; до рову він потрапив тієї миті, коли Сесіл Баркер знайшов убитого. Що ви скажете, містере Холмсе?

— Цікаво, та не дуже переконливо.

— О Боже, це здавалося б просто нісенітницею, якби не було чимось ще гіршим! — вигукнув Мак-Дональд. — Убивця, хоч би хто він був, міг би переконати вас, що вбивство було скоєно якимось іншим чином. Чого він сподівався, перетнувши сам собі дорогу до відступу? Чого він сподівався, стріляючи з рушниці, коли тиша була для нього єдиним порятунком? Містере Холмсе, може, ви поясните це нам, якщо вважаєте думку Вайта Мейсона непереконливою?

Протягом усієї цієї тривалої розмови Холмс сидів мовчки, не проминаючи жодного слова і лише зрідка уважно поглядаючи вбік. Чоло його взялося зморшками.

— Треба зібрати якнайбільше фактів, щоб висловити остаточну думку, містере Маку, — мовив він, ставши навколішки перед мертвим тілом. — Боже мій! Ці рани справді жахливі. Можна покликати на хвилинку ключника? Еймсе, ви, напевно, часто бачили цей незвичайний знак — трикутник у колі — на плечі в містера Дугласа?

— Часто, сер.

— Ви ніколи не чули пояснень із цього приводу?

— Ні, сер.

— Така річ мусила завдати йому великого болю. Це, безперечно, тавро. Так... Еймсе, а ось маленький шматочок пластиря в кутку вуст містера Дугласа. Ви помічали його раніше?

— Так, сер, він порізався, коли голився вчора вранці.

— А чи траплялося йому порізатись так раніше?

— Нещодавно, сер.

— Підозріла річ! — сказав Холмс. — Це, звичайно, може бути простий збіг або вияв хвилювання, яке свідчило, що він мав причину чогось боятися. Ви помічали щось незвичне в його поведінці, Еймсе?

— Мені здавалося, що він був трохи неуважний і стурбований, сер.

— Так! Отже, напад не був несподіваним. Ми поволі просуваємось уперед, чи не так? Чи, може, ви хочете вести розслідування самі, містере Маку?

— Ні, містере Холмсе. Справа вже в надійних руках.

— Гаразд, тоді переходимо до картки "Д. В. 341". Її зроблено з дуже цупкого картону. У вас тут є такий картон?

— Здається, що ні, сер.

Холмс підійшов до письмового столу й налив трохи чорнила з усіх пляшечок на прес-пап'є.

— Напис зроблено не тут, — пояснив він. — Тут чорнило чорне, а там — фіолетове. І написано грубим пером, а тут усі пера тонкі. Ні, це було написано десь-інде. Що ви можете сказати про цей напис, Еймсе?

— Нічого, сер.

— А ви як гадаєте, містере Маку?

— Мені спало на думку, що то якесь таємне товариство. Ось і знак на руці підтверджує це.

— Я теж так думаю, — сказав Вайт Мейсон.

— Що ж, візьмімо цю думку за робоче припущення й погляньмо, наскільки з'ясується наша ситуація. Агент цього товариства проникає до будинку, чекає на містера Дугласа, розвалює йому голову з цієї рушниці й тікає через рів, залишивши біля мертвого тіла картку — задля того, щоб про це згадали в газетах і решта членів товариства дізналися, що помста відбулася. Все збігається. От тільки чому з усіх видів зброї було обрано саме рушницю?

— Справді, дивно.

— І куди зникла обручка?

— Отож.

— І чому досі нікого не заарештували? Зараз уже по другій годині. Сподіваюся, що всі необхідні накази було віддано й зараз кожен констебль на відстані сорока миль розшукує незнайомців у промоклій одежі?

— Так, містере Холмсе.

— Якщо він не заховався у якійсь норі чи не переодягнувся, вони нізащо б не обминули його. Але все-таки вони його обминули! — Холмс підійшов до вікна й став розглядати крізь лупу кривавий слід на підвіконні. — Це, безперечно, слід чобота. Він надзвичайно широкий. Дивна річ: судячи зі слідів у кутку, в нього менші ноги. Справді щось непевне. А що це під столом?

— Гімнастичні гири містера Дугласа, — відповів Еймс.

— Гімнастична гиря вона тут одна. А де друга?

— Не знаю, містере Холмсе. Може, вона й була одна. Я кілька місяців не придивлявся до них.

— Одна гімнастична гиря... — задумано повторив Холмс, але його зауваження перервав різкий стукіт у двері.

Перед нами з'явився високий, засмаглий, чисто поголений чоловік. Неважко було здогадатися, що це Сесіл Баркер, про якого ми вже чули. Гордовиті очі його допитливо позирали то на одного, то на іншого з нас.

— Пробачте, що перебив вас, — мовив він. — Мені треба переказати вам останню новину.

— Когось заарештували?

— Аж ніяк. Знайшли велосипед. Той чолов'яга його кинув. Ходімо, погляньмо. Це за сотню ярдів від дверей.

Ми пішли туди й побачили конюхів та ще трьох-чотирьох роззяв, що оглядали велосипед, який витягли з кущів. Велосипед був відомої марки "Радж-Вітворт", увесь забруднений, ніби після довгої подорожі. В торбинці при сидлі лежали тільки гайковий ключ та мастило — і нічого, що допомогло б визначити власника.

— Це може стати в великій пригоді поліції, — сказав інспектор, — якщо ці речі перелічать і зареєструють. Будьмо вдячні долі хоча б за це. Якщо ми досі не дізнались, куди втік убивця, то принаймні з'ясуємо, звідки він з'явився. Але чому той чолов'яга кинув велосипед тут? І як він без нього дістанеться туди, куди йому треба? Містере Холмсе, ми, здається, ніколи не видряпаємось із цієї темряви.

— Ніколи? — замислено відповів мій друг. — Оце вже не знаю!

## 5. Свідки трагедії

— Ви все оглянули в кімнаті? — спитав Вайт Мейсон, коли ми повернулися до будинку.

— Та начебто, — відповів інспектор. Холмс кивнув головою.

— То, може, хочете послухати свідчення мешканців будинку? Ходімо до їдальні. Еймсе, ви перший розкажете нам усе, що знаєте.

Ключникова розповідь була проста, зрозуміла й видавалася цілком щирою. Він найнявся сюди п'ять років тому, коли Дуглас уперше приїхав до Берлстона. Він знав, що містер Дуглас — багата людина, яка надбала собі гроші в Америці. Він був добрий, чуйний — хоч і не такий, як давній Еймсів господар, але ж цього не можна вимагати від кожного. Еймс ніколи не бачив у містера Дугласа ані сліду хвилювання: навпаки, то була найхоробриша людина у світі. Від містера Дугласа Еймс дістав наказ щовечора піднімати міст, як за давніх часів: господар віддавав належне старовинним звичаям.

Містер Дуглас нечасто виїжджав до Лондона чи взагалі залишав садибу. Проте за день до вбивства він їздив до Танбридж-Вельса дещо купити. Саме того дня Еймс помітив у поведінці містера Дугласа якийсь неспокій і хвилювання; господар здавався надміру роздратованим. Тієї фатальної ночі ключник не спав — він був у коморі й прибирав столове срібло, коли раптом пролунав різкий дзвінок. Пострілу він не чув, але це не дивно, бо комора й кухня розташовані в різних частинах будинку. Економка теж вибігла з своєї кімнати, стривожена дзвінком. Вони разом пішли до передньої частини будинку.

На сходах ключник побачив місіс Дуглас, що теж ішла вниз. Вона не поспішала і взагалі не виглядала схвильованою. Тільки-но господиня зійшла зі сходів, як із кімнати містера Дугласа вибіг містер Баркер. Він зупинив місіс Дуглас і став благати її повернутися назад.

"Заради Бога, повертайтеся до своєї кімнати! — вигукнув він. — Бідолашний Джек мертвий! Ви нічим йому не зарадите. Повертайтеся назад, ім'ям Господа прошу вас!"

Місіс Дуглас покірно пішла. Вона не кричала, не чинила жодного опору. Місіс Еллен, економка, допомогла їй зійти нагору й провела до спальні. Еймс з містером Баркером увійшли до кімнати й застали все так, як бачила поліція. Свічка тоді вже не горіла, але було засвічено лампу. Вони визирнули у вікно. Ніч була дуже темна, тож вони нічого не побачили й не почули. Тоді вони подалися до передпокою, де Еймс заходився крутити корбу, щоб опустити міст. Містер Баркер відразу побіг кликати поліцію.

Такими в цілому були свідчення ключника.

Розповідь економки місіс Еллен підтверджувала його слова. Її кімната була трохи ближче до передньої частини будинку, ніж комора, де працював Еймс. Вона вже збиралася лягти спати, коли її увагу привернув дзвінок. Чути його було не дуже добре. Через те, мабуть, вона не почула й пострілу, адже звідти до кімнати містера Дугласа досить далеко. Вона згадала, що чула ще якийсь звук, схожий на грюкіт дверей. То було набагато раніше — за півгодини до того, як пролунав дзвінок. Коли містер Еймс побіг до передньої частини будинку, вона рушила за ним. Вона бачила блілого й схвильованого містера Баркера, що виходив з кімнати. Містер Баркер перейняв місіс Дуглас, яка спускалася сходами, наказав їй повернутися назад. Вона щось відповіла йому, але що саме, економка не розчула.

"Відведіть її нагору! Побудьте з нею!" — наказав Баркер місіс Еллен.

Економка провела господиню до її спальні й спробувала заспокоїти. Місіс Дуглас була дуже схвильована, але більше не силкувалася зійти вниз. Вона лише сіла в халаті біля каміна, схиливши голову на руки. Місіс Еллен залишалася з нею майже цілу ніч. Усі інші слуги вже спали й не чули тривоги доти, доки не приїхала поліція. Сплять вони в іншій частині будинку і почути, звичайно ж, нічого не могли.

Отже, економка своєю розповіддю нічого не додала до нашого розсліду, крім нескінченних розпачливих та здивованих вигуків.

Місіс Еллен змінив як свідок Сесіл Баркер. Про події тієї ночі він майже нічого не міг додати до того, що вже знала поліція. Сам він був переконаний, що вбивця втік через вікно. Про це свідчив, на його думку, кривавий слід. До того ж міст було піднято, отже іншого шляху в убивці не було. Він не міг сказати, звідки вбивця з'явився й чому залишив у кущах свій велосипед — якщо то справді його велосипед. Потонути в рові ніяк не можна, бо там не більше ніж три фути завглибшки.

Містер Баркер висловив свою думку щодо вбивства. Дуглас був потайний чоловік, і в книзі його життя траплялися сторінки, про які він ніколи нікому не розповідав. Він виїхав до Америки, коли був ще парубком. Велосю йому там добре. Баркер уперше зустрів його в Каліфорнії, де вони стали партнерами в успішному освоєнні копальні під назвою Каньйон Беніто. Там їм поталанило, але Дуглас раптом згорнув свої справи й переїхав до Англії. Він тоді був удівцем. Баркер невдовзі продав власну частку копальні й теж оселився в Лондоні. Там вони поновили свою дружбу.

Дуглас справляв на нього враження людини, над якою постійно тяжіє небезпека; на цю думку його наводила й несподівана втеча з Каліфорнії, й те, що він найняв будинок в одному з найвідлюдніших куточків Англії. Баркер вважав, що за Дугласом стежило якесь таємне товариство, яке не заспокоїться доти, аж поки не знищить його. Це підказали йому окремі Дугласові натяки, але що то за товариство, він ніколи не розповідав. Можна лише припустити, що ця таємнича картка має до нього відношення.

Як довго ви жили з Дугласом у Каліфорнії? — спитав інспектор Мак-Дональд.

— П'ять років.

— То він, кажете, був неодружений?

— Удівець.

— Ви знали, звідки родом була його перша дружина?

Ні. Я лише пам'ятаю, як він казав, що вона німкеня, й показав мені її портрет. То була дуже гарна жінка. Вона померла від тифу за рік до нашого знайомства.

— Ви не можете пов'язати його минуле з якимось окремим місцем в Америці?

— Часом він розповідав мені про Чикаго. Він добре знав це місто й колись працював там. Ще я чув від нього про шахти та рудні. Свого часу він багато подорожував.

— А чи не займався він політикою? Можливо, те таємне товариство було політичним?

— Ні, політика його анітрохи не цікавила.

— Чи не маєте ви підстави думати, що він був злочинцем?

— Навпаки, чеснішої за нього людини я не зустрічав.

— Може, за ним водилися якісь дивацтва, коли ви жили в Каліфорнії?

— Він працював на нашій ділянці в горах. Ніколи не бував у людних місцях. Ось чому я ще тоді подумав, що за ним хтось стежить. Після того, як він раптово виїхав до Європи, я ще більше в цьому переконався. Мабуть, він одержав тоді якесь застереження. Через тиждень по тому, як він поїхав, про нього розпитували якісь шестеро чоловіків.

— Що то були за люди?

— Якись грубі, неотесані. Прийшли на нашу ділянку й почали питати, де він. Я сказав, що він виїхав до Європи, і не знаю, де його шукати. Вони не хотіли йому добра — це одразу було помітно.

— Це були каліфорнійці?

— Не знаю, чи це були каліфорнійці, але що американці — то правда. На гірників не скидалися. Не знаю, ким вони були, але я дуже зрадив, коли вони подалися геть.

— То було шість років тому?

— Майже сім.

— А до того ви п'ять років прожили разом у Каліфорнії. Отже, все це почалося не менше ніж одинадцять років тому?

— Мабуть, що так.

— Напевно, то була надто вже непримиренна ворожнеча, якщо вона стільки тривала й завершилась таким сумним кінцем.

— Я думаю, що вона затьмарювала все його життя. Думка про небезпеку ніколи не полишала його.

— Але якщо людина знає, що її підстерігає небезпека, то чому б їй не попросити захисту в поліції?

— Мабуть, від цієї небезпеки його ніхто не міг захистити. До вашого відома, він завжди ходив озброєний. Ніколи не виймав револьвер з

кишені. Але тієї ночі, на лихо, він був уже в халаті. Міст було піднято, отож він вважав себе в безпеці.

— Я хотів би точніше полічити всі ці роки, — сказав Мак-Дональд. — Шість років тому Дуглас виїхав з Каліфорнії. Наступного року ви поїхали за ним, чи не так?

— Саме так.

— Він був одружений п'ять років. Ви повернулися до Англії якраз перед його весіллям?

— Так, за місяць до весілля. Я був його дружком.

— Чи знали ви місіс Дуглас до весілля?

Ні, не знав. Я не був в Англії десять років.

— Але після того ви часто бачили її?

Баркер неприязно поглянув на детектива.

— Після того я часто відвідував Дугласа, — мовив він. — Якщо й зустрічався з нею, то лише через те, що, гостюючи в друга, не можна не зазнайомитись із його дружиною. Коли ж ви думаєте, що...

— Я нічого не думаю, містере Баркере. Лише питаю вас про те, що потрібно для розсліду справи. Я зовсім не хочу вас ображати.

— Всякий допит образливий, — роздратовано відповів Баркер.

— Ми лише хочемо знати деталі. У ваших інтересах, та й у будь-чийх, з'ясувати їх. Містер Дуглас схвалював ваші дружні взаємини з його дружиною?

Баркер зблід, і його дужі, великі руки нервово стислися в кулаки.

— Ви не маєте права питати про таке! — скрикнув він. — Що вам до того з вашим розслідуванням?

— Я мушу повторити своє запитання.

— Тоді я відмовляюсь відповідати.

Воля ваша, але знайте, що ваша відмова — це вже відповідь. Якби вам не було чого приховувати, ви б не відмовлялись.

Баркер якусь хвилину помовчав; його обличчя спохмурніло, широкі чорні брови насупились у важкій задумі. Несподівано він усміхнувся:

— Врешті-решт я розумію, джентльмени, що ви лише виконуєте свої обов'язки, і я не можу чинити вам опір. Я тільки прошу вас не мучити цими запитаннями місіс Дуглас: їй і без того багато довелося пережити. Мушу сказати вам, що бідолаха Дуглас мав лише одну ваду ревності. Він любив мене — жодна людина в світі не любила так свого друга. І він обожнював свою дружину. Він хотів, щоб я приходив до нього, і навіть часто посилав по мене. Але коли бачив, що його дружина лагідно розмовляє зі мною чи просто виявляє свою приязнь до мене, то над ним брали гору ревності й тоді він міг говорити найобразливіші речі. Кілька разів я зарікався приходити до нього, й тоді він писав мені листи, прохаючи вибачити. Але повірте мені, джентльмени, що ніхто в світі не мав вірнішої дружини й відданішого друга, ніж він.

Він говорив щиро, з запалом; це помітив навіть інспектор Мак-Дональд.

— Ви знаєте, що з пальця небіжчика було знято обручку? — запитав він.

— Нібито так, відповів Баркер.

— Чому ви кажете "нібито"? Адже це факт.

Баркер здавався збентеженим і розгубленим.

— Сказавши "нібито", я хотів підкреслити саме непевність цього факту. Можливо, він сам зняв обручку.

— І все-таки те, що обручка зникла, вказує на якийсь зв'язок між Дугласовим шлюбом і трагедією, чи не так?

Баркер знизав широкими плечима.

— Я не бачу тут жодного зв'язку, — відповів він. — Але якщо ви натякаєте, що це кидає тінь на репутацію леді... — Його очі гнівно спалахнули, але помітним зусиллям волі він стримав себе: — Тоді ви на хибному шляху.

— Я більше не маю до вас запитань, — холодно сказав Мак-Дональд.

— А я маю ще одне, невеличке, — озвався Шерлок Холмс. — Коли ви увійшли до кімнати, там горіла лише свічка на столі, адже так?

— Саме так.

— І в її світлі ви побачили все, що там скоїлось?

— Так.

— І ви одразу подзвонили до слуг?

— Так.

— І Еймс прибіг дуже швидко?

— Десь за хвилину.

— І коли він прибіг, то побачив, що свічка погасла і горить лампа.  
Цікаво!

Баркер знову трохи збентежився.

— Не бачу тут нічого цікавого, містере Холмсе, — відповів він, помовчавши. — Свічка дає надто мало світла. Я й подумав, що світла треба більше. На столі стояла лампа, тож я засвітив її.

— І загасили свічку?

— Саме так.

Холмс більше нічого не питав, і Баркер недовіжливо, навіть з викликом, як здалось мені, поглянув на нас, обернувся і пішов з кімнати.

Інспектор Мак-Дональд послав Еймсом записку місіс Дуглас, де повідомив, що має намір відвідати її. Вона відповіла, що сама прийме нас у їдальні. Невдовзі туди увійшла висока гарна жінка тридцяти років, надзвичайно спокійна — нітрохи не схожа на ту трагічну, розгублену особу, яку я уявляв собі. Її обличчя справді було бліде та зморене, як у людини, що пережила такий удар, однак поводитись вона стримано, а її гарні руки лежали на краєчку стола так само нерухомо, як і мої. Сумні, чутливі очі позирали то на одного, то на іншого з нас здивованим,

допитливим поглядом. Несподівано вона спитала різким, уривчастим голосом:

— Ви знайшли що-небудь?

Може, мені тільки здалося, що в її голосі пролунали радше нотки страху, аніж надії.

— Ми робимо все, що можемо, місіс Дуглас, — відповів інспектор. — Будьте певні, що ми нічого не проминемо.

— Не шкодуйте грошей, — сказала вона холодним, байдужим голосом. — Докладіть до цього всіх зусиль.

— Тоді розкажіть нам щось таке, що може пролити нове світло на цю справу.

— Побоююсь, що не зможу. Але все, що я знаю, до ваших послуг.

— Ми чули від містера Сесіла Баркера, що ви не були в тій кімнаті, де сталася трагедія?

— Ні, він на сходах завернув мене назад. Благав, щоб я поверталася до спальні.

— Ви почули постріл і негайно пішли вниз?

— Накинула халат і пішла.

— Скільки часу минуло після пострілу, коли вас зупинив на сходах містер Баркер?

— Мабуть, хвилини зо дві. В таку мить не думаєш про час. Він благав мене не йти туди. Казав, що я нічим не зможу там зарадити. Тоді місіс Еллен, економка, повела мене нагору. Все це було схоже на якийсь моторошний сон.

— Ви можете сказати, як довго ваш чоловік був унизу, перш ніж ви почули постріл?

— Ні, не можу. Він вийшов зі своєї туалетної, й більше я його не чула. Він щоночі обходив будинок, бо страшенно боявся пожежі. Це єдина річ, через яку він щоразу дуже нервувався.

— Через цю його звичку я й потурбував вас, місіс Дуглас. Ви познайомилися з чоловіком в Англії, чи не так?

— Так. Ми побралися п'ять років тому.

— Він не розповідав вам про яку-небудь пригоду, що сталася в Америці й могла накликати на нього небезпеку?

Місіс Дуглас серйозно замислилась, перш ніж відповісти.

— Я завжди відчувала, що над ним тяжіє якась небезпека, — сказала вона нарешті. — Але він не хотів розповідати про неї. І не через те, що не вірив мені, — між нами завжди були справжня довіра та любов, — а через те, що хотів уберегти мене від хвилювань. Він думав, що я переживатиму, коли почую про це, й тому мовчав.

— Тоді як ви про це довідались?

На обличчі місіс Дуглас заграла усмішка.

— Хіба може чоловік приховувати щось усе життя, щоб жінка, яка кохає його, нічого не запідозрила? Я знала про це, бо він не хотів розповідати мені про своє життя в Америці. Я знала про це, бо він безперестану чогось остерігався. Я знала про це з окремих його слів. Знала з того, як він повадився з незнайомцями. Я була певна, що він має непримиренних ворогів і вважає, що вони натрапили на його слід. Через те він щодня був насторожі. Я так переконала себе в цьому, що вже кілька років жила в тривозі, коли він повертався додому раніше, ніж звичайно.

— Скажіть, будь ласка, — мовив Холмс, — які його слова найбільше привернули вашу увагу?

— "Долина жаху", — відповіла леді. — Він вимовив ці слова, відповідаючи якось на мої запитання. "Я був у Долині жаху. Я ще й досі не вийшов з неї". — "І ми ніколи не вийдемо з цієї Долини жаху?" — спитала я, побачивши, що він говорить серйозніше, ніж будь-коли до цього. "Часом мені здається, що ніколи", — відповів він.

— Ви питали його, що то за Долина жаху?

— Так, але він дуже спохмурнів і хитнув головою. "Досить і того, що я вже побував там, — відповів він. — Дай Боже, щоб її тінь ніколи не впала на тебе!" То, напевно, була якась справжня долина, в якій йому довелося жити і в якій з ним скоїлося щось страшне. Я цілком того певна. Більше я нічого не можу додати.

— І він не згадував ніяких імен?

— Ні. Але якось після нещасної пригоди на полюванні, три роки тому, він лежав у лихоманці. Я пам'ятаю, як він без упину повторював тоді чиєсь ім'я, вимовляючи його з гнівом і якимось жахом. То було ім'я "Мак-Гінті" — майстер Мак-Гінті, "володар душі й тіла". Коли він одужав, я спитала, що то за майстер Мак-Гінті й чиїх душі й тіла він володар.

"Дякувати Богові, не моїх!" — відповів він, сміючись, і це було все, що я від нього почула. Але мені здається, що між майстром Мак-Гінті та Долиною жаху існує зв'язок.

— Ще одне запитання, — втрутився у розмову інспектор Мак-Дональд. — Ви зустрілися з містером Дугласом у найманих кімнатах у Лондоні й там заручились. У вас був перед тим роман? Чи було щось несподіване, таємниче у ваших заручинах?

— Роман — так. Він буває у всіх. Але нічого таємничого у нього не було.

— Він мав суперника?

— Ні, я була вільною жінкою.

— Ви, безперечно, чули, що хтось зняв у нього з пальця обручку. Це вас не дивує? Може, то справді якийсь давній ворог вистежив і вбив його, але навіщо він зняв обручку?

Я ладен був заприсягтися, що на устах жінки промайнула тінь легенької усмішки.

— Не можу сказати, — відповіла вона. — Це справді щось дивне.

— Гаразд, більше ви нам не потрібні. Пробачте, що ми забрали у вас стільки часу, — сказав інспектор. — Залишилося, звичайно, ще багато подробиць, але ми повернемося до них згодом.

Місіс Дуглас підвелась, і я знову помітив, як швидко й допитливо вона позирнула на нас. "Яке враження справили на вас мої свідчення?" — немовби питала ця жінка. Потім вона вклонилась і вийшла з кімнати.

— Гарна жінка, дуже гарна, — замріяно промовив Мак-Дональд, коли за нею зачинилися двері. — Цей Баркер, мабуть, і справді тут замішаний. Він із тих чоловіків, що приваблюють жінок. Він зізнався, що небіжчик був ревнивий, і краще за інших, напевно, знав причину його ревнощів. А ця пригода з обручкою? Її не можна просто так облишити. Людина, що знімає з пальця у мертвого обручку... Що ви скажете про це, містере Холмсе?

Мій друг сидів, схиливши голову на руки, заглиблений у свої думи. Потім підвівсь і подзвонив.

— Еймсе, — запитав він, коли ключник увійшов, — де зараз містер Сесіл Баркер?

— Зараз пошукаю, сер.

За мить він повернувся і сказав, що Баркер у садку.

— Чи не пригадаєте ви, Еймсе, що було на ногах у містера Баркера минулої ночі, коли ви були з ним у тій кімнаті?

— Так, пам'ятаю, містере Холмсе. Він був у нічних пантофлях. Я приніс йому чоботи, коли він зібрався до поліції.

— Де зараз ті пантофлі?

— Під стільцем у передпокої.

— Гаразд, Еймсе. Нам, звичайно, треба знати, які сліди міг залишити містер Баркер, а які — вбивця.

— Так, сер. Я помітив, що його пантофлі забруднені кров'ю. Так само, як і мої.

— Що ж, це природно — кров у кімнаті була всюди. Дякую, Еймсе. Ми подзвонимо, коли ви будете потрібні нам.

Через кілька хвилин ми були в Дугласовій кімнаті. Холмс приніс туди з передпокою пантофлі. Як і зауважив Еймс, їхні підошви були темні від крові.

— Дивно! — пробурмотів Холмс, розглядаючи біля вікна пантофлі. — Дуже дивно.

Потім він швидким, різким рухом поставив один пантофель на кривавий слід на підвіконні. Слід точнісінько збігався з пантофлем. Холмс мовчки всміхнувся.

Інспектор аж змінився на виду з хвилювання. Його шотландська говірка затріскотіла, мов палиця по паркану:

— Джентльмени, тут не може бути сумніву! Баркер сам показав на це вікно. Пляма набагато ширша за слід чобота. Я думав, що то слід клишоногої людини... проте ось воно, пояснення. Але що це все означає, містере Холмсе? Що це означає?

— Справді, що це означає? — замислено повторив мій друг.

Вайт Мейсон, усміхаючись, потер свої пухлі руки.

— Я ж казав, що тут незвичайний випадок! — вигукнув він. — Їй-бо, незвичайний!

## 6. Промені світла

Троє детективів залишилися в садибі, щоб розібратись у подробицях слідства, а я сам-один вирушив до нашого скромного помешкання в

сільському заїзді. Але спершу мені заманулося погуляти в старовинному саду біля замку. Його оточували ряди старих, по-хімерному підстрижених тисів. У глибині саду була чудова галява зі стародавнім сонячним годинником посередині. Тут панував сумирний, спокійний настрій, якого так потребували мої напружені нерви.

Серед цього глибокого спокою ніби забувалась — чи принаймні здавалась якимось сонним видом — похмура кімната з застиглим скривавленим тілом на підлозі. Але саме тоді, коли я блукав садом, намагаючись заспокоїти цим затишком свою душу, стався дивний випадок, що відразу повернув мої думки до злочину і залишив по собі лиховісне враження.

Я вже згадував, що сад оточували ряди тисових дерев. У найдальшому ряді вони росли щільно, мов живопліт. По інший бік цього живоплоту стояла кам'яна лава, прихована від очей усіх, хто йде від будинку. Наблизившись до того місця, я почув голоси — якісь слова, мовлені низьким чоловічим голосом, і тихий жіночий сміх, немовби у відповідь.

За мить я вже був по той бік живоплоту й побачив там місіс Дуглас та Баркера — побачив раніше, ніж вони мене помітили. Вираз її обличчя приголомшив мене. В їдальні, на допиті, вона здавалася серйозною й сумною. Тепер усі сліди лиха зникли з її лиця. Очі випромінювали радість, обличчя з усмішкою обернулося до Баркера. Він сидів біля неї, склавши руки на колінах, і його мужнє, гарне обличчя теж відповідало усмішкою. За хвилину — вони спізнались лише на хвилину — їхні обличчя знов перетворилися на понурі маски. Кинувши похапцем зо двоє слів, Баркер підвівся й подався до мене.

— Пробачте, сер, — мовив він. — Я маю честь розмовляти з доктором Ватсоном?

Я холодно вклонився; цей порух, напевно, якнайкраще висловлював те, що заповонило тоді мої думки.

— Ми так і сподівалися, що це ви. Про вашу дружбу з містером Шерлоком Холмсом знають усі. Чи можете ви підійти на хвилину сюди, щоб поговорити з місіс Дуглас?

Я пішов за ним, виразно уявивши собі захололе тіло на підлозі. А тепер, через кілька годин після трагедії, дружина і найкращий друг небіжчика весело гомонять і сміються в саду, що був колись його садом. Я неохоче вклонився місіс Дуглас. Я переживав з нею її горе недавно, в їдальні. Тепер я збайдужіло зустрів її допитливий погляд.

— Ви, мабуть, вважаєте мене за бездушну людину, — озвалась вона.

— Це мене не обходить, — відповів я, знизавши плечима.

— Але згодом ви, напевно, віддасте мені належне. Якби ви тільки виконали...

— Немає потреби, щоб доктор Ватсон щось виконував, — швидко перебив її Баркер. — Він сам каже, що це його не обходить.

— Саме так, — підтвердив я. — Тож дозвольте мені продовжити прогулянку.

— Хвилинку, докторе Ватсоне! — благально вигукнула жінка. — Я звернуся до вас лише з одним запитанням, на яке ви можете відповісти правдивіше, ніж будь-хто в світі, і ця ваша відповідь для мене вкрай важлива. Ви краще за будь-кого іншого знаєте містера Холмса та його стосунки з поліцією. Якщо хтось скаже йому про розв'язку цієї справи, чи обов'язково ваш друг має ділитися нею з поліцією?

— Авжеж, — різко промовив Баркер. — Він працює самостійно чи, може, з ними й на них?

— Не знаю, далєбі, чи можу я сам судити про такі дражливі речі...

— Благаю, благаю вас, докторе Ватсоне! Ви дуже допоможете нам... допоможете мені, якщо з'ясуєте це питання.

В голосі леді бриніла така щирість, що я на мить забув про її байдужість і ладен був зробити все, що вона захоче.

— Містер Холмс не залежить ні від кого, — відповів я. — Він працює самостійно й чинитиме на свій розсуд. Проте він, звичайно, цілком лояльний щодо своїх колег з поліції, — адже вони розплутують ту саму справу, — і не приховуватиме того, що може допомогти їм швидше віддати злочинця до суду. Більше я нічого не можу сказати, тож пораджу вам звернутися до самого містера Холмса, щоб дістати якісь докладніші відомості.

Сказавши це, я підняв капелюх і пішов, залишивши їх на лаві за живоплотом. Лише в кінці саду я озирнувся й побачив, що вони сидять на тому самому місці й запально про щось сперечаються. З того, як вони дивилися мені вслід, я зрозумів, що вони обговорюють нашу невдалу розмову.

— Мені не потрібна їхня щирість, — сказав Холмс, коли я розповів йому про цей випадок. Цілий день він провів у садибі, радячись зі своїми двома колегами. Повернувся близько п'ятої і з вовчим апетитом узявся до підвечірку, який я замовив для нього. — Ніякої поблажливості, Ватсоне; вона недоречна, коли йтиметься про їхній арешт за те, що вони допомагали вбивці.

— Ви думаєте, що до цього йде?

Мій друг був у доброму гуморі

— Любий мій Ватсоне, коли я впораюся з цим четвертим вареним яйцем, то буду готовий пояснити вам усю ситуацію. Не можу сказати, що ми вже все з'ясували, — аж ніяк, — але коли натрапимо на слід зниклої гімнастичної гири...

— Зниклої гири?!

— О Боже, Ватсоне, невже ви й досі не зрозуміли, що вся ця справа зводиться до зниклої гири? Проте не засмучуйтесь: між нами кажучи, мені здається, що ні інспектор Мак, ні цей симпатичний тутешній детектив не звернули на цю деталь жодної уваги. Одна гімнастична гиря, Ватсоне! Уявіть собі атлета з однією гирею! Це спричинило б викривлення хребта. Дивовижно, Ватсоне, справді дивовижно!

Він сидів, запихаючи рот грінкою, й очі його лукаво виблискували, кепкуючи з мого збентеження. Його чудовий апетит міг стати запорукою успіху — я зберіг незабутні спогади про ті дні та ночі, коли Холмс навіть не думав про їжу, бо його стривожений мозок розгадував загадки, а худе, енергійне обличчя ставало ще зморенішим від напруженої розумової праці. Нарешті він запалив люльку, сів біля каміна й почав повагом говорити, ніби розмірковуючи вголос:

— Брехня, Ватсоне, велика, зухвала, злочинна брехня — ось що зустріло нас за цими дверима! Це наша вихідна точка. Вся історія, що її розповів Баркер, — брехня. Але Баркерову історію підтвердила місіс Дуглас. Отже, вона брехала так само. Обоє брехали, заздалегідь домовившись. Звідси постає питання: чому вони брешуть і чому так старанно приховують правду? Спробуймо, Ватсоне, разом відкинути брехню і відтворити правду.

Як я дізнався, що вони брешуть? Така недолуга витівка просто не може бути правдою. Погляньте-но! За їхніми свідченнями, вбивця менше

ніж за хвилину після вбивства зняв з пальця жертви обручку, яка була під іншим перснем, повернув той перстень на місце — справжній убивця, напевно, цього нізащо не зробив би — й залишив біля трупа ту дивну картку. Все це, як на мене, просто неймовірно.

Погодьтеся, Ватсоне, — я надто шаную вас, щоб мені спало на думку, ніби ви з цим не погодитесь, — що обручку не могли зняти до вбивства. Те, що свічка горіла недовго, свідчить, що їхня розмова також була нетривалою. Невже Дуглас, про хоробрість якого ми стільки чули, міг би з власної волі віддати свою обручку? Ні, ні, Ватсоне, убивця був наодинці з убитим при світлі лампи. Тут я не маю ані найменшого сумніву.

Причиною смерті був, очевидно, постріл з рушниці. Отже, він мав відбутися трохи раніше, ніж нам розповіли. Помилитись тут неможливо. Виходить, що ми маємо справу із заздалегідь обдуманною змовою двох осіб, які чули постріл, — містера Баркера та місіс Дуглас. Коли ж я переконався, що кривавий слід на підвіконні навмисне зробив Баркер, щоб навести поліцію на хибну думку, то довелося визнати, що проти них є вагомі докази.

Тепер поміркуймо, о котрій годині сталося вбивство. До пів на одинадцяту слуги ще не порозходились, тож до цього часу статися воно не могло. За чверть до одинадцятої всі вони пішли спати, крім Еймса, що саме був у коморі. Після того, як ви сьогодні залишили нас, я провів кілька невеличких дослідів і з'ясував, що жодного шуму, який Мак-Дональд здатен був зчинити в кімнаті, не було чути в коморі, коли всі двері зачинено.

З кімнатою економки становище дещо інше. Вона не така віддалена по коридору, і з неї долинає ледь чутний звук голосу, якщо говорити досить гучно. Звук пострілу стає тихішим, коли стріляють зблизька, — а це так, безперечно, й було. Отже, постріл не був гучним, але в нічній тиші його звук міг легко долинути до кімнати місіс Еллен. Вона, як нам відомо, трохи недочуває, проте все одно каже, що чула якийсь звук, схожий на грюкіт дверей, — за півгодини до того, як знялася тривога. За півгодини

до тривоги — це якраз і виходить за чверть одинадцята. Я не маю жодного сумніву, що звук, який вона чула, був пострілом з рушниці: саме тієї миті й сталося вбивство.

Якщо це так, то ми повинні з'ясувати, що робили тоді містер Баркер та місіс Дуглас — у разі, якщо вбивство, звичайно, скоїли не вони, — від тієї хвилини, коли звук пострілу змусив їх зійти вниз, до чверті на дванадцяту, коли вони подзвонили й зібрали слуг. Що вони робили тоді й чому не зняли тривогу негайно? Ось питання, що стоїть перед нами. Відповівши на нього, ми знайдемо шлях до розгадки нашої загадки.

— Я певен, — мовив я, — що ті двоє давно вже про щось змовилися. Треба бути бездушною істотою, щоб отак сидіти й сміятися аби з ким через кілька годин після вбивства чоловіка.

— Саме так. Навіть її розповідь про те, що сталося, не робить їй честі як дружині. Я не бозна-який шанувальник жінок, — і вам добре це відомо, Ватсоне, — але з власного досвіду знаю, що небагато в світі знайдеться дружин, які дозволили б, щоб стороння особа не пустила їх до тіла мертвого чоловіка. Якби я був одружений, Ватсоне, я не зміг би уявити собі, щоб моя дружина, маючи хоч якісь людські почуття, пішла геть з економкою в той час, коли я лежав би неживий за кілька ярдів від неї. Це недостойний вчинок. Навіть сторонній спостерігач здивувався б, помітивши таку бездушність жінки. Якби тут не було жодного іншого доказу, сам цей випадок викликав би підозру щодо змови.

— То ви гадаєте, що Баркер та місіс Дуглас причетні до вбивства?

— Яке відверте запитання, Ватсоне! — мовив Холмс, махнувши люлькою в мій бік. — Б'є, наче куля. Якщо ви уявите собі, що місіс Дуглас та Баркер знають правду про вбивство, але приховують її, тоді я відповім вам ствердно. Я певен, що це саме так. Але ваша підозра не має великої сенсу. Погляньмо на труднощі, які постають тоді на нашій дорозі.

Припустімо, що цю пару пов'язує злочинне кохання й вони вирішили позбутися людини, яка стоїть між ними. Це лише припущення, бо допит слуг та інших осіб цього не підтверджує. Навпаки, багато хто засвідчив, що Дугласи жили у великій злагоді.

— Хтозна, чи то правда, — заперечив я, згадавши усмінене жіноче личко в саду.

— В усякому разі, вони справляли таке враження. Хай там що, але ця пара — надзвичайно хитрі люди. Вони обдурили всіх і вбили Дугласа. Здається мені, що він справді був людиною, над якою тяжіла небезпека...

— Ми знаємо про це лише з їхніх слів.

Холмс замислено поглянув на мене:

— Бачу, Ватсоне, що ви вже придумали версію, з якої випливає, ніби все сказане ними — цілковита брехня. Якщо так, то не існує ані погроз, ані таємного товариства, ані Долини жаху, ані майстра Мак... забув, як далі. Це якнайширше узагальнення. Погляньмо, до чого воно приведе нас. Вони вигадують цю історію з Долиною жаху. Потім залишають велосипед у саду — як доказ того, що тут побував хтось чужий. Пляма на підвіконні підтверджує цю думку. Так само й картка біля трупа, яку виготовив хтось із мешканців будинку. Все це свідчить на вашу користь, Ватсоне. А тепер звернімося до тих дивних фактів, що не мають місця у вашому припущенні. Чому з усіх видів зброї обрано саме обрізану рушницю — і до того ж американську? Як вони могли бути певні, що пострілу ніхто не почує? Місіс Еллен просто випадково не поцікавилась, чому тоді грюкнули двері. Чому ця лиха пара вчинила саме так, Ватсоне?

— Правду кажучи, я не можу цього пояснити.

— Далі: якщо дружина та її коханець надумали вбити чоловіка, то навіщо їм виставляти свою провину напоказ, знявши з пальця небіжчика обручку? Хіба це видається ймовірним, Ватсоне?

— Аж ніяк.

— І знову-таки, якби вам спало на думку покинути схований велосипед, то ви одразу, напевно, відмовилися б від неї, бо навіть найбільший недотепа скаже, що велосипед — то найважливіша річ для людини, яка змушена рятуватися втечею.

— Я нічого не можу тут пояснити.

— Але хіба може існувати така низка подій, щоб людський розум не знайшов їм пояснення? Просто так, заради вправи, без дошукування правди. Я спробую показати вам інший перебіг думок. Правду кажучи, це просто плід моєї уяви, але хіба уява — не мати правди?

Припустімо, що в житті цього Дугласа була якась ганебна, справді ганебна таємниця. Вона призвела до появи месника — якогось чужинця, не з тутешніх. Цей месник із якоїсь причини, — зараз я ще не можу пояснити її, — знімає з пальця небіжчика обручку. Помста може бути пов'язана з першим Дугласовим шлюбом, і обручку зняли у зв'язку з цим.

Перш ніж месник пішов, Баркер та місіс Дуглас опинилися в кімнаті. Убивця переконав їх, що будь-яка спроба заарештувати його призведе до розголосу ганебної таємниці. Вони погодилися відпустити його. Саме для того вони опустили міст, — це можна зробити без жодного шуму, — і знову підняли його. Злочинець з якоїсь причини вирішив, що йому буде безпечніше тікати пішки, ніж на велосипеді. Через те він залишив велосипед там, де його навряд чи могли знайти, поки він не втече. Все це цілком можливо, хіба не так?

— Так, безперечно, — дещо стримано відповів я.

— Нам слід пам'ятати, Ватсоне, що цей випадок — украй химерний. А тепер продовжимо наші припущення. Після втечі вбивці наша пара — не обов'язково злочинна — бачить, що в їхньому становищі важко буде довести, що вони не тільки не скоїли вбивства, а й жодним чином не причетні до нього. Вони швидко, хоч і невдало, обмірковують цю ситуацію. Пляму на підвіконні зробив своїм пантофлем Баркер, щоб показати, як убивця втік. Зрозуміло, що обоє вони мусили чути постріл, через те і здійняли тривогу, але на півгодини пізніше, ніж переконували нас.

— А як ви зможете все це довести?

— Ну, якби тут справді був хтось чужий, то його можна було б розшукати і спіймати. Це буде найпереконливіший з усіх доказів. Але якщо його немає... ні, тут мої здібності ще далеко не вичерпані. Гадаю, вечір у тій кімнаті, що я проведу його на самоті, допоможе мені.

— Вечір на самоті?

— Я сьогодні ж вирушу туди. Я вже домовився з вірним Еймсом, який не надто шанує Баркера. Посиджу в кімнаті й подивлюся, чи не надихне мене її дух. Я вірю в натхнення. Ви посміхаєтесь, друже Ватсоне? Що ж, побачимо. До речі, ви взяли з собою свій великий парасоль?

— Ось він.

— Коли ваша ласка, я позичу його у вас.

— Звичайно... Але що це за дивна зброя! А якщо там чатує небезпека...

— Нічого серйозного, любий мій Ватсоне, інакше я попросив би вас піти зі мною. Отже, я візьму цей парасоль. Але спершу дочекаюсь наших

колег із Танбридж-Вельса, де вони, напевно, досі розшукують власника велосипеда.

Вже смеркло, коли інспектор Мак-Дональд із Вайтом Мейсоном повернулися зі свого походу. І повернулися в піднесеному настрої, радіючи результатам своїх успішних розшуків.

— Джентльмени, я, правду кажучи, сумнівався, чи був тут узагалі хтось чужий, — сказав Мак-Дональд. — Але все це підтвердилось. Ми дізналися, хто власник велосипеда. Ми навіть маємо опис його прикмет. Це помітний крок уперед у нашій справі.

— Схоже, що справа добігає кінця, — відповів Холмс. — Від щирого серця вітаю вас обох.

— Я почав з того, що містер Дуглас усім здавався стурбованим — з учорашнього дня, коли побував у Танбридж-Вельсі. Отже, небезпеки слід було чекати саме з Танбридж-Вельса. Зрозуміло, що чоловік на велосипеді теж повинен був приїхати з Танбридж-Вельса. Ми взяли з собою велосипед і показували його в готелях. Управитель комерційного готелю "Орел" упізнав цей велосипед — він належав чоловікові на ім'я Харгрів, що два дні тому найняв у них кімнату. Усі його речі складали цей велосипед та ще невеличка валіза. Він записався як приїжджий з Лондона, та адреси не залишив. Валізу зроблено в Лондоні. Речі, що лежали в ній, теж англійські. Але сам приїжджий був, безперечно, американець.

— Гаразд, гаразд, — весело мовив Холмс. — Ви там добре попрацювали, поки я сидів тут зі своїм другом та вигадував теорії! Це урок практики, містере Маку.

— Так, справді, містере Холмсе, — самовдоволено сказав інспектор.

— Але ці факти придатні і для наших теорій, — зауважив я.

— Може, й так, а може, й ні. Далі, містере Маку. Там було що-небудь для встановлення його особи?

— Так мало, що було зрозуміло: він будь-що намагався залишитись непоміченим. При ньому не було ні паперів, ні листів, ні міток на одязі. Тільки в кімнаті на столі лежала карта шляхів графства. Вчора після сніданку він виїхав з готелю на велосипеді, й більше там про нього не чули.

— Мене непокоїть інше, містере Холмсе, — мовив Вайт Мейсон. — Якщо цей чолов'яга не хотів накликати на себе підозру, то повернувся б до готелю, як звичайнісінький турист. Він повинен був зрозуміти, що управитель, коли треба буде, доповість про нього поліції, а його зникнення можуть пов'язати з убивством.

— Здається, що так. Але не будемо судити про його кмітливість, — в усякому разі доти, доки його не спіймали. А який він із себе?

Мак-Дональд зазирнув до свого записника:

— Ми занотували все, про що змогли довідатися. Свідчення швейцара, портьє та покоївки загалом збігаються. То був чоловік зростом п'ять футів та дев'ять дюймів заввишки, близько п'ятдесяти років, волосся на голові шпакувате, вуса теж, ніс гачкуватий, а обличчя, як свідчать усі, — жорстоке, навіть відразливе.

— Ну, крім виразу обличчя, його прикмети підходять і до самого Дугласа, — мовив Холмс. — І вік, і зріст, і шпакувате волосся та вуса. А що ви ще дізналися?

— На ньому були сірий піджак, картатий жилет, жовте коротке пальто та м'який кашкет.

— А як щодо рушниць?

— Вона менш ніж два фути завдовжки, могла вільно вміститись у його валізі. Її легко було пронести й під одежею.

— І ви вважаєте, що все це стосується нашої справи?

— Містере Холмсе, — відповів Мак-Дональд, — коли ми впіймаємо цього чоловіка, — а ви можете бути певні, що я розіслав телеграми з його прикметами через п'ять хвилин після того, як почув їх, — нам буде легше про це судити. Але зараз у нас багато роботи. Ми знаємо, що американець, який називає себе Харгрівом, приїхав до Танбридж-Вельса два дні тому з велосипедом та валізою. У валізі була обрізана мисливська рушниця. Вчора вранці він вирушив на місце вбивства на велосипеді, з рушницею, схованою під одежею. Ніхто, як нам відомо, не бачив, як він приїхав, — але йому не треба було проїздити через село, щоб дістатися брами саду. До того ж на шосе завжди багато велосипедистів. Він, мабуть, сховав свій велосипед у лаврових кущах, а може, й сам причаївся там, стежачи за будинком і очікуючи, коли вийде містер Дуглас. Мисливська рушниця — дивна зброя для стрільби в будинку, але він мав намір застрелити його надворі. Адже вона має помітні переваги: стріляючи з неї, промахнутися важко, а звук пострілів такий звичний серед сусідів-мисливців, що не привернув би нічиєї уваги.

— Поки все зрозуміло, — мовив Холмс.

— Але містер Дуглас не з'явився. Що вбивці було чинити далі? Він залишив у кущах велосипед і в сутінках подався до будинку. Побачивши, що міст опущено й довкола нікого немає, він вирішив спробувати щастя, приготувавши якесь пояснення на той випадок, коли його хтось перестріне. Але ніхто не перестрів. Прослизнувши до першої-ліпшої кімнати, він сховався там за шторою. Звідти вбивця міг бачити, як підіймали міст, і зрозумів, що тепер єдиний його шлях до втечі — перейти рів. Отож він чекав до чверті на дванадцяту, поки містер Дуглас, зазвичай обходячи будинок, не зайшов до кімнати. Злочинець застрелив його і втік. Знаючи, що служники з готелю можуть упізнати велосипед і це слугуватиме доказом проти нього, він залишив велосипед у кущах, а

сам вирушив пішки до Лондона чи ще до якогось безпечного місця. Що ви скажете, містере Холмсе?

— Добре, містере Маку, дуже добре. Але це ваше припущення. Моє припущення інше: злочин було скоєно на півгодини раніше, ніж нам розповідали. Місіс Дуглас та Баркер були в змові й щось приховують. Вони допомогли вбивці втекти — чи принаймні були в кімнаті до того, як він утік. Вони підробили докази його втечі через вікно, бо самі дозволили йому втекти, опустивши міст. Ось як я бачу першу частину цієї пригоди.

Обидва детективи хитнули головами.

— Ну, якщо так, містере Холмсе, то ми просто переходимо від однієї таємниці до іншої, — мовив лондонський інспектор.

— І навіть іще заплутанішої, — додав Вайт Мейсон. — Місіс Дуглас ніколи в житті не бувала в Америці. Що їй до того американського вбивці?

— Охоче поділяю ці сумніви, — відповів Холмс. — І пропоную цієї ночі влаштувати невеличкий розслід, що дозволить нам з'ясувати окремі обставини.

— Ми повинні допомогти вам, містере Холмсе?

— Ні, ні! Темрява та парасоль доктора Ватсона — усі мої скромні бажання. Та ще Еймс, вірний Еймс, — він, звичайно, піклуватиметься про мене. Всі мої роздуми повертають мене до головного питання: як міг чоловік атлетичної будови розвивати свої м'язи за допомогою однієї гімнастичної гирі?

Було вже поночі, коли Холмс повернувся з походу. Ми спали в кімнаті з двома ліжками — найкращій, яку тільки можна найняти в маленькому сільському заїзді. Я вже засинав, коли почув крізь дрімоту його ходу.

— Ну, Холмсе, — пробурмотів я, — знайшли що-небудь?

Мій друг якусь мить мовчки постояв зі свічкою в руці. Потім його довготелеса, худорлява постать нахилилася наді мною.

— Ватсоне, — прошепотів він, — ви не боїтеся спати в одній кімнаті з лунатиком, з людиною, що з'їхала з глузду?

— Анітрохи, — здивовано відповів я.

— Ну, тоді все гаразд, — сказав він і більше не промовив цієї ночі ані слова.

## 7. Розв'язка

Другого дня вранці після сніданку ми знайшли інспектора Мак-Дональда і Вайта Мейсона в маленькій приймальні сільської поліційної дільниці. На столі перед ними лежала купа листів і телеграм, які вони уважно переглядали й перебирали. Три телеграми лежали збоку окремо.

— Досі висліджуєте втікача-велосипедиста? — весело запитав Холмс.  
— Які останні новини про цього негідника?

Мак-Дональд сумно показав на купу листів:

— Ми одержали про нього вісті з Лейчестера, Нотингема, Саутгемптона, Дербі, Іст-Гема, Ричмонда і ще чотирнадцяти міст. У трьох телеграмах — з Іст-Гема, Лейчестера та Ліверпуля — повідомляють, що його вже заарештовано. Ціла країна, здається, переповнена втікачами в жовтих пальтах.

— О Боже! — відгукнувся співчутливо Холмс. — А тепер, містере Маку і містере Вайте Мейсоне, я хочу вам дещо порадити. Приїхавши з вами

сюди, я домовився, — як ви пам'ятаєте, — що не ділитимуся з вами сумнівними теоріями, а вестиму далі свою роботу доти, доки сам не буду певен, що ці теорії вірогідні. Ось чому я не ділився з вами своїми здогадами. Проте я люблю грати чесно й не вважаю, що буде добре, коли ви марнуватимете час та свої зусилля. Одне слово, я прийшов сюди, щоб дати вам пораду з трьох слів: покиньте цю справу.

Мак-Дональд і Вайт Мейсон здивовано вирячились на свого славетного колегу.

— Ви вважаєте цю справу безнадійною?! — вигукнув інспектор.

— Я вважаю безнадійними тільки ваші розшуки, але не вважаю безнадійними всі наші спроби докопатися до правди.

— Але цей велосипедист... Адже він — не вигадка. Ми маємо його прикмети, валізу, велосипед. Цей чолов'яга мусить десь переховуватись. Чому б нам не схопити його?

— Так, так, безперечно, ми схопимо його, але не варто марнувати сили в Іст-Гемі чи в Ліверпулі. Я певен, що ми знайдемо коротший шлях до розв'язки.

— Ви щось приховуєте від нас. Це нікуди не годиться, містере Холмсе. — Інспектор був явно роздратований.

— Ви знаєте мої методи роботи, містере Маку. Але довго ховатися я не стану. Мені треба лише одну деталь, а потім я попрощаюся з вами й помандрую до Лондона, залишивши всі з'ясовані факти до ваших послуг. Я дуже вдячний вам, і не можу вчинити інакше: за всю свою кар'єру я не пригадую цікавішої справи.

— Це вже занадто, містере Холмсе. Вчора ми бачились після вашого повернення з Танбридж-Вельса, й ви загалом були згодні з нашими висновками. Що ж сталося після того? Що підказало вам нову думку?

— Ну, якщо вже ви питаєте мене, то я відповім, що цієї ночі я провів кілька годин у садибі.

— І що ж там сталося?

— Зараз, на жаль, я можу відповісти вам лише в загальних рисах. До речі, я простудіював короткий, але цікавий опис старої садиби[8], який купив за один пенс у тутешній тютюновій крамниці.

Холмс дістав з кишені жилета невеличку книжечку, оздоблену немудрим малюнком стародавнього Берлстонського замку.

— Коли ви знайомитесь із старовинним духом тутешньої околиці, містере Маку, це надає розслідові особливих чарів. Не поглядайте так нетерпляче: будьте певні, що коли читаєш навіть такий короткий опис, то мимоволі сповнюєшся духом далекої старовини. Дозвольте прочитати вам кілька рядків: "Споруджена п'ятого року королювання Якова Першого, на частині вцілілого фундаменту ще давнішого замку, Берлстонська садиба — один з найкращих зразків житла доби Якова, оточеного ровами..."

— Не робіть із нас дурнів, містере Холмсе!

— Ну-ну, містере Маку! Ви знову виявляєте свою шотландську вдачу. Гаразд, я не читатиму, якщо це так дратує вас. Скажу лише, що тут описано облогу замку парламентськими військами 1644 року, описано те, як садиба слугувала прихистком для короля Карла за часів громадянської війни, і, нарешті, подано історію відвідин замку Георгом Другим. До вашого відома, тут є багато цікавих речей, пов'язаних з цим стародавнім замком.

— Містере Холмсе, я не маю в тому сумніву, але ж нас це не стосується.

— Не стосується? Справді? Широкі знання, любий мій містере Маку, одна з основ нашого фаху. Застосування цих знань на практиці часто виявляється вкрай необхідним. Ви вже пробачте за ці повчання скромному, але старшому за віком і, може, трохи досвідченішому від вас аматорові.

— Ну що ви! — щиро відказав інспектор. — Я розумію, що ви йдете до своєї мети, але обрали для того кружний шлях...

— Гаразд, облишмо історію й повернімося до сьогодення. Тобто до минулої ночі, коли я, як ви вже чули, відвідав садибу. Я не бачив ні Баркера, ні місіс Дуглас. Я не став турбувати їх, але переконався, що леді, мабуть, не сумувала й того вечора чудово пообідала. Натомість я обмінявся з добрягою містером Еймсом люб'язностями, завдяки яким посидів на самоті в кімнаті небіжчика, нікого про те не повідомивши.

— Як! Навіщо?! — вигукнув я.

— Нічого, нічого, все гаразд. У кімнаті все було, як і раніше, і я провів там дуже корисну чверть години.

— Що ж ви там шукали?

— Щоб не робити з такої дурнички таємниці, я скажу, що шукав там зниклу гирю. Я з самого початку вважав, що її треба відшукати. Врешті-решт я знайшов її.

— Де?

— От бачте, варто лиш простягти вам палець, як ви вже хапаєте всю руку. Дозвольте мені самому підійти ближче до розв'язки — трохи ближче, і я обіцяю поділитися з вами всім, що знаю.

— Гаразд, ми змушені пристати на ваші умови, — сказав інспектор, — але ж ви радите нам покинути цю справу... Скажіть, заради Бога, навіщо нам її покидати?

— З тієї простої причини, містере Маку, що ви навіть не знаєте, що саме розслідуєте.

— Ми розслідуємо вбивство містера Джона Дугласа з Берлстонської садиби.

— Так, так, ваша правда. Тільки не треба шукати таємничого джентльмена на велосипеді. Будьте певні, що це аж ніяк не допоможе вам.

— То що ж ви порадите нам робити?

— Дещо пораджу, якщо ви послухаєте мене.

Правду кажучи, я давно знав, що за вашими хитромудрими словами завжди щось криється. Я виконаю все, що ви порадите.

— А ви, містере Вайте Мейсоне?

Сільський детектив безпорадно глянув спочатку на одного, потім на іншого. Холмсові методи були для нього новими.

— Ну, якщо інспектор згоден, то я тим паче, — відповів він нарешті.

— От і добре! — мовив Холмс. — Тоді я запропоную вам обом невеличку приємну прогулянку сільською околицею. Я чув, що з Берлстонської височини чудово видно Вільдський ліс. Другий сніданок ми матимемо в готелі — я не дуже добре знаю тутешні місця, тож не можу порадити, в якому саме готелі. Увечері, втомлені, але задоволені...

— Вашим жартам немає меж! — вигукнув, сердито підхопившись зі стільця, Мак-Дональд.

— Гаразд, гаразд, проводьте собі день як хочете, — відказав Холмс, лагідно поплескавши його по плечу. — Робіть що хочете і йдіть куди хочете, але неодмінно чекайте на мене ввечері, містере Маку.

— Оце вже розумніша річ.

— Я дам вам усім чудову пораду, але не наполягатиму на ній. Лише прийдіть сюди. А тепер я прошу вас написати лист до містера Баркера.

— Який?

— Я продиктую, коли ваша ласка. Готові?

"Дорогий сер!

Вважаю за потрібне осушити рів довкола садиби. Сподіваюся, що ми знайдемо там..."

— Це неможливо, — зауважив інспектор. — Я вже оглядав рів.

— Так, так! І все-таки пишіть, будь ласка, далі.

— Гаразд.

— "Сподіваюся, що ми знайдемо там дещо важливіше для нашого розсліду. Я наказав робітникам узятися до праці наступного ранку..."

— Не може бути!

— "... про що вважаю своїм обов'язком повідомити вас заздалегідь".

А тепер підпишіть і пошліть полісмена з листом на четверту годину. На той час ми знову зберемося в цій кімнаті. А доти кожен робитиме, що схоче. Можу запевнити вас, що це слідство вже добігає кінця.

Ми зібралися, коли вже звечоріло. Холмс поводився якнайсерйозніше, мене переповнювала цікавість, детективи були помітно невдоволені і роздратовані.

— А тепер, джентльмени, — урочисто сказав мій друг, — я хочу, щоб ви самі визначили, як мої спостереження призведуть до висновків, яких я дійшов. Вечір прохолодний, а я не знаю, скільки часу забере наш похід, тож прошу вас надягти теплі пальта. Нам конче треба бути на місці до того, як зовсім смеркне. Тож зараз, з вашого дозволу, й вирушаймо.

Ми пішли вздовж огорожі парку, що оточував садибу, аж поки не відшукали в ній першої-ліпшої дірки. Крізь цю дірку ми проникли всередину садиби, подалися слідом за Холмсом і нарешті дісталися густих кущів, що росли навпроти звідного мосту. Міст було опущено. Холмс причаївся за лавровим кущем, ми троє — так само.

— Що нам тепер робити? — не дуже лагідно спитав Мак-Дональд.

— Озброїться терпінням і сидіти якомога тихше, — відповів Холмс.

— Навіщо ми взагалі прийшли сюди? Далєбі, мені здається, що вам слід бути з нами відвертішим.

Холмс засміявся.

— Ватсон вважає мене за такого собі актора, — мовив він. — Я маю деякі здібності, що потребують доброї режисерської роботи. Будьте певні, містере Маку, наша професія стала б вельми нудною, якби ми зрідка не збагачували її драматичними сценами, які надають нашим досягненням певного блиску. Просте звинувачення, брутальне поплескування по плечу що може бути нуднішим? А блискавична думка, прискіпливе спостереження подій, переможне підтвердження сміливих здогадів — хіба це не гордість нашої роботи? Ось і нині ви тремтите в чеканні, мов мисливець у засідці. Який може бути мисливський азарт, коли все розрахувати з точністю розкладу руху потягів? Отож майте трохи терпіння, містере Маку, і все для вас проясниться.

— Що ж, сподіваюся, гордощі й задоволення прийдуть до нас раніше, ніж ми подубіємо від холоду, — відповів, усміхаючись, лондонський детектив.

Холмсів заклик до терпіння був цілком виправданий, бо наша засідка виявилась довгою й нелегкою. Похмурий фасад старого будинку поволі темнішав у сутінках. Холодний, важкий туман з боку рову проймав нас до кісток і змушував цокотіти зубами. Лише в одному з вікон горіло світло — в фатальній Дугласовій кімнаті. Всі інші вікна були темні, без жодної ознаки життя.

— Довго ще чекати? — спитав нарешті інспектор. — І чого ми чекаємо?

— Я й сам не знаю, як довго нам доведеться чекати, — суворо відповів Холмс. — Якби злочинці щоразу діяли за розкладом, мов потяги на залізниці, нам було б, звичайно, зручніше. Але злочинці... Погляньте-но, ось той, кого ми чекаємо!

В кімнаті спалахнуло яскраве жовте світло: хтось походжав туди-сюди за вікном. Лаврові кущі, за якими ми сховалися, були навпроти вікна й не більше ніж за сотню футів від нього. Раптом завіси рипнули — воно відчинилось, і ми побачили неясні обриси голови та плечей людини, що пильно вдивлялася в темряву. Кілька хвилин вона витягала шию, немовби переконуючись, чи ніхто його її бачить. Нарешті вона нахилилась, і в напруженій тиші ми почули легкий плюскіт збуреної води. Здавалось, ніби та людина опустила щось у рів. Потім вона, мов рибалка, витягла з води якусь велику, круглу річ, яка зникла на тлі освітленого вікна.

— Ну! — вигукнув Холмс. — Уперед!

Ми підхопились на свої змерзлі ноги й помчали за ним; він хутко перескочив міст і різко подзвонив біля дверей. Заскреготали засувки, й на порозі з'явився здивований Еймс. Пробігши мовчки повз нього, Холмс кинувся до тієї кімнати, де у вікні було видно людину; ми побігли слідом за ним.

Гасова лампа, що стояла на столі, випромінювала світло, яке ми помітили з засідки. Коли ми увійшли, перед нами постав Сесіл Баркер; світло лампи осявало його мужнє, рішуче, чисто поголене обличчя та розгнівані очі.

— Що це таке?! — вигукнув він. — Чого вам тут треба?

Холмс швидко озирнувся й кинувся до скрученого мотузком клунка, що лежав під письмовим столом.

— Ось що нам треба, містере Баркере. Оцей клунок, утоплений за допомогою гімнастичної гирі, який ви щойно дістали з рову.

Баркер приголомшено вирячився на Холмса.

— Звідки, в біса, ви про це знаєте? — спитав він.

— Просто я сам там потопив його.

— Потопили? Ви?!

— Точніше буде сказати — "знову потопив", — пояснив Холмс. — Пам'ятаєте, інспекторе Мак-Дональде, як мене вразило те, що одна гиря з двох зникла. Я звернув на те вашу увагу, але вам, заклопотаному іншими подіями, не було часу на всілякі дрібниці, як ви тоді вважали; інакше б ви зробили з того деякі висновки. Коли поблизу є вода і бракує однієї гімнастичної гирі, то неважко здогадатися, що якусь річ було потоплено. Цю думку будь-що варто було перевірити. Завдяки Еймсові, що пустив мене до кімнати, і руків'ю парасоля доктора Ватсона я минулої ночі витяг цей клунок із рову й оглянув його.

Найголовніше було, звичайно ж, дізнатися, хто його туди кинув. Цього ми досягли вельми простим способом, повідомивши, що рів завтра буде осушено. Довідавшись про це, ви негайно вирішили переховати клунок в інше місце, діставши його потемки, коли ніхто цього не помітить. Але ми, четверо свідків, бачили, хто це зробив. Отже, містере Баркере, тепер ми чекаємо вашого пояснення.

Шерлок Холмс поклав мокрий клунок на стіл, біля лампи, і розв'язав мотузок. З клунка він дістав гімнастичну гирю й поставив її в куток, до іншої гирі. Потім витяг звідти пару черевиків. "Американські, як бачите", — зауважив він, показавши на носи. Далі вийняв довгий ніж у піхвах. Насамкінець із клунка з'явилися повний комплект білизни, пара шкарпеток, сірий твідовий костюм та коротке жовте пальто.

— Вся одежа звичайнісінька, — зазначив Холмс, — крім пальта, що має багато підозрілих рис. — Він підніс пальто до світла. — Як бачите, тут є внутрішня кишеня, що йде аж під самий підбій: там легко може поміститись обріз. На комірі — мітка кравця: "Ніл, верхній одяг, Верміса,

США". Я провів день у тутешній бібліотеці й поповнив свої знання тим, що Верміса — квітуче містечко в Сполучених Штатах, у долині, відомій своїми шахтами й копальнями. Я пригадую, містере Баркере, ніби ви казали, що перша дружина містера Дугласа була з місцевості, багатой на вугілля. Неважко припустити й те, що літери "Д. В." на картці біля мертвого тіла можуть означати "Долина Верміси": ця долина, що посилає вбивць, і мала бути Долиною жаху, про яку ми тут чули. Тепер нам усе зрозуміло. А зараз, містере Баркере, ваша черга пояснювати.

Варто було подивитись на обличчя Сесіла Баркера, коли він слухав ці слова відомого детектива. Гнів, подив, страх, нерішучість змінювали на ньому одне одного. Нарешті він спробував приховати все це за їдкою посмішкою.

— Ви вже знаєте так багато, містере Холмсе, що краще зробіть це самі, — кинув він.

— Я, звичайно, міг би дещо додати, містере Баркере, але нам буде цікавіше послухати вас.

— О, ви так гадаєте? Тоді я скажу вам лише одне: якщо тут і є якась таємниця, то належить вона не мені. Я не з тих, хто виказав би її.

— Ну, якщо так, містере Баркере, — спокійно відказав інспектор, — то нам доведеться як слід за вами наглядати, аж поки не прибуде ордер на арешт.

— Робіть, що хочете, хай вам біс, зухвало відповів Баркер.

Схоже було, що вести цю розмову далі немає сенсу: достатньо було поглянути на його закам'яніле обличчя, щоб зрозуміти, що жодна сила не примусить його вчинити проти власної волі. Гнітючу мовчанку раптом порушив жіночий голос. Місіс Дуглас, що стояла й слухала біля напіввідчинених дверей, увійшла до кімнати.

— Годі, Сесіле, мовила вона. — Хай там що, ви прислужилися нам чим могли.

— Навіть більше, — поважно відказав Шерлок Холмс. — Щиро співчуваю вам, мадам, і прошу довіритись нашому здоровому глуздові й порядності. Може, я й помилився, не зваживши на ваше бажання, яке передав мені мій друг доктор Ватсон, але тоді я ще мав підстави думати, що ви причетні до злочину. Тепер я певен, що це не так. Водночас тут залишилося ще багато нез'ясованого, тож щиро раджу вам попросити містера Дугласа, щоб він сам розповів свою історію.

Почувши Холмсові слова, місіс Дуглас здивовано скрикнула; ми всі, мов відлуння, повторили цей крик, коли побачили чоловіка, що вийшов немовби із стіни й тепер наближався з темного кутка до нас. Місіс Дуглас обернулась і швидко обняла його. Баркер стис його руку.

— Так буде краще, Джеку, повторювала дружина. — Я певна, що так буде краще.

— Справді, містере Дугласе, — підхопив Шерлок Холмс. — Я теж певен, що так буде найкраще.

Чоловік стояв, кліпаючи очима, як і кожна людина, що вийшла з темряви на світло. У нього було примітне обличчя з сірими сміливими очима, густими, підстриженими сивими вусами, міцним, вольовим підборіддям та чітко окресленими вустами. Уважно оглянувши нас усіх, він нарешті, на мій подив, підійшов до мене й подав в'язку паперів.

— Я чув про вас, — сказав він; говірка його була не чиста англійська, хоч і не чиста американська, але голос лунав м'яко й приємно. — Адже ви письменник. Проте будьте певні, докторе Ватсоне, що така історія ще ніколи не потрапляла до ваших рук. Перекажіть її, як хочете; тут самі факти, й ви можете якнайшвидше запропонувати їх публіці. Я переховувався тут два дні і при тому слабкому світлі, що проникало до

цієї криївки, перекладав свої спогади на слова. Я віддаю їх вам — вам та вашим читачам. Це історія Долини жаху.

— Це все минуле, містере Дугласе, — спокійно мовив Шерлок Холмс, — а ми тепер хочемо почути про теперішнє.

— Почуєте, сер, — відповів Дуглас. — Можна мені закурити? Дякую, містере Холмсе. Ви самі — завзятий курець, як я пам'ятаю, тож повинні розуміти, що означає просидіти два дні без курива, коли маєш його під рукою, але боїшся, щоб тютюновий дим не виказав тебе. — Він притулився до каміна й запалив сигару, що її подав Холмс. — Я багато чув про вас, містере Холмсе, проте ніколи не сподівався, що зустрінуся з вами. Але перш ніж ви прочитаєте це, — він кивнув головою в бік паперів, — я ще дещо розповім вам.

Інспектор Мак-Дональд спантеличено дивився на Дугласа.

— Справді, це щось дуже химерне! — вигукнув він нарешті. — Якщо ви містер Джон Дуглас із Берлстонської садиби, то чиє ж убивство ми розслідували ці два дні? І звідки ви тепер вискочили, мов чортик з табакерки?

— О, містере Маку, — зауважив Холмс, піднявши з докором палець, — ви ж не схотіли перечитати цей чудовий опис прихистку короля Карла! Люди за тих часів майстерно переховувалися в криївках, а вони, послуживши одного разу, можуть стати в пригоді і вдруге. Я був певен, що ми відшукаємо містера Дугласа під цим дахом.

— Скільки ж ви морочили нас, містере Холмсе? — роздратовано спитав інспектор. — Як довго ви змушували нас марнувати сили й час на безглузді, як вам добре було відомо, розшуки?

— Я не морочив вас ані хвилини, любий мій містере Маку. Минулої ночі я про все здогадався. Але довести моє припущення досі було неможливо,

отож я й запропонував вам з колегою відпочити. Скажіть-но, справді, що я міг іще зробити? Коли я знайшов у рові клунок з одягом, то відразу зрозумів, що вбитий — це не містер Джон Дуглас і що ми, напевно, бачили тіло велосипедиста з Танбридж-Вельса. Жодного іншого висновку дійти я не міг. Тоді я вирішив довідатись, де зараз містер Джон Дуглас, і подумав, що він, напевно, з допомогою своєї дружини та друга сховався в будинку, який має чудову криївку, а там збирається втекти.

— Так, ваша правда, — спокійно мовив Дуглас. — Я хотів вислизнути з рук вашого британського закону, бо не знав, яке покарання чекає на мене. Водночас я сподівався, що ті нишпорки, які натрапили на мій слід, загублять його. Знайте, я не зробив нічого такого, що змушувало б мене червоніти. Я ладен був повторити це ще раз. Ви самі про те судитимете, коли я скінчу свою розповідь. Ні, не треба попереджень, інспекторе. Я розповім вам чисту правду.

Розпочну не з самого початку. Початок тут, — він показав на в'язку паперів, — і ви побачите, який він химерний. Загалом усе було так: на світі є люди, що мають вагомі причини ненавидіти мене і віддадуть останній долар на те, щоб я опинився в їхніх руках. Доки живий я і живі вони, на цій світі для мене немає прихистку. Вони витіснили мене з Чикаго до Каліфорнії, потім вигнали з Америки. Лише тоді, коли я одруживсь і оселився у цій тихій місцині, я подумав, що мої останні роки проминуть спокійно.

Я ніколи нічого не пояснював дружині. Навіщо було їй про це знати? Адже відтоді вона не мала б ні хвилини спокою, життя її перетворилося б на вічну тривогу. Проте вона, мабуть, щось підозрювала, бо часом я прохоплювався якимось словом; але до вчорашнього дня, до того, як ви, джентльмени, побачилися з нею, вона нічого про це не знала. Вона розповіла вам усе, що було їй відомо, — так само, як і Баркер. Адже тієї ночі, коли це сталось, у нас не було часу для пояснень. Тепер вона знає все, і я вчинив би розумніше, якби сказав їй про це раніше. Мені, люба, — він узяв її руку, — важко було зачіпати минуле. Я хотів зробити так, як здавалося краще.

Напередодні цієї пригоди, джентльмени, я був у Танбридж-Вельсі й випадково побачив на вулиці чоловіка. Так, зовсім випадково, але я не міг не впізнати його. То був мій найлютіший ворог — той, хто полював за мною все життя, мов голодний вовк за дикою козою. Я зрозумів, що лихо близько, повернувся додому й приготувався зустріти його. Я знав, що мені доведеться захищатись самому. Ще з 1876 року по всіх Сполучених Штатах ходила слава про мою щасливу долю, і я був певен, що вона мене не покине.

Цілий наступний день я був насторожі, не виходив у сад — і слушно чинив: він би випустив у мене набій зі шротом раніше, ніж я встиг би побачити його. Коли підняли міст, — мені завжди було спокійніше, коли його піднімали вечорами, — я викинув цю думку з своєї голови. Я навіть уявити собі не міг, що він пробереться до будинку й чатуватиме на мене. Але коли я зазвичай обходив у халаті будинок, то відчув небезпеку, ступивши до свого кабінету. Напевно, в людини, що зазнала в житті чимало лиха, — а я зазнавав його не раз, — з'являється якесь шосте чуття, яке попереджає про нього. Чому я так гостро відчув це попередження, не скажу. Але наступної хвилини я помітив за шторою носачи черевиків.

У мене в руці була свічка, але крізь відчинені двері світила лампа з передпокою. Поставивши свічку на стіл, я кинувся до каміна, де на полиці лежав молоток. Тієї самої миті ворог стрибнув на мене. Я побачив, як зблиснув ніж, і вдарив по лезу молотком. Ніж випав з його рук і брязнув об підлогу. Він в'юнка, мов вугор, оббіг довкола стола й за мить витяг з-під пальта рушницю. Я чув, як клацнув курок, але встиг ухопитись за рушницю раніше, ніж він вистрелив. Ми відчайдушно боролись, ні на хвилину не ослаблюючи зусиль. Ослабити зусилля означало смерть.

Раптом у якусь мить приклад рушниці опинився біля мене. Не знаю, чи то я натис курок, чи, може, ми обидва потягли за собачку. Хай там як було, але два набой поцілили йому в обличчя. Поглянувши вниз, я побачив те, що залишилося від Теда Болдвіна. Я впізнав його в місті, впізнав тоді,

коли він накинувся на мене, та зараз навіть його рідна мати не сказала б, хто перед нею. Я звик до всякого страхіття, але трохи не знепритомнів від того, що побачив.

Я стояв біля столу, коли з'явився Баркер. Потім почув кроки дружини, побіг до дверей і зупинив її. То було видовище не для жінок. Я пообіцяв їй невдовзі прийти до неї, кинув два слова Баркерові, — той зрозумів усе з першого погляду, — й ми стали чекати слуг. Проте ніхто не з'явився. Тоді ми зрозуміли, що ніхто з них не чув пострілу, що про це відомо тільки нам.

Тієї миті мене осяяла думка, що видалась нам обом блискучою. Коли його рукав відгорнувсь, ми побачили на руці знак ложі. Погляньте-но!

Чоловік, відомий нам як Дуглас, відгорнув свій рукав і показав бурий трикутник у колі — такий самий, який ми бачили в небіжчика.

— Те тавро навело мене на думку. Ми були однакового зросту й статури, його волосся скидалося на моє, а обличчя бідолахи ніхто не розпізнав би. Ми зняли з нього цей костюм, а за чверть години накинули на тіло мій халат і поклали так, як ви його знайшли. Спакувавши речі в клунок, я засунув туди єдину важку річ, що трапилась під рукою, й викинув усе це з вікна. Картку, яку він сподівався покласти на мій труп, я залишив біля його тіла.

Ми надягли мої персні на його пальці, але коли дійшло до обручки... — Він показав свою міцну руку. — Самі бачите, що я нічого не міг би вдіяти. З самого дня весілля ця обручка не покидала своє місце, тож зняти її було неможливо. Я й не хотів розлучатися з нею. Довелось віддати цю дрібницю на милість долі. Натомість я приніс шматочок пластиря й наліпив його на вцілілу частину обличчя вбитого — туди, де він наклеєний у мене. Лише тут, містере Холмсе, ви дали хука: знявши пластир, ви не побачили б порізу.

Ось як усе це сталося. Якби я тимчасово переховувався, а потім перебрався в якесь місце, де до мене прилучилася б моя "вдова", то решта наших днів, напевно, проминули б спокійно. Ці дияволи мучили мене, доки я ходив по землі. Якби вони прочитали в газетах, що Болдвін убив мене, це поклало б кінець моїм турботам. Я знав про цю криївку — так само, як Еймс, але навіть йому таке не спало б на думку. Я сховався там, а Баркер зробив усе інше.

Ви самі можете пересвідчитись, що він зробив. Відчинивши вікно, він залишив кривавий слід на підвіконні, щоб показати, як убивця втік. То була смілива думка — тим паче, що міст уже було піднято. Потім, коли все було зроблено, він подзвонив. Що сталося далі, ви знаєте. А тепер, джентльмени, робіть, будь ласка, що хочете, але вірте, що я казатиму вам правду й нічого, крім правди, хай мені допоможе Бог! Дозвольте запитати вас лише про одне: як поведуться зі мною англійські закони?

Запанувала мовчанка, яку перервав Шерлок Холмс.

— Загалом англійські закони справедливі. Покарання не буде тяжчим за ваші вчинки, містере Дугласе. Але я теж хочу спитати вас: звідки той чоловік дізнався, що ви живете тут, і вивчив, як пробратися до будинку й де краще сховатися?

— Я й сам цього не знаю.

Холмсове обличчя зблідло і посерйознішало.

— Побоююсь, що ця історія ще не скінчилась, — зауважив він. — На вас чатує небезпека, суворіша від англійських законів і навіть від ваших американських ворогів. Я відчуваю, містере Дугласе, що ви ще зазнаєте лиха. Тож послухайтесь моєї поради й стережіться.

\* \* \*

А тепер, мої терплячі читачі, я прошу вас тимчасово покинути Берлстонську садибу в Сасексі і рік, коли ми здійснили цю багату на пригоди мандрівку, щоб довідатись про події, які завершилися дивними пригодами людини, відомої як Джон Дуглас. Я хочу, щоб ви перенеслись майже на двадцять років у минуле й на кілька тисяч миль на захід. Перед вами постане така дивовижна й жахлива історія, що важко навіть повірити в її правдивість.

Ні, не думайте, що я починаю нову оповідь, не скінчивши попередньої. Прочитавши її, ви переконаєтесь, що це не так. Коли я опишу події, що відбулися за тих часів, у тих місцях, і розвію таємницю минулого, ми знову зустрінемося у помешканні на Бейкер-стрит, де й скінчатся ці — як і численні інші — пригоди.

## Частина друга

### ЧИСТІЇ

#### 1. Головна дійова особа

Було четверте лютого 1875 року. Стояла сувора зима, глибокий сніг укривав ущелини Джилмертонських гір. Залізницю, проте, було добре розчищено, й вечірній потяг поволі повз колією, що сполучала безліч селищ біля шахт та копалень; він підіймався крутим схилом, що веде від Стенвіла, який стоїть у заглибині, до Верміси — містечка у верхів'ї Верміської долини. Звідти колія вела до Бартонського роз'їзду, Геймдала та хліборобської долини Мертонна. На кожному відгалуженні — їх було чимало — стояли лави платформ з вугіллям та рудою, мов німі докази схованих під землею скарбів, які привабляли сюди багатьох людей і помітно пожвавили цей сумний куточок Сполучених Штатів Америки.

Край і справді був сумний. Навряд чи перші поселенці, які опинилися тут, гадали, що найкращі степи та розкішні пасовиська нічого не варті поряд із цією похмурою місцевістю з чорними кручами й лісовими

хашами. Над темним, густим бором, що вкривав схили гір, здіймалися білі снігові вершини; гори обступали довгу, звивисту долину. Цією долиною і повз невеликий потяг.

У вагонах — довгих, простих, що містили по двадцяті-тридцять пасажирів, — тільки-но засвітили лампи. Серед пасажирів найбільше було робітників, які поверталися додому, в долину, після тяжкої денної праці. Щонайменше дванадцять з них, судячи з їхніх закіптюжених облич і ліхтарів, які вони везли з собою, були шахтарями. Вони сиділи, курили й тихо гомоніли, вряди-годи позираючи на двох чоловіків, чия уніформа та відзнаки вказували в них полісменів.

Кілька жінок-робітниць і зо двоє літніх подорожніх, що в них легко було впізнати сільських крамарів, становили решту компанії. В найдальшому кутку, окремо від усіх, сидів молодик. Придивімося до нього — він того вартий.

То був невисокий на зріст, свіжовидий чоловік років тридцяти. Його великі, проникливі сірі очі допитливо підморгували крізь окуляри, коли він поглядав на сусідів. Неважко було сказати, що вдачу він мав товариську, ладну до дружби з будь-якою людиною. Дехто навіть міг би запідозрити в ньому немудру, простакувату натуру, побачивши, як він щиро усміхається. Проте, придивившись до його міцного підборіддя та суворих зморщок біля вуст, можна було помітити надзвичайну силу, що приховувалась під цією лагідністю, й навіть те, що цей приємний, темноволосий ірландець неодмінно мусив залишати якийсь слід — добрий чи лихий — у товаристві, до якого потрапляв.

Зо два рази він намагався заговорити з сусідом-шахтарем, але, діставши короткі й непривітні відповіді, замовк і почав сумно розглядати у вікно довколишній краєвид.

Видовище було невеселе. На схилах пагорбів крізь морок пробивалось червоне сяйво ливарень. Обабіч залізниці громадились

величезні насипи шлаку; за ними здіймались вишки вугільних шахт. Купки жалюгідних дерев'яних хатин, у вікнах яких блимало кволе світло, юрмилися вздовж колії; на численних зупинках було повно брудного, закіптюженого люду.

Багаті на залізо й вугілля верміські долини не вабили до себе нероб та чистюків. Тут усюди були помітні сліди найжорстокішої боротьби за життя — груба, тяжка праця та грубі, дужі робітники, що виконували її.

Молодий пасажир дивився з вікна на цей похмурий край, і на його обличчі з'явився вираз бридливості, змішаної з цікавістю. Часом він діставав з кишені довгий лист, знову й знову перебігав очима й писав щось на його берегах. Врешті-решт він дістав з торбини річ, яку важко було навіть уявити в руках такої лагідної людини. То був військовий револьвер великого калібру. Молодик повернув його до світла: блиск мідяних гільз у барабані свідчив, що револьвер повністю заряджено. Він швидко сховав зброю в потаємну кишеню, але робітник, що сидів поряд, встиг усе помітити.

— Овва, друзяко! — промовив він. — То ви готові до всього?

Молодик трохи збентежено всміхнувся.

— Так, — відповів він. — Там, звідки я їду, зброя часом стає в пригоді.

— А звідки ви їдете?

— З Чикаго.

— Ви тут новачок?

— Так.

— То вона й тут стане вам у пригоді, — мовив робітник.

— Чому ж? — зацікавлено спитав молодик.

— Хіба ви не чули про те, що тут коїться?

— Нічогісінько.

— А я гадав, що про нас уже вся країна знає. Дарма, невдовзі почуєте. А чого ви сюди приїхали?

— Я чув, що тут легко знайти роботу.

— Ви член робітничої спілки?

— Звичайно.

— Тоді робота вам знайдеться. У вас тут є друзі?

— Ні, але будуть.

— Тобто як?

— Я належу до ордену масонів. Чи не в кожному місті є ложа, а там, де ложа, я знайду друзів.

Ці слова справили на робітника дивне враження. Він підозріливо позирнув на інших пасажирів. Шахтарі сиділи й шепотілися між собою. Двоє полісменів дрімали. Робітник підсунувся ближче до молодика й подав руку.

— Сідайте-но сюди, — запросив він.

Обидва потиснули один одному долоні.

— Я бачу, що ви кажете правду, — провадив робітник. — Та пересвідчитись ніколи не завадить. — Він підніс свою правицю до правої брови. Молодик тут же підніс свою шульгу до лівої брови.

— Темні ночі холодні, — мовив робітник.

— Так, для подорожніх чужинців, — відповів молодик.

— Досить. Я брат Скенлен, триста сорок перша ложка, долина Верміси. Радий бачити вас у наших краях.

— Дякую. Я брат Джон Мак-Мердо, двадцять дев'ята ложка, Чикаго. Майстер Дж. Г. Скотт. Я теж радий зустрічі з братом.

— Атож, наших тут багато. Ніде в Штатах орден так не квітне, як у долині Верміси. А такі хлопці, як ви, нам потрібні. От тільки не доберу, чого це такий здоровань зі спілки не знайшов собі роботи в Чикаго.

— Я мав не одну нагоду добре заробити, — відповів Мак-Мердо.

— То чого ж ви звідти виїхали?

Мак-Мердо кивнув у бік полісменів і посміхнувся.

— Оті двоє раді були б це знати, — відповів він.

Скенлен ствердно мугикнув.

— Маєте халепу? — прошепотів він.

— Ще й добрячу.

— В'язниця?

— І таке інше.

— Вбивство, га?

— Про такі речі ще рано балакати, — відповів Мак-Мердо, немовби шкодуючи, що сказав більше, ніж хотів. — У мене є вагомі причини, щоб залишити Чикаго, — цього вам досить. Хто ви такий, щоб питати про це? — Його сірі очі гнівно блиснули за скельцями окулярів.

— Нічого, друже, не ображайтесь. Наші хлопці не скривдять вас, хоч би що ви там скоїли. Куди ви їдете зараз?

— До Верміси.

— Це третя зупинка звідси. Де ви хочете оселитись?

Мак-Мердо дістав конверт і прочитав при тьмяному світлі лампи адресу:

— Джейкоб Шефтер, Шеридан-стрит. Мені порадив найняти там кімнату знайомий з Чикаго.

— Я не знаю цього Шефтера, я не з Верміси. Я сам з Гобсонс-Петча — ми якраз під'їздимо туди. На прощання хочу дати вам пораду. Якщо у Вермісі ви потрапите в халепу, то йдіть просто до будинку спілки і питайте Мак-Гінті. Він майстер верміської ложі, і в цих краях нічого не робиться без згоди Чорного Джека Мак-Гінті. Прощайте, друже! Може, ще зустрінемося якимось увечері в ложі. Але пам'ятайте: коли вам буде непереливки, йдіть до Мак-Гінті.

Скенлен пересів на інше місце, і Мак-Мердо знову залишився наодинці з своїми думками. Вже смеркло й червоні вогні ливарень спалахували серед мороку. Знову й знову на цьому тлі з'являлися темні постаті, що нахилялись, випростувались, обертались у різні боки, наче якісь корби, під супровід безупинного ляскоту та ревіння.

— Як на мене, то пекло виглядає саме так, — подав хтось голос.

Мак-Мердо обернувся й побачив, що один з полісменів стоїть і дивиться у вікно.

— Напевно, — притакнув другий полісмен. — Таким, мабуть, воно і є. І навряд чи там живуть чорти, гірші за тутешніх. Ви, мабуть, новачок тут, хлопче?

— А вам що до того? — похмуро відповів Мак-Мердо.

— Нічого, містере, проте я радив би вам обережніше шукати тут собі друзів. І не починав би з Майка Скенлена чи ще з когось із їхньої банди.

— Якого біса вам до того, хто мої друзі?! — гаркнув Мак-Мердо так, що всі пасажери вирячились на нього. — Хіба я питав у вас поради? Ви що, за дурника мене маєте, який не може обійтися без рад?! — Він вишкірив зуби, немов скажений собака.

Добряг полісменів уразила ця лють, із якою він відповів на їхню дружню пораду.

— Не ображайтесь, — мовив один з них. — Ми тільки попередили вас — задля вашого ж добра, бо ви тут уперше.

— Так, я тут уперше, але з такими, як ви, давно знайомий! — з холодною люттю вигукнув Мак-Мердо. — Ви всюди лізете з порадами, коли вас не просять.

— Може, ви й з нами познайомитеся ближче, — усміхнувся один з полісменів. — Ви, здається, добрячий шибайголова.

— І я скажу те саме, — зауважив другий. — Ми ще зустрінемося.

— Я не боюся вас, і не сподівайтесь на це! — вигукнув Мак-Мердо. — Мене звуть Джон Мак-Мердо, чуєте? А коли я знадоблюся вам, то шукайте мене у Вермісі, на Шеридан-стрит, у Джейкоба Шефтера. Як бачите, я не ховаюсь від вас, зрозуміли? Глядіть, не помиліться!

Після цих сміливих слів незнайомця пасажери схвально загомоніли. Полісмени, знизавши плечима, почали щось балакати між собою.

Через кілька хвилин потяг підійшов до тьмяно освітленої станції, й пасажери швидко повибігали з вагонів: Верміса була найбільшим містом на всій лінії. Мак-Мердо взяв свою шкіряну торбину й хотів уже рушити далі, в темряву, коли один шахтар підійшов до нього.

— Браво, друже! Ви вмієте розмовляти з цими фараонами, — поважно сказав він. — Приємно було слухати вас. Давайте-но сюди вашу торбу, й ходімо разом. Мені саме йти повз Шефтерів будинок.

Із натовпу шахтарів пролунало дружнє "на добраніч", коли вони разом з молодиком зійшли з платформи. Ще не ступивши на верміську землю, завзятий Мак-Мердо здобув тут славу.

Хоч який жах навіювала долина, але місто виглядало ще понуріше. Долина мала якусь похмуру велич: поряд із горами, цими могутніми витворами природи, виднілися наслідки велетенської праці людства — глибокі шахти на тлі величезних ливарень та клубів диму. А місто втілювало в собі огидне убозтво. Сніг на вулиці, який без упину місили ноги й колеса, перетворився на буру кашу. Тротуари були вузькі й нерівні. Газові ліхтарі ледве освітлювали довгі ряди дерев'яних хатин, неохайних і брудних, із напівзруйнованими верандами.

Лише в центрі міста цю картину трохи оживляли яскраві вогні крамниць і ще частіше — пивниць та гральних домів, у яких шахтарі проводили своє невеселе, але гучне дозвілля.

— Ось будинок робітничої спілки, — мовив Джонів провідник, показуючи на одну з пивниць, що зовні скидалася на готель. — Тут господарює Джек Мак-Гінті.

— Що він за один? — спитав Мак-Мердо.

— Невже ви ніколи не чули про хазяїна?

— Як я міг про нього чути, якщо ніколи не бував у цих краях?

— Я гадав, що це ім'я знають усюди. Воно часто трапляється в газетах.

— Чому?

— Ну, — відповів шахтар, понизивши голос, — через усякі гучні справи.

— Які саме?

— О Боже, ну й дивак ви, містере, скажу я вам без образи! Тільки про одні справи можна почути в цих краях — про справи Чистіїв.

— Так, я нібито щось читав про Чистіїв у Чикаго. Це банда вбивць, еге ж?

— Тихше, коли вам дороге життя! — злякано прошепотів шахтар, здивовано втупившись у свого товариша. — Якщо ви скажете таке в цих

краях просто на вулиці, то вам недовго лишиться ряст топтати. Дехто опинився на тім світі і через менше зухвальство...

— Я нічого про них не знав. Я повторив лише те, що читав про них у газетах.

— А я скажу вам, що в газетах пишуть неправду. — Шахтар нервово озирнувся, пильно вглядаючися в тінь, немовби побоюючись побачити там небезпеку. — Якщо знищити — означає вбити, то вбивств тут трапляється бозна-скільки. Але ніколи не згадуйте імені Мак-Гінті у зв'язку з цими вбивствами: він дізнається про кожну розмову, і розплата не забариться. Ось і будинок, який ви шукаєте, — той, що стоїть збоку. Його господар, старий Джейкоб Шефтер, — найчесніша і найшановніша людина в нашому місті.

— Дякую, — відповів Мак-Мердо, потис на прощання новому знайомцеві руку, взяв торбину, підійшов до будинку й гучно постукав у двері.

Двері відчинила дівчина, нітрохи не схожа на людину, яку він сподівався побачити. То була молода, надзвичайно гарна білявка. Вона скидалася на німкеню — кучерява, з великими темними очима, що помітно контрастували з її волоссям; ці очі з приємним подивом поглянули на незнайомця, а на блідих щоках заграв рум'янець. У світлі, яке линуло з відчинених дверей, вона здавалася Мак-Мердо чарівною — надто на тлі сумного, огидного міста, немов чудова фіалка, що виросла на чорному насипі шахтового шлаку. Він мовчки стояв і дивився на неї; дівчина перша перервала мовчанку.

— Я думала, що це батько, — сказала вона, по-німецькому приємно вимовляючи слова. — Ви хочете його бачити? Він у місті. З хвилини на хвилину має повернутися.

Мак-Мердо й далі захоплено дивився за неї, не приховуючи свого зачудування; під його владним поглядом вона потупила очі.

— Нічого, міс, — промовив він нарешті. — Я не поспішаю. Мені порадили зупинитись у вас, і мені це підходить.

— Ви швидко вирішуєте, — відповіла вона, усміхаючись.

— Інакше відповів би хіба що сліпий, — сказав молодик.

Дівчина засміялась, почувши ці слова.

— Заходьте, сер, — запросила вона. — Я міс Етті Шефтер, дочка містера Шефтера. Мати померла, й господарюю тут я. Сідайте до грубки й посидьте, поки надійде батько... А ось і він! Зараз ви поговорите з ним самим.

Стежкою наближався кремезний, підстаркуватий чоловік. Кількома словами Мак-Мердо пояснив йому свою справу. Джонового знайомця на ім'я Мерфі, що дав йому в Чикаго адресу, старий добре знав. Шефтер одразу погодився взяти приїжджого до себе. Той не торгувався і пристав на всі умови. За сім доларів на тиждень молодик дістав кімнату й харчі.

Отак Мак-Мердо, що тікав від закону з Чикаго, оселився під дахом Шефтерів: це стало першим кроком у довгій, темній низці пригод, які відбулися в тих далеких краях.

## 2. Майстер

Мак-Мердо був із тих людей, що швидко здобувають славу. Хоч де він з'являвся, його всюди впізнавали. За тиждень він став примітною особою в Шефтерів. Там мешкало ще десятеро чи дванадцятьоро наймачів — робітники й прикажчики з крамниць, серед яких молодий ірландець помітно вирізнявся. Вечорами, коли вони збиралися разом, він першим

жартував, був найкращим оповідачем, чудово співав, — одне слово, був народжений для товариства, немовби якоюсь магичною силою поширюючи довкола себе добрий гумор.

Але часом знову й знову, як і тоді, в залізничному вагоні, ним опановував раптовий шалений гнів, що змушував інших ставитись до нього з повагою й навіть із побоюванням. Він не приховував своєї ненависті до закону та його охоронців, чим приваблював одних і тривожив інших своїх товаришів.

Мак-Мердо був щиро захоплений дочкою господаря, що підкорила його серце з тієї хвилини, коли він уперше побачив її красу. Він не таївся зі своїм почуттям: уже другого дня він признався, що кохає її, й відтоді повторював те саме щодня, нітрохи не зважаючи на її відповіді, які мали позбавити його надії.

— У вас є хтось інший? — запитував він. — Тим гірше для нього! Нехай стережеться! Я не хочу через когось іншого руйнувати своє щастя! Кажіть "ні" скільки хочете, Етті, але настане день, коли ви скажете "так", і я досить молодий, щоб дочекатися цього.

Він був небезпечним залицяльником — зі своїм балакучим ірландським язиком та милою, лагідною вдачею, яка випромінювала те таємниче сяйво, що спочатку збуджує в жінки цікавість, а потім — кохання. Він розповідав про чудові долини графства Монаган, звідки приїхав, про далекий чарівний острів з його невеликими пагорбами та зеленими луками, які здавалися ще чарівнішими з цієї похмурої, засніженої місцини.

Потім Мак-Мердо розповідав про життя в північних містах, у Детройті, про лісові табори в Мічигані і нарешті — про Чикаго, де працював на заводі. Він натякав на щось романтичне, на якісь давні події, що сталися з ним у тому великому місті, — такі дивні й таємничі, що сказати, що саме то було, він не міг. Із жалем згадував, що змушений був обірвати давні

знайомства, швидко виїхати й закінчити свої мандри в цій сумній долині. Етті слухала його; її темні очі повнилися жалем та співчуттям — ці два почуття так швидко й так природно переростають у кохання.

\* \* \*

Мак-Мердо дістав тимчасову посаду в конторі — він був освіченою людиною. Ця робота забирала в нього більшу частину дня, тож він ніяк не знаходив нагоди відрекомендуватися голові тутешньої масонської ложі. Однак незабаром йому нагадали про це. Якось увечері його відвідав Майк Скенлен — колишній його попутник. Скенлен — низенький, гостровидий, нервовий чоловічок із чорними очима — був, здавалося, радий побачитись з ним. Випивши дві склянки віскі, він пояснив мету своїх відвідин.

— Я запам'ятав вашу адресу, Мак-Мердо, — сказав він, — і наважився провідати вас. Мені дивно, що ви досі не побували в майстра. Чому ви не зайшли до Мак-Гінті?

— Я шукав роботу. Мав свій клопіт.

— Вам усе одно треба знайти час, щоб завітати до нього. О Боже! Ви просто дурень, що не побували в майстра першого ж дня, коли приїхали! Якщо ви скривдите його... ні, ні, годі!

Мак-Мердо здивовано всміхнувся.

— Я був членом ложі понад два роки, Скенлене, але ніколи не чув про такі суворі правила.

— Може, в Чикаго їх і немає.

— Але ж тут те саме товариство.

— Справді?

Скенлен довгим, уважним поглядом озирнув Мак-Мердо. В його очах промайнула тривога.

— Хіба ні?

— Через місяць ви скажете це мені самі. Я чув, що після того, як я вийшов з вагона, ви мали розмову з полісменами.

— Звідки ви це знаєте?

— О, в нас про все дізнаються швидко — і про добре, і про лихе.

— Так, я справді сказав цим псюрам, що про них думаю.

— Їй-бо, ви припадете Мак-Гінті до серця!

— Хіба він теж ненавидить поліцію?

Скенлен вибухнув сміхом.

— Підіть і побачтеся з ним, друже, — сказав він нарешті. — Але стережіться, щоб разом з поліцією він не зненавидів і вас! Тож послушайте дружньої поради і негайно йдіть до нього!

\* \* \*

Випало так, що того самого вечора Мак-Мердо мав іншу, ще настійливішу розмову, яка звернула його думки в цьому напрямку. Чи добрий німець помітив увагу, яку виявляв його наймач до Етті, чи просто його залицяння стали надто вже настирливими, — хай як там було, але

господар покликав молодика до своєї кімнати й почав розмову навіпростець.

— Мені здається, містере, — почав він, — що вам припала до душі моя Етті. Це правда чи я помиляюсь?

— Так, правда, — відповів молодик.

— Тоді я мушу сказати вам, що ви запізналися. Дехто вже перейшов вам дорогу.

— Вона говорила мені про це.

— Що ж, вона сказала правду. А чи казала вона, хто це такий?

— Ні. Я питав, але вона не відповіла.

— Отож! Не відповіла, бо не хотіла лякати вас.

— Лякати? — Мак-Мердо спалахнув гнівом.

— Так, друже! Його не сором боятись. Це Тедді Болдвін.

— І хто ж він, у біса, такий?

— Начальник Чистіїв.

— Чистії? Я вже чув про них. Тільки й чути — Чистії там, Чистії тут, і все пошепки! Чого ви всі боїтеся? Хто вони, ті Чистії?

Господар понизив голос, як і кожен, хто зачіпав у розмові цю страшну тему.

— Чистії, — відповів він, — це стародавній масонський орден.

Молодик вибалушив очі.

— Але ж я й сам масон.

— Ви? Якби я знав про це, то нізащо не пустив би вас до себе — навіть за сотню доларів на тиждень.

— Чому ж ви не любите цей орден? Це товариство милосердя й добра — принаймні так говорять його правила.

— Десь-інде, може, й так. Але не тут!

— А тут?

— Це товариство вбивць — ось що це таке.

Мак-Мердо засміявся.

— А де докази? — спитав він.

— Докази? Хіба вам мало п'ятдесяти вбивств? Чи чули ви про Мілмана, Ван-Шорста, родину Ніколсонів, старого містера Гайма, молодого Біллі Джеймса та інших? Докази! Хіба є в долині хоч один чоловік чи жінка, що не мали б доказів?

— Послухайте-но! — роздратовано відказав Мак-Мердо. — Візьміть свої слова назад. Ви повинні зробити це до того, як я вийду з кімнати. Уявіть себе на моєму місці. Ось я — чужинець, який належить до товариства, що має славу цілком безневинного. Ви знайдете його ложі по всіх штатах, і всюди воно безневинне. А тепер, коли я хочу прилучитись до нього тут, ви кажете мені, що це банда вбивць, яких тут прозивають

Чистіями. Я чекаю від вас або вибачення, або пояснення, містере Шефтере.

— Я кажу вам лише те, що відомо всім, містере. Начальники в ордені ті самі, що в банді. Якщо ви пристанете до одних, то неодмінно потрапите до інших. Ви побачите це дуже скоро.

— Це звичайнісінькі плітки! Мені потрібні докази! — вигукнув Мак-Мердо.

— Якщо ви поживете в нас довше, то дістанете докази. Але я забув, що ви теж один з них. Невдовзі ви станете таким самим, як вони. Тож шукайте собі іншого помешкання, містере. Я не можу тримати вас тут. Досить з мене й того, що залицяється до Етті, — його ми не сміємо вигнати. А вже серед своїх наймачів я їх не терпітиму. Наступної ночі ви спатимете вже не під моїм дахом!

Отже, Мак-Мердо втрачав не тільки затишне помешкання, а й змогу бачити дівчину, в яку він закохався. Він знайшов її на самоті у вітальні й поділився своєю тривоگو.

— Я б не дуже сумував, якби йшлося лише про кімнати. — сказав він.  
— Хоч я знайомий з вами лише тиждень, але жити без вас уже не можу.

— Тихше, містере Мак-Мердо, тихше! — відповіла дівчина. — Адже я казала вам, що ви спізнилися, чи не так? На дорозі у вас стоїть інший; щоправда, я не дала йому слова, що поберуся з ним, але й не можу пообіцяти цього нікому іншому.

— А якби я опинився тут раніше за нього, Етті? Чи мав би я тоді надію?

Дівчина затулила обличчя руками.

— Небом присягаюсь, я хотіла б, щоб ви були першим! — схлипнула вона.

Мак-Мердо став перед нею на коліна.

— Заради Бога, Етті, зробіть це! — вигукнув він. — Невже цей інший зруйнує ваше й моє життя? Послухайте своє серце: воно правдивіше за ті слова, коли ви самі не знаєте, що кажете.

Він стиснув її білу руку своїми джкими, засмаглими долонями.

— Скажіть, що ви будете моєю, і ми разом знайдемо своє щастя.

— Але не тут!

— Ні, тут.

— Ні, ні, Джеку! — Вона відчула, як його руки обіймають її. — Тут залишатися нам не можна. Заберіть мене звідси!

На мить на обличчі Мак-Мердо промайнула тінь вагання, але воно одразу скам'яніло.

— Ні, саме тут, — відмовив він. — Я боротимусь за вас, Етті, проти всіх на світі, — тут, де ми є!

— А чому б нам не виїхати разом?

— Ні, Етті. Я не можу звідси виїхати.

— Чому ж?

— Я ніколи не зможу дивитись людям у вічі, коли знатиму, що мене звідкілясь вигнали. І до того ж, чого нам боятись? Хіба ми не вільні люди у вільній країні? Якщо ти кохаєш мене, а я тебе, хто наслідиться стати між нами?

— Ви не знаєте, Джеку. Ви прожили тут надто мало. Ви не знаєте цього Болдвіна. Не знаєте Мак-Гінті та його Чистіїв.

— Так, не знаю їх, але не боюсь їх і не вірю в них! — відповів Мак-Мердо. — Мені доводилося жити серед дуже непевного люду, любя моя, і я ніколи нічого не боявся, — навпаки, мене починали боятись, Етті. Це божевілля — боятись їх! Якщо вони, як каже ваш батько, скоїли в цій долині не одне вбивство і якщо всі знають їхні імена, то чому їх досі не віддали до суду? Скажіть мені, Етті!

— Бо ніхто не наважиться виступити проти них свідками. Жоден такий свідок не проживе й місяця. До того ж серед них завжди знайдеться той, хто присягатиметься, що звинувачений під час убивства був далеко від місця злочину. Ви повинні були читати про це, Джеку. Усі газети Сполучених Штатів писали про них.

— Так, це правда, я дещо читав про них, але вважав, що то вигадки. Може, ці люди мають підставу так діяти. Може, їх переслідують і вони не можуть захистити себе по-іншому.

— О, Джеку, не кажіть так! Це те саме, що каже він... отой ваш суперник!

— Болдвін? То він каже те саме?

— Так, і через те я ненавиджу його. О, Джеку, тепер я можу сказати вам правду. Я всім своїм серцем ненавиджу його — і водночас боюся. Боюся за себе, а надто — за батька. Якби я сказала Болдвіну правду, на нас звалилася б страшна біда. Ось чому я приймала його залицання. То

був наш єдиний порятунок. Якби ви змогли втекти зі мною, Джеку! Ми б узяли з собою батька й зажили десь далеко від цих лихих людей...

На обличчі Мак-Мердо знову промайнула тінь вагання, й воно знову скам'яніло.

— Нічого страшного не станеться ні з вами, Етті, ні з вашим батьком. А щодо іншого, то настане час, коли ви все зрозумієте...

— Ні, ні, Джеку! Я завжди довірятиму вам.

Мак-Мердо гірко засміявся:

— О Боже, як мало ви про мене знаєте! Ви з вашою невинною душею, люба, навіть не уявляєте, що зі мною коїться... Овва, а це що за гість?

Двері раптом відчинились, і до кімнати зухвало, по-хазяйському, ступив якийсь молодик. То був вродливий чоловік, такого ж віку й статури, як Мак-Мердо. З-під чорного фетрового капелюха, який він не потурбувався зняти, дивилося обличчя красеня з лютими, владними очима та горбуватим орлиним носом; ці очі люто вп'ялися в пару, що сиділа коло грубки.

Етті злякано підхопилася.

— Я рада бачити вас, містере Болдвіне, — сказала вона. — Заходьте й сідайте.

Взявшись в боки, Болдвін глянув на Мак-Мердо.

— Хто це? — коротко кинув він.

— Це мій друг, наш новий наймач. Містере Мак-Мердо, дозвольте відрекомендувати вам містера Болдвіна.

Молодики похмуро вклонились один одному.

— Міс Етті, мабуть, розповіла вам про наші наміри? — спитав Болдвін.

— Як я зрозумів, вас із нею ніщо не пов'язує.

— Справді? Ну, тепер ви знатимете інше. Я скажу вам, що ця молода леді — моя наречена, тож ідіть собі погуляйте, — за вікном чудовий вечір.

— Дякую. В мене немає настрою гуляти.

— Немає настрою? — Шалені очі молодика спалахнули гнівом. — То, може, у вас є настрій до бійки, містере наймачу?

— Так, є! — відповів Мак-Мердо, скочивши на ноги. — Залюбки.

— Заради Бога, Джеку, заради Бога! — вигукнула розгублена Етті. — О, Джеку, Джеку, він уб'є вас!

— То він для вас уже "Джек"? — загарчав молодик. — Дійшло вже до імен, так?

— О, Теде, будьте розумним, будьте добрим! Заради мене, Теде, якщо ви коли-небудь кохали мене, — будьте добрим!

— Гадаю, Етті, коли ви залишите нас наодинці, ми швидко це скінчимо, — спокійно промовив Мак-Мердо. — Чи, може, містере Болдвіне, вам охота прогулятися зі мною вулицею? Надворі чудова погода, а за першим рогом звідси — чудове пустище.

— Я не хочу бруднити руки, — відповів його суперник. — Скоро ви пошкодуєте, що зайшли до цього дому!

— Зараз саме час для такої прогулянки, — відповів Мак-Мердо.

— Я сам виберу час, містере. Залиште це мені. Погляньте-но! — Він несподівано відгорнув рукав і показав на руці дивний знак — витавруване коло з трикутником усередині. — Ви знаєте, що це таке?

— Не знаю й знати не хочу.

— То дізнаєтесь. Це я вам обіцяю. Раніше, ніж постарієтесь. Може, міс Етті скаже вам щось про це. А ви, Етті, приповзете до мене на колінах — чуєте, любонько? На колінах — і тоді я скажу вам, якою буде розплата. Ви посіяли — і я присягаюся Богом, що побачу, які будуть жнива! — Він люто глипнув на них обох, крутнувся на закахлуках, і наступної миті за ним грюкнули двері.

З хвилину Мак-Мердо та дівчина стояли мовчки. Потім вона обняла його:

— О, Джеку, який ви сміливий! Але це не допоможе, вам треба тікати! Цієї ж ночі, Джеку, цієї ж ночі! Це ваш єдиний шанс. Він уб'є вас. Я прочитала це в його лютих очах. Що ви можете вдіяти проти дюжини людей, за якими стоїть Мак-Гінті і вся сила ложі?

Мак-Мердо вивільнився з обіймів Етті, поцілував її й ніжно посадив на стілець.

— Ну, ну! Не бійтеся за мене. Я й сам масон. Я щойно сказав про це вашому батькові. Навряд чи я кращий за інших, тож не вважайте мене за святого. Може, дізнавшись правду, ви теж зненавидите мене.

— Зненавиджу вас, Джеку? О ні, не зненавиджу! Адже я чула, що в тому немає нічого поганого, тож чому я повинна за це ненавидіти вас? Але якщо ви масон, Джеку, то чому досі не зазнайомилися з Мак-Гінті?

— Я теж подумав про це, — відповів Мак-Мердо. — І піду до нього просто зараз. Скажіть вашому батькові, що сьогодні я ще переночую у вас, а завтра знайду собі інше помешкання.

В пивниці Мак-Гінті, як і завжди, юрмився люд; то було найулюбленіше місце розваг на всю Вермісу. Господар мав гучну славу — і насамперед через те, що незмінно носив личину веселуна, шибайголови, яка приховувала його таємні справи. До того ж, багатьох приводив сюди страх — ніхто не насмівся б піти проти нього не тільки в місті, а й по всій долині аж до гір.

Крім таємної сили, що її він мав як голова ложі, Мак-Гінті обіймав високі офіційні посади — був міським радником та інспектором шляхів. Звісно, що його обрали на ці посади ті негідники, які в свою чергу сподівалися милості з його рук. Податки в місті були величезні, а громадська робота — занедбана; аудитори не звертали уваги на його сфальшовані звіти, а городяни боялися розголошувати ці шахрайства й прикусили язики, щоб на них не звалилося більше лихо.

Через те діаманти на шпильках Мак-Гінті щороку більшали, золоті ланцюги на жилеті — важчали, а пивниця ширшала та ширшала, аж поки не зайняла цілий кут торгового майдану.

Мак-Мердо штовхнув двері пивниці й опинився серед завсідників, що наповнювали повітря тютюновим димом та випарами спирту. Пивницю освітлювала безліч ламп; це сяйво відбивалось і множилось у величезних дзеркалах уздовж стін. Кілька служників за широкими, оздобленими міддю стойками наливали та змішували напої для гостей.

У дальшому закутку, спершись об стойку, стовбичив з сигарою в роті високий, огрядний здоровань, — то був не хто інший, як сам Мак-Гінті. Голову цього велетня покривала чорна кучма волосся, а обличчя аж по вилиці заросло бородою, що спускалась на самісінький комір. Його обличчя було смагляве, наче в італійця, а трохи косі очі світилися якимось мертвотним блиском; це надавало їм лиховісного виразу.

Все інше в цього чоловіка — шляхетна статура, гарні риси, щира поведінка — цілком пасувало до машкари веселого, товариського чолов'яги. Кожен відразу сказав би, що то чесний ділок, чиє серце таке ж просте, як і слова. Лише тоді, коли його мертвотні темні очі втуплювались у людину, вона мимоволі здригалась, відчувши, що за ними приховано безодню зла, поєднаного з силою, відчаєм та хитрощами; від того його погляд ставав у тисячу разів зловіснішим.

Побачивши господаря здалеку, Мак-Мердо сміливо проштовхався до нього, відтрутивши купку облесників, що юрмилися довкола, заливаючись сміхом від примітивних жартів Мак-Гінті. Сірі очі молодика хоробро зустрілися з чорними вирлами, що різко блимнули на нього.

— Щось я не пригадую ваше обличчя, хлопче.

— Я тут нещодавно, містере Мак-Гінті.

— Не настільки, щоб не знати, як слід до мене звертатися.

— Це радник Мак-Гінті, — промовив хтось із завсідників.

— Пробачте, раднику. Я не знаю тутешніх звичаїв. Мені порадили побачитися з вами.

— Що ж, я перед вами. І якої ж ви про мене думки?

— Важко сказати одразу. Якщо ваше серце таке ж велике, як тіло, а душа — така ж гарна, як обличчя, то кращого й бажати не варто, — відповів Мак-Мердо.

— Хай вам біс, у вас добре підвішений язик! — вигукнув хазяїн пивниці, не певний, чи новий відвідувач жартує, чи справді захоплений ним. — То, виходить, я вам до вподоби?

— Звичайно, — сказав Мак-Мердо.

— І вам порадили завітати до мене?

— Так.

— Хто саме?

— Брат Скенлен з триста сорок першої верміської ложі. А тепер я вип'ю за ваше здоров'я, раднику, і за наше знайомство. — Він підніс до вуст налиту склянку й, п'ючи з неї, промовисто відставив мізинець.

Мак-Гінті, що пильно стежив за ним, звів густі чорні брови.

— Он як? — мовив він. — Доведеться ближче познайомитися з вами, містере...

— Мак-Мердо.

— Еге ж, ближче, містере Мак-Мердо, але в наших краях не вірять словам. Ходімо на хвилину зі мною — сюди, за стойку.

Там була маленька кімнатка, заставлена бочками. Мак-Гінті обережно зачинив двері, сів на одну з бочок, замислено запалив сигару і неспокійно поглянув на свого нового знайомого. Хвилини зо дві вони

сиділи мовчки. Мак-Мердо незворушно витримав ці оглядини: одну руку він засунув у кишеню піджака, другою крутив свої темні вуса. Раптом Мак-Гінті витяг величезний револьвер.

— Послухайте-но, жартівнику, — сказав він. — Якщо я побачу, що ви задумали гратися з нами, то ваша гра триватиме недовго.

— Дивне привітання, — зухвало відповів Мак-Мердо. — Надто для майстра масонської ложі, що розмовляє з приїжджим братом.

— Оце ви й повинні довести, — відказав Мак-Гінті. — Сам Господь вам не допоможе, якщо ви злукавите! Де вас було посвячено?

— У двадцять дев'ятій ложі в Чикаго.

— Коли?

— Двадцять четвертого липня 1872 року.

— Хто був майстром?

— Джеймс Г. Скотт.

— Хто управитель вашої округи?

— Бартолом'ю Вільсон.

— Так! Відповідаєте ви впевнено. Що ж ви тут робите?

— Працюю, як і ви, але трохи менше за вас.

— Ви швидко беретеся до справи?

— Ті, що знали мене, вважали саме так.

— То, може, ми випробуємо вас раніше, ніж ви гадаєте. Ви чули щонебудь про тутешню ложу?

— Чув, що до неї беруть лише справжніх братів.

— Ваша правда, містере Мак-Мердо. Чому ви покинули Чикаго?

— Не скажу!

Мак-Гінті вирячив очі. Він не звик до таких відповідей, і ці слова його вразили.

— Чому ви не хочете сказати цього мені?

— Бо брат не може брехати братові.

— Тобто правда така, що про неї не слід говорити?

— Якщо хочете, то так.

— Послухайте-но, містере. Тоді не сподівайтесь, що я, як майстер, візьму до ложі людину, яка не може відповідати за своє минуле.

Мак-Мердо збентежився. Він дістав з кишені пожмакану газетну вирізку.

— Правду кажете, раднику, — лагідно мовив він. — Прошу у вас вибачення. Я сказав це, не подумавши. Я знаю, що сміливо можу віддати себе до ваших рук. Прочитайте цю вирізку.

Мак-Гінті перебіг очима повідомлення про вбивство Джонаса Пінто в пивниці "Озеро" на Маркет-стрит у Чикаго першого дня нового 1874 року.

— Ваша робота? — спитав він, повертаючи папірець.

Мак-Мердо кивнув.

— Чому ви його застрелили?

— Я, бачте, допомагав дядькові Сему[9] клепати долари. Може, мої грошенята й не були такої чистої проби, як його, проте дуже скидались на них, та й дешевші були. Цей Пінто кидав їх...

— Що робив?

— Пускав ці долари в обіг. Але якось надумав донести на мене. І, напевно, доніс би. Я не став чекати. Вбив його і подався сюди, на копальні.

— Чому саме на копальні?

— Бо читав у газетах, що тутешній люд не дуже розбірливий.

Мак-Гінті засміявся:

— То ви спершу були фальшивомонетником, потім — убивцею й вирішили, що в цих краях вас охоче приймуть?

— Нібито й так, — відповів Мак-Мердо.

— Ви, мабуть, далеко підете. Скажіть-но, а ви ще й досі вмієте робити ці долари?

Мак-Мердо дістав з кишені півдюжини монет.

— Вони вийшли не з філадельфійського двору, — зауважив він.

— Невже! — Мак-Гінті величезною волохатою, як у мавпи, лапою підніс їх до світла. — Не бачу ніякої різниці. Хай вам біс, та ви можете стати корисним братом! Нерви у вас міцні, друже Мак-Мердо, — ви навіть не моргнули, коли я витяг оцей револьвер.

— Але ж не я був у небезпеці.

— А хто ж?

— Ви, раднику. — З кишені свого піджака Мак-Мердо дістав револьвер зі зведеним курком. — Увесь цей час я ціливсь у вас. І мій постріл, гадаю, випередив би ваш.

— Хай вам біс! — Мак-Гінті від гніву почервонів, але тут же вибухнув реготом. — Давно мені не доводилось зустрічати такого шибайголову. Я певен, що ложа пишатиметься вами... А це що за дідько? Чого ви хочете? Невже я не можу п'ять хвилин поговорити сам на сам з джентльменом, щоб сюди не вдерся хтось інший?

Увійшов зніяковілий служник:

— Даруйте, раднику, тут Тед Болдвін. Хоче негайно побачити вас.

Звістка ця була ні до чого — з-за його плеча визирало розлючене обличчя самого Болдвіна. Він виштовхав служника з кімнати й зачинив за собою двері.

— Отже, — промовив Болдвін, люто позираючи на Мак-Мердо, — ви прийшли сюди першим, чи не так— Я хочу сказати вам, раднику, кілька слів про цього чоловіка.

— То скажіть їх тут, при мені! — вигукнув Мак-Мердо.

— Я скажу їх, де й коли схочу.

— Тихше, тихше! — мовив Мак-Гінті, підводячися з бочки. — Це нікуди не годиться. До нас прийшов новий брат, Болдвіне, й ми не повинні так люто вітати його. Потисніть йому руку, й квіт!

— Ніколи! — скрикнув Болдвін.

— Я готовий побитися з ним, коли він думає, що я скривдив його, — сказав Мак-Мердо. — Я битимуся з ним навкулачки, а якщо це не вдовольнить його, то будь-яким іншим чином — як він схоче. Розсудіть нас самі, раднику, як личить майстрові.

— То через що ви посварилися?

— Через дівчину.

— Вона має право вибору.

— Невже? — здивувався Болдвін.

— Між двома братами ложі — має, — відповів начальник.

— Це ваше рішення, так?

— Так, моє, Тедє Болдвіне, — сказав Мак-Гінті, суворо позираючи на нього. — Ви хочете щось заперечити?

— Але ж ви відштовхуєте того, хто був з вами останні п'ять років, заради хлопця, якого побачили вперше в житті! Ви не довічний майстер, Джеку Мак-Гінті. Вже на наступних виборах...

Радник кинувся на нього, мов тигр. Дужа рука стисла шию Болдвіна й штовхнула його на одну з бочок. Ця шалена бійка скінчилася б бідою, якби не втрутився Мак-Мердо.

— Обережніше, раднику! Заради Бога, обережніше! — крикнув він, тягнучи господаря назад.

Мак-Гінті розчепив пальці, і приборканий Болдвін, хапаючи ротом повітря й тремтячи всім тілом, мов людина, котра тільки-но побувала на порозі смерті, знову сів на бочку, на яку його щойно штовхнули.

— Ви давно цього домагалися, Теде Болдвіне, — і ось, маєте! — вигукнув Мак-Гінті, дихаючи на повні груди. — Вам, напевно, уві сні ввижається, що мене забалотують і ви посядете місце майстра! Але зараз начальник у ложі — я й нікому не дозволю мати щось проти мене чи проти моїх рішень!

— Я проти вас нічого не маю, — пробурмотів Болдвін, розтираючи собі шию.

— Ну, тоді, — проголосив Мак-Гінті, перетворившись умиль на лагідного веселуна, — ми всі добрі друзі, й квит.

Він дістав з полиці пляшку шампанського й відкоркував її.

— Послухайте-но, — провадив він, наливаючи три високі склянки. — Вип'ємо за злагоду в нашій ложі. Після того, як ви знаєте, між нами не може бути жодної ворожнечі. Тепер покладіть свою ліву руку на мою горлянку. Я питаю вас, Теде Болдвіне: чим вас скривдили?

— Насунули хмари, — відповів Болдвін.

— Але вони розвіються навіки.

— І на цьому присягаюсь!

Вони спорожнили склянки, й та сама церемонія повторилася між Болдвіном та Мак-Мердо.

— Нарешті! — вигукнув Мак-Гінті, потираючи руки. — Нарешті ворожнечі кінець. Якщо вона не згасне, ложка попрощається з вами; братові Болдвіну це відомо, тож не думайте каламутити тут воду, брате Мак-Мердо!

— Присягаюся, що я не хочу сварки, — мовив Мак-Мердо, подавши руку Болдвіну. — Я швидко сварюсь, але й швидко мирюсь. Це все моя гаряча ірландська кров. Це вище від мене, я нічого з цим не вдію.

Болдвін мусив потиснути подану руку, бо на ньому зупинився лиховісний погляд грізного начальника. Але його похмуре обличчя свідчило, що слова Мак-Мердо анітрохи його не зворушили.

Мак-Гінті ляснув обох по плечах.

— Дівчата! Ох, ці мені дівчата! — вигукнув він. — Тільки подумати, що одна й та сама красуня стала між двома моїми хлопцями! Відьомські витівки! Ну, нехай вона вирішує це сама, — такі речі, дякувати Богові, не належать до обов'язків майстра! У нас і без жінок вистачає клопоту. Ви, брате Мак-Мердо, будете прийняті до триста сорок першої ложі. У нас свої звичаї й методи, відмінні від чиказьких. Увечері в суботу відбудуться збори, й відтоді ви станете вільним братом Долини Верміса.

3. Ложа 341, Верміса

Вранці після того вечора, такого багатого на тривожні події, Мак-Мердо переселився з будинку старого Джейкоба Шефтера до кімнат удови Мак-Намара, на околиці міста. Скенлен — його давній знайомий з потяга — незабаром переїхав до Верміси, й вони поселилися разом. Господиня, безжурна підстаркувата ірландка, не мала інших наймачів, тож доручила їх самим собі; вони могли чинити й говорити там, що хотіли.

Шефтер трохи пом'якшав і дозволив Мак-Мердо приходити до нього обідати, тож його побачення з Етті не припинилися. Навпаки, вони тривали дедалі частіше.

В новому помешканні Мак-Мердо відчував себе в цілковитій безпеці; він дістав своє фальшивомонетне знаряддя і, побіцявши оберегати таємницю, навіть показував його окремим братам з ложі. Кожен з них клав собі в кишені по кілька фальшивих монет — вони були зроблені так майстерно, що їх можна було сміливо пускати в обіг. Товариші дивувались, чому Мак-Мердо, маючи такий талант, береться до будь-якої роботи. Але він усім пояснював, що коли житиме не працюючи, то швидко наведе на свій слід поліцію.

Невдовзі в нього справді сталася сутичка з одним полісменом, але ця пригода принесла йому більше вигоди, ніж лиха. Після першого знайомства з Мак-Гінті він кілька вечорів заходив до його пивниці, щоб ближче заприятелювати із його "хлопцями" — лиховісна банда ховалася під цією простою назвою. Сміливі поведінка та розмова й тут зробили Мак-Мердо улюбленцем: меткі розумні відповіді, якими він одбривав суперників, викликали захоплення в простакуватих гостей пивниці. Але випадок із полісменом ще більше зміцнив ці симпатії.

Одного вечора, коли в пивниці було дуже людно, двері відчинились і увійшов чоловік у синій уніформі та кашкеті гірничої поліції. То був особливий загін, створений власниками залізниць і копалень для допомоги звичайній міській поліції, що була майже безпорадною перед тим розбійництвом, яке наводило страх на всю округу. Коли він увійшов, усі замовкли, і в полісмена вступило багато цікавих очей. В окремих

частинах Штатів між полісменами й злочинцями трапляються дивні стосунки, тож Мак-Гінті спокійно стояв за стойкою і нітрохи не здивувався, коли полісмен підійшов до нього.

— Налийте чистого віскі, ніч страшенно холодна, — сказав полісмен.  
— Ми, здається, ще не знайомі, раднику?

— Ви наш новий капітан? — спитав Мак-Гінті.

— Так. Ми сподіваємось, що ви, раднику, та інші видатні люди допоможуть нам підтримувати закон та лад у місті. Я — капітан Марвін.

— Нам і без вас непогано велося, капітане Марвіне, — холодно відказав Мак-Гінті. — Нам вистачало й своєї міської поліції, й не треба було чужих. Чого вам тут забаглося — годованцям багатіїв, що наймають вас, аби ви гамселили кийками наших бідних людей?

— Ну-ну, не будемо сваритися, — лагідно зауважив капітан. — Усі ми виконуємо свої обов'язки — так, як розуміємо їх; хіба що погляди в нас різні. — Він допив віскі, обернувся до дверей і раптом помітив Джека Мак-Мердо, що стояв поряд. — Овва! — вигукнув він, оглядаючи його з ніг до голови. — Давній знайомий!

Мак-Мердо позадкував.

— Я ніколи не дружив з тими клятими фараонами, — мовив він.

— Знайомий — не завжди друг, — посміхнувся капітан. — Адже ви Джек Мак-Мердо з Чикаго й не станете перечити?

Мак-Мердо знизав плечима.

— І не думаю, — відказав він. — Може, ви гадаєте, що я соромлюся свого імені?

— Могли б урешті-решт і посоромитись.

— Хай йому грець! Що ви хочете цим сказати?! — гаркнув Мак-Мердо, стиснувши кулаки.

— Ну-ну, Джеку, на мене це не діє. Перед тим, як приїхати до цієї вугільної ями, я служив у Чикаго, і добре знаю тамтешніх молодчаг.

Мак-Мердо вражено видивився на нього.

— Невже ви той самий Марвін з Чиказької центральної управи?! — скрикнув він.

— Той самий старий Тедді Марвін, до ваших послуг. І ми досі не забули про застреленого Джонаса Пінто.

— Я його не вбивав!

— Не вбивали? Оце так заява, авжеж? Ну, вам його смерть — на руку ковінька, бо вам непереливки було б за ті грошенята. А зараз, між нами кажучи, свідків проти вас немає, тож повертайтеся собі до Чикаго.

— Мені й тут добре.

— І все ж таки, хлопче, я на вашому місці подякував би за таку звістку.

— Що ж, дякую, — не дуже люб'язно відповів Мак-Мердо.

— Тільки не здумайте знову взятися за ті штучки! — відказав капітан.  
— А тепер усім на добраніч — і вам на добраніч, раднику.

Цього вечора молодик вийшов з пивниці героєм. Про чиказькі справи Мак-Мердо тут уже шепотілися. На запитання він відповідав усмішкою, як і кожен, хто не хоче, щоб його надто вже звеличували. Але тепер чутки дістали підтвердження. Завсідники пивниці оточили Мак-Мердо й наввипередки тисли йому руку. Тепер він був своїм серед цього товариства. Він міг, не п'яніючи, випити дуже багато, але того вечора, якби не його приятель Скенлен, навряд чи дійшов би додому; йому, мабуть, довелося б провести ніч під стойкою.

У суботу ввечері Мак-Мердо прийняли до ложі. Він гадав, що вступить до неї без зайвих церемоній, — адже посвячено його було ще в Чикаго, — але в ложі Верміси були свої звичаї, якими вона пишалася. Збори відбувались у великій кімнаті в будинку робітничої спілки. Ложа нараховувала близько шістдесяти членів, але то була лише частина товариства — ще кілька лож існувало в різних містечках долини, інші — в горах. Тож злочини могли коїти й нетутешні члени банди. Загалом у шахтарській місцевості було не менше ніж п'ятсот членів товариства.

Ложа зібралася в кімнаті за великим довгим столом. Інший стіл було заставлено пляшками та склянками, на які дехто з членів жадібно позирав. На місці голови сидів Мак-Гінті — пласка шапочка з чорного оксамиту покривала його скуйовджену чорну кучму, а круг шиї був пов'язаний малиновий шарф. Він скидався на жерця, що здійснює якийсь диявольський обряд. Праворуч і ліворуч від нього сиділи брати вищих ступенів, серед яких виділялося гарне, але жорстоке обличчя Теда Болдвіна. Кожен мав на шиї шарф чи медальйон як відзнаку ложі.

Майже всі вони були людьми зрілого віку; решту компанії складали молодики від вісімнадцяти до двадцяти п'яти років, — вірні агенти, ладні виконувати будь-які накази своїх начальників. Серед старших було чимало таких, чиї риси свідчили про їхні тигрячі, розбійницькі душі; але в бадьорих молодиках важко було розпізнати жахливу банду вбивць. Вони

відверто пишалися своїми кривавими справами й з повагою поглядали на тих, хто славився "чистою роботою".

Їхнім скаліченим душам це видавалося чимось шляхетним, лицарським — боротися з людьми, що не лише жодного разу не скривдили їх, а навіть не бачилися з ними. Вони скоювали злочин, сперечалися за те, хто завдав жертві останнього удару, й тішили один одного та своє товариство розповідями про крики й страждання замордованих ними людей.

Спочатку вони діяли потаємно, але зрештою їхні діяння ставали все відвертішими: з одного боку, поліція тут була безсила, а з іншого — ніхто не наважувався виступати проти них свідками, а коли справа все-таки доходила до суду, вбивці щоразу знаходили достатньо свідків на свою користь — повна скарбниця дозволяла їм не шкодувати на це грошей. За десять довгих років жодного з них не було засуджено й над Чистіями тяжіла лише одна небезпека — та, що йшла від самої жертви: захищаючись, вона могла завдати їм утрат чи принаймні когось поранити, що вряди-годи й траплялося.

Мак-Мердо вже знав, що на нього чекає якесь випробування, проте ніхто не сказав йому, в чому воно полягає. Двоє братів урочисто провели його до сусідньої кімнати. З-за дерев'яної перегородки долинав гомін багатьох голосів. Зо два рази хтось вимовив його ім'я — він зрозумів, що там обговорюють його кандидатуру. Нарешті двері відчинив чоловік із зелено-золотавим шарфом через плече.

— Майстер наказав засукати вам рукав, зав'язати очі й провести до зали, — мовив він.

Троє братів зняли з Мак-Мердо піджак, загорнули по лікоть правий рукав сорочки й швидко скрутили мотузком руки вище ліктів. Далі вони натягли йому на голову чорний каптур, що затуляв усю верхню частину обличчя, крізь який він нічого не бачив. Нарешті його повели до зали.

Він чув довкола бурмотіння людей, а голос Мак-Гінті, що заговорив з ним, здався глухим і далеким.

— Джоне Мак-Мердо, — промовив цей голос, — ви вже належите до стародавнього ордену масонів?

Він ствердно кивнув.

— Ваша ложка — двадцять дев'ята, в Чикаго?

Він знову кивнув.

— Темні ночі неприємні, — мовив голос.

— Так, для подорожніх чужинців, — відповів він.

— Насунули хмари.

— Так, наближається буря.

— Чи задоволені ви, братове? — спитав майстер.

У відповідь загомоніли схвальні голоси.

— З ваших відповідей, брате, ми бачимо, що ви справді один з нас, — сказав Мак-Гінті. — Але знайте й ви, що в нашій та інших тутешніх ложах — особливі звичаї й особливі обов'язки для наших добрих людей. Ви готові до випробування?

— Так.

— У вас мужнє серце?

— Так.

— Ступіть уперед, щоб довести це.

Тієї самої миті він відчув, що його очей торкаються два вістря; здавалося, тільки-но він зробить крок уперед — і втратить очі. Проте він змусив себе рішуче ступити — і вістря вмить зникли. Знову долинув схвальний гомін.

— Серце в нього мужнє, — промовив голос. — Ви здатні терпіти біль?

— Незгірше за інших, — відповів він.

— Випробуйте його!

Він ледве не скрикнув: пекучий біль пронизав його руку. З несподіванки він трохи не знепритомнів, але міцно стиснув кулаки й стулив уста, щоб стримати навіть найменший стогін.

— Я можу витерпіти й більше, — сказав він.

Залунали здивовані голоси. Такої появи нового брата в ложі ще не пам'ятали. Його плескали по спині, з нього зняли каптур. Він стояв, кліпаючи очима, й усміхався на привітання братів.

— Ще одне слово, брате Мак-Мердо, — провадив Мак-Гінті. — Ви вже склали присягу оберігати таємницю й вірність. Чи знаєте ви, що кара за найменше її порушення — негайна та невідворотна смерть?

— Так, — мовив Мак-Мердо.

— І ви скоритесь владі майстра за будь-яких обставин?

— Так.

— Тоді ім'ям триста сорок першої верміської ложі я надаю вам усі права та привілеї братства. Поставте вино на стіл, брате Скенлене, й ми вип'ємо за здоров'я нашого вельмишановного брата.

Мак-Мердо принесли його піджак. Перш ніж вдягти його, він оглянув свою праву руку, що досі щеміла. На передпліччі червоніло глибоке тавро — коло з трикутником усередині. Двоє його сусідів теж засукали рукави й показали такі самі знаки.

— Нас усіх таврували, — мовив один з них, — але не всі ми так хоробро перенесли це.

— Дурниця, — відказав він, хоча його рука пашіла вогнем.

Коли після церемонії посвяти випили за нового члена ложі, почалось обговорення нагальних справ. Мак-Мердо, що звик лише до простих, немудрих чиказьких зібрань, нашорошив вуха й дедалі більше дивувався з того, що тут діялось.

— Першим у моєму записнику, — оголосив Мак-Гінті, — зазначено слухання листа майстра Віндла з Мертонської двісті сорок дев'ятої ложі. Ось він:

"Дорогий сер!

Нам треба скінчити з Ендрю Ре з компанії "Ре і Стермеш", якій належать тутешні шахти. Ваша ложа повинна допомогти нам, адже ви скористались послугами двох наших братів торік восени, у справі з полісменом. Якщо ви пришлете двох надійних людей, вони перейдуть під начало скарбника Хігінса, адресу якого ви знаєте. Він скаже їм, де й коли діяти.

Ваш Д.В.Віндл".

Віндл ніколи не відмовлявся прислати нам одного-двох хлопців, і ми теж не відмовимо йому. — Мак-Гінті зупинивсь і оглянув кімнату темними, лиховісними очима. — Хто візьметься за цю роботу?

Кілька молодиків підвели руки. Майстер зі схвальною усмішкою поглянув на них:

— Підете ви, Тигре Кормаку. Якщо діятимете так само добре, як минулого разу, то будете там якраз до речі. І ви теж, Вільсоне.

— У мене немає револьвера, — сказав інший доброволець, зовсім іще хлопчина.

— Це ваша перша справа, авжеж? Ну, коли-небудь вам треба дістати бойове хрещення. Це буде для вас чудовий початок. А щодо револьвера, то ви його матимете. Приходьте сюди в понеділок, і все буде готове. Повертайтеся зі славою.

— А нагорода? — спитав Кормак, кремезний, смаглявий, неотесаний молодик, що за свою зажерливість, мабуть, і дістав прізвисько "Тигр".

— Щодо нагороди не турбуйтеся. Зробіть це заради честі. А на дні скриньки, гадаю, для вас знайдеться кілька доларів.

— А що зробив той чоловік? — спитав молодий Вільсон.

— Вас не повинно цікавити, що він зробив. Його засудили там, на місці. За що — це нас не обходить. Усе, що ми маємо зробити, — допомогти їм, як вони допомогли нам. Наступного тижня до нас приїдуть двоє братів з Мертонської ложі, щоб попрацювати в наших краях.

— Хто саме? — спитав хтось.

— Краще не питаєте. Коли нічого не знатимете, то нічого й не засвідчите, якщо дійде до поліції. Мені відомо одне — вони працюють чисто.

— Давно вже час узятися до роботи! — вигукнув Тед Болдвін. — Тутешні люди зовсім знахабніли. Минулого тижня десятник Блейкер прогнав від себе трьох наших хлопців. Пора його провчити, й він сповна дістане нагороду.

— Що він дістане? — пошепки спитав у сусіда Мак-Мердо.

— Добру кулю! — гучно зареготав сусід. — То що ви скажете про наші звичаї, брате?

Душа колишнього вбивці, здавалося, зовсім уже пройнялася духом спілки, до якої він відтепер належав.

— Вони мені до серця, — відповів він. — Місце якраз для справжнього шибайголови.

Кілька братів, що сиділи поряд, почули це й заплескали в долоні.

— Що там таке?! — гукнув чорногривий майстер з іншого кінця стола.

— Новий брат, сер, каже, що наші звичаї йому до смаку.

Мак-Мердо вмить підхопився.

— Я хочу сказати, шановний майстре: коли вам знадобиться людина, я вважатиму за честь допомогти ложі.

Знову залунали оплески. Схоже було на те, що нова зірка сходить на обрії дуже швидко. Декому із старших це здавалось уже аж занадто.

— Дозволю собі зауважити, — мовив секретар Гарравей, бородань із пташиним носом, який сидів біля голови, — що братові Мак-Мердо слід було б зачекати, поки ложка сама зробить йому ласку.

— Звичайно, як вам буде завгодно. Я у ваших руках, — відповів Мак-Мердо.

— Ваш час іще настане, брате, — сказав голова. — Ми відзначили вашу волю до роботи й віримо, що ви добре попрацюєте в цих краях. Якщо хочете, можете взятися за маленьку справу цієї ночі.

— Я можу й зачекати, коли так буде краще.

— Та ні, підете сьогодні вночі, й це дуже стане нам у пригоді. Я оголошу про це далі. А тим часом, — він знов зазирнув до записника, — ми маємо ще зо два питання. Насамперед я хочу дізнатися в скарбника про наш банківський рахунок. Нам треба допомогти вдові Джима Карневей. Він загинув, коли виконував роботу для ложі, і ми повинні піклуватися про його родину.

— Джима застрелили минулого місяця, коли він намагався вбити Честера Вілкокса з Марлі-Крика, — пояснив Мак-Мердо його сусід.

— З рахунком усе гаразд, — відповів скарбник, тримаючи перед собою звітну книгу. — Останнім часом фірми не скупилися. "Мак-Міндер і К°" дали п'ять сотень. "Брати Вокер" надіслали сотню, але я повернув її й зажадав п'ять сотень. Якщо я не одержу їх до середи, то їхній млиновий двигун неодмінно зіпсується. Минулого року нам довелося спалити їхню греблю, щоб напоумити їх. Крім того, "Західна вугільна компанія" сплатила свій внесок. Отже, ми маємо досить грошей, щоб виконати свої обов'язки.

— А як щодо Арчі Свіндона? — спитав один з братів.

— Він усе продав і втік. Старий чортяка залишив нам лист, в якому написав, що краще вже буде підмітайлом у Нью-Йорку, ніж власником шахт у колі шантажистів. Далєбі, він мудро зробив, що забрався раніше, ніж цей лист потрапив до нас! Гадаю, що він не покаже більше своєї пики в цій долині.

Підстаркуватий чоловік із поголеним лагідним обличчям та високим чолом підвівся з місця, що було в кінці стола, навпроти голови.

— Брате скарбнику, — почав він, — дозвольте спитати, хто купив майно чоловіка, якого ми витіснили з цих країв?

— Так, знаю, брате Морісе. Його купила Мертонська залізнична компанія.

— А хто купив копальні "Тодмена й Лі", що продавалися минулого року?

— Та сама компанія, брате Морісе.

— А хто купив завод Менсона й Шумана, а ще компанію "Ван Дегер і Етвуд", що теж виставлялася на продаж?

— Це все купила Джилмертонська шахтова компанія.

— Не думаю, брате Морісе, — мовив голова, — що нам так уже треба знати, хто купив це майно, якщо нові власники не можуть вивезти його з округи.

— Попри всю повагу до вас, шановний майстре, я думаю, що це важить для нас чимало. Вже десять років ми витісняємо звідси дрібних

власників. А що натомість? На їхньому місці з'являються великі компанії, як-от Мертонська залізнична чи Джилмертонська шахтова, чиї директори живуть у Нью-Йорку або Філадельфії й нітрохи не бояться наших погроз. Ми можемо, звичайно, витягати гроші з їхніх тутешніх голів чи навіть виганяти непокірних, але на їхні місця приїдуть нові. Цим ми зашкодимо самі собі. Дрібні власники нам нічого не зроблять. Вони не мають ні грошей, ні сили. Поки ми не вичавимо їх досуха, ми матимемо владу над ними. Але коли великі компанії побачать, що ми стоїмо між ними та їхнім прибутком, то вони не пошкодують ні зусиль, ні грошей, щоб переловити нас і віддати до суду.

Почувши ці лиховісні слова, брати зацікавилися. Обличчя кожного помітно спохмурніло. Ці люди вважали себе такими всемогутніми й непохитними, що проганяли від себе будь-яку думку про можливу відплату. Але тепер ця думка обвіяла холодом серця навіть найбільших відчайдушів.

— Я порадив би, — вів далі промовець, — обходитись поблажливіше з дрібними власниками. Інакше настане день, коли всі вони вирвуться з-під влади нашої спілки.

Гірка правда нікому не до смаку. Коли промовець сів, залунали гнівні вигуки. Мак-Гінті підвівся, насупивши брови.

— Завжди ви оце каркаєте, брате Морісе, — сказав він. — Поки члени цієї ложі тримаються один одного, їм не страшна жодна сила в Сполучених Штатах. Хіба ми не доводили цього раз у раз у судах? А великим компаніям, гадаю, легше буде платити нам, ніж боротися з нами, — так само, як і дрібним. А тепер, братове, — Мак-Гінті скинув оксамитову шапочку та шарф, — ложа скінчила всі свої справи цього вечора, крім однієї — невеличкої: закуски та співів. Настав час для братньої розваги.

Дивна річ — людська вдача. Тут були люди, що звикли до вбивства, що знову й знову нищили батьків родин, з якими не ворогували й не

думали про плач їхніх удів та безпорадність дітей. Однак мелодії знайомих пісень змусили декого з них навіть заплакати. Мак-Мердо мав чудовий тенор і на догоду ложі виконав "Сиджу я на паркані, Мері" та "На берегах аланських вод".

Уже цього першого вечора новий брат став одним з найбільших улюбленців Чистіїв. Це відзначили навіть голова й старші члени. Проте для того, щоб заслужити повагу братства, слід було набути й деяких інших рис; він переконався в цьому, коли вечірка скінчилася. Пляшки з віскі вже кілька разів обійшли стіл, а обличчя членів компанії розчервонілися, коли майстер підвівся й знову заговорив до них.

— Хлопці, — мовив він, — тут у місті є чоловік, якого треба приборкати. Я кажу про Джеймса Стенджера з "Геральда". Ви читали, що він знову написав про нас?

Пролунали ствердні голоси, змішані з приглушеною лайкою. Мак-Гінті дістав з кишені жилета газету:

— Він назвав це "Закон і лад". Ось ця писанина:

"У шахтарській долині панує насильство. Від часу перших убивств минуло дванадцять років, і відтоді вбивства не припиняються, що свідчить про існування в наших краях злочинної спілки. Те, до чого ми дійшли тепер, жахає увесь світ. Хіба задля того наша велика країна приймає до свого лона чужинців, які тікають з-під ярма європейських тиранів, щоб вони самі стали тиранами над тими людьми, які дали їм прихисток; щоб насильство та беззаконня звили собі гніздо під зоряним прапором волі й посіяли в наших душах такий страх, який породжували хіба найлютіші тирани Сходу? Імена злочинців відомі. Їхня спілка діє відверто. Скільки ще нам терпіти їх? Невже нам доведеться вічно жити..."

— Гадаю, я вже досить прочитав цієї гидоти! — вигукнув голова, кинувши газету під стіл. — Ось що він каже про нас. Тож я питаю: як ми повинні вчинити з ним?

— Убити його! — вигукнула дюжина розлючених голосів.

— Я проти цього, — заперечив брат Моріс, чисто поголений, високочолоий чоловік. — Повторюю, братове: наша рука надто тяжко пригнічує долину, й настане день, коли люди об'єднаються, щоб знищити нас. Джеймс Стенджер — старий чоловік. Його шанують у місті і в усій окрузі. Якщо його вб'ють, уся долина збунтується й знищить нас самих.

— А як це вони нас знищать, містере боягузе?! — вигукнув Мак-Гінті.  
— Руками поліції? Але ж половині полісменів ми платимо, а друга половина боїться нас. Чи, може, руками суддів? То хіба вони не пробували робити це раніше — і що з того вийшло?

— Є ще й закон Лінча[10], — відказав брат Моріс.

У залі невдоволено загомоніли.

— Варто мені пальцем поворухнути, — провадив Мак-Гінті, — і я зберу дві сотні хлопців, що очистять це місто від краю до краю! — І раптом, підвищивши голос і люто насупивши густі чорні брови, проказав: — Дивіться, брате Морісе, я давно за вами стежу, й коли-небудь ви своє дістанете! Ви боягуз і підбиваєте на це моїх мужніх хлопців. Непереливки вам буде, брате Морісе, коли ваше ім'я потрапить до мого записника, і здається мені, що час уже підготувати там для нього місце.

Моріс побілів, як смерть, коліна його підігнулись і він упав на стілець. Тремтячою рукою він підняв склянку й ковтнув, перш ніж відповісти:

— Прошу вибачення, шановний майстре, у вас і в усіх братів, коли я сказав щось не так. Я вірний член спілки — ви це знаєте — й побоююсь

лише того, щоб з ложею не сталось якого лиха, — саме це й змусило мене сказати необачне слово. Але я більше вірю вашим рішенням, шановний майстре, ніж своїм, і більш ніколи...

Почувши ці сумирні слова, майстер заспокоївся:

— От і добре, брате Морісе. Мені самому було б шкода, якби вам довелося дати урок. Але поки я посідаю своє місце, ми повинні бути єдині як у словах, так і в діях. А тепер, хлопці, — провадив він, оглядаючи компанію, — я скажу вам ось що: якщо ми покараємо Стенджера сповна, то справді завдамо собі клопоту. Ці газетярі тримаються один одного, і всі газети штату здіймуть галас, закликаючи до розправи поліцію та військо. Але провчити його як слід таки треба. Ви візьметесь до цього, брате Болдвіне?

— Охоче! — рішуче відповів молодик.

— Скількох помічників ви візьмете з собою?

— Півдюжини, й ще двоє вартуватимуть біля дверей. Підете ви, Говере, ви, Менселю, ви, Скенлене, і двоє братів Віллебі.

— Я пообіцяв новому братові, що він теж піде, — нагадав голова.

Тед Болдвін поглянув на Мак-Мердо; з очей його було видно, що він нічого не забув і не пробачив.

— Гаразд, нехай іде, коли хоче, — похмуро відповів він. — Годі вже про це. Чим швидше ми візьмемось до роботи, тим краще.

Товариство почало розходитись — із галасом, п'яними вигуками та співом. У пивниці лишалося ще багато відвідувачів, і дехто з братів приєднався до них. Маленький загін, що одержав завдання, поділився по двоє-троє й вирушив найбезлюднішими вулицями, щоб не привертати до

себе уваги. Ніч була дуже холодна; в морозному зоряному небі ясно сяяв місяць. Загін зупинився й зібрався в дворі високого будинку. Між яскраво освітленими вікнами там виднілися золоті літери: "Верміса-Геральд". Зсередини було чути клацання друкарського верстата.

— Стійте внизу біля дверей, — мовив Болдвін до Мак-Мердо, — і пильнуйте, щоб дорога була вільна. Артур Віллебі постоїть із вами. Інші підуть зі мною. Не бійтесь, хлопці: дюжина свідків підтвердить, що цієї пори ми були в будинку спілки.

Вже повернуло на північ, і вулиця майже обезлюділа; лише двоє чи троє перехожих поспішали додому. Висадивши двері редакції, Болдвін та його люди побігли сходами нагору. Мак-Мердо з Віллебі залишилися внизу. З горішньої кімнати долинули крик, волення про рятунок, тупіт та тріск перекинутих стільців. Через хвилину на сходи вибіг сивий чоловік.

Його миттю наздогнали, окуляри бідолахи впали й брязнули об підлогу біля ніг Мак-Мердо. Пролунав глухий удар, потім стогін. Старий лежав долілиць, і півдюжини кийків гамселили по його спині. Він корчився, його довгі, худі руки й ноги тремтіли. Нарешті хлопці вгомонились, крім Болдвіна, що скривив обличчя в пекельній посмішці й далі гатив старого по голові, коли той намагався хоч якось боронитися. Його сиве волосся вкрилося кривавими плямами. Болдвін саме завдав своїй жертві короткого, лютого удару кийком, коли Мак-Мердо вибіг нагору сходами і схопив його за руку.

— Ви вб'єте людину, — мовив він. — Облиште!

Болдвін здивовано озирнувся до нього.

— Хай вам біс! — скрикнув він. — Хто ви такий, щоб утручатися, — ви, новачок у ложі? Геть! — Він підняв кийок, але Мак-Мердо витяг із кишені револьвер.

— Самі забирайтеся геть! — вигукнув він. — Якщо піднімете на мене руку, я вистрелю вам у пику. А щодо ложі, то хіба майстер не заборонив убивати цього чоловіка? Що ви робите, як не вбиваєте його?

— Він каже правду, — зауважив один з братів.

— Тікаймо мерщій! — гукнув чоловік біля дверей. — У вікнах світло, й за п'ять хвилин сюди позбігається ціле місто!

З вулиці справді долинули крики. Кілька складачів та метранпаж вибігли до передпокою й були вже готові оборонятися. Залишивши нерухоме тіло редактора на сходах, Чистії кинулись надвір. Коли вони добігли до будинку спілки, дехто знов подався до пивниці Мак-Гінті й почав там перешіптуватись із майстром про те, що роботу виконано. Інші, серед яких був і Мак-Мердо, знову розсипались по вулицях і кружними шляхами подалися додому.

#### 4. Долина жаху

Прокинувшись наступного ранку, Мак-Мердо згадав про свій вступ до ложі. І не дивно — голова його боліла з похмілля, а таврована рука розпухла й горіла вогнем. Пізно поснідавши, він сів писати довгий лист до друга. Потім узявся за свіже число "Геральда". В кінці, в окремій колонці, він прочитав:

"Злочин у редакції "Геральда".

Редактора важко поранено".

Далі йшов короткий звіт про вечірню подію, що закінчувався словами:

"Справу передано до рук поліції, але навряд чи можна сподіватись, що розслід дасть втішні результати. Проте декого з нападників упізнали, тож є надія, що їх усе-таки буде засуджено. Джерело злочину, звичайно,

— та сама лиховісна спілка, яка вже стільки років тримає місто в покорі й проти якої "Геральд" так завзято бореться. Численних друзів містера Стенджера ми повідомляємо, що він, хоча й був жорстоко побитий і дістав пошкодження голови, зараз у безпеці".

Нижче було зазначено, що редакцію тепер охороняє загін поліції, озброєний вінчестерськими рушницями.

Мак-Мердо відклав газету вбік і запалив люльку; його рука тремтіла, — напевно, з похмілля. Раптом у двері постукали — увійшла господиня з цидулкою, яку щойно приніс хлопець-посильний. Підпису не було, і йшлося в ній ось про що:

"Я хочу поговорити з вами, але краще не у вас удома. Можемо зустрітись біля флагштока на Млиновому пагорбі. Якщо ви прийдете туди зараз, я повідомлю вам дещо важливе й для вас, і для мене".

Мак-Мердо двічі здивовано перечитав цидулку, навіть гадки не маючи, хто міг її написати. Якби то була жіноча рука, він подумав би, що це початок нової любовної пригоди, яких чимало траплялося в минулому. Але тут був почерк чоловіка — й чоловіка освіченого. Врешті-решт, трохи повагавшись, він вирішив піти на це побачення.

Млиновим пагорбом звався невеличкий занедбаний парк посеред міста. Влітку то було улюблене місце прогулянок; узимку ж він виглядав суціль порожнім. З вершини пагорба було видно не тільки похмуре, розкидане в долині місто, а й саму долину, вкриту чорним від кіптяви й вугільного пилу снігом, та порослі лісом біловерхі гори.

Мак-Мердо пішов угору стежкою, обсадженою обабіч ялинами, й нарешті дістався зачиненого ресторану — головного місця літніх веселощів. Поряд стримів порожній флагшток, а під ним стояв чоловік у низько насунутому капелюсі та пальті з піднятим коміром. Почувши кроки, він обернувся, й Мак-Мердо побачив, що то брат Моріс — той

самий, який минулого вечора накликав на себе гнів майстра. На знак привітання вони обмінялися сигналами ложі.

— Хочу поговорити з вами, містере Мак-Мердо, — сказав старий вагаючись, що свідчило про дразливу тему розмови. — Я вдячний вам, що ви прийшли.

— Чому ж ви не підписали цидулку?

— Треба діяти обачно, містере. В наш час ніколи не знаєш, кому можна довіряти, а кому — ні.

— Братам по ложі напевно слід довіряти.

— Ні, не завжди! — з запалом вигукнув Моріс. — Усе, що ми говоримо, й навіть усе, що думаємо, переказують Мак-Гінті.

— Послухайте-но! — невдоволено відказав Мак-Мердо. — Лише вчора ввечері, як ви чули, я присягавсь у вірності нашому майстрові. Ви хочете, щоб я зламав цю присягу?

— Якщо так, — сумно відповів Моріс, — то мені залишається хіба що попросити вибачення, що завдав вам клопоту. Кепські настали часи, коли двоє вільних громадян не можуть висловити своїх думок віч-на-віч.

Мак-Мердо, що пильно спостерігав за співрозмовником, ніби трохи пом'якшав.

— Я про це тільки подумав так, — сказав він. — Як вам відомо, я тут нещодавно і не знаю ваших звичаїв. Не мені починати розмову, містере Морісе. А коли ви хочете щось сказати мені, то я послухаю.

— Щоб переказати все містеру Мак-Гінті? — гірко всміхнувся Моріс.

— Ви надто несправедливі до мене! — вигукнув Мак-Мердо. — Сам я зостануся вірним ложі — й присягаюсь у цьому щиро, але ніколи не викажу довірених мені таємниць. Проте знайте, що ні в чому, що суперечить інтересам ложі, вам не варто чекати від мене ні допомоги, ні підтримки.

— Я саме шукаю в вас і того, й іншого, — мовив Моріс. — Можливо, я віддаю до ваших рук своє життя, але ви все-таки новачок, — хоч і рівнялись учора ввечері до тих лиходіїв, — і ваше серце ще не таке закам'яніле, як їхні. Ось чому мені хотілось поговорити саме з вами.

— Що ж ви хочете сказати мені?

— Хай на вас упаде прокляття, коли ви мене викажете!

— Але ж я сказав, що не викажу.

— Тоді дозвольте спитати вас: коли ви вступили до масонської ложі в Чикаго й склали присягу милосердя та вірності, чи спадало вам на думку, що це зробить вас злочинцем?

— Якщо це можна так назвати, — відповів Мак-Мердо.

— Якщо можна?! — розгніваним, тремтячим голосом вигукнув Моріс. — Мало бачили ви наших справ, якщо можете звати їх інакше. Хіба то не злочин був, коли ви цієї ночі побили до крові старого чоловіка, який годиться вам у батьки? Хіба то не злочин?! Що ж, по-вашому?

— Дехто сказав би, що то війна, — відповів Мак-Мердо, — а на війні — як на війні: кожен квітається, як може.

— Ну, а чи думали ви про щось подібне, коли вступали до масонської спілки в Чикаго?

— Правду кажучи, ні.

— Так само було й зі мною, коли я вступив до ложі в Філадельфії. То був просто клуб для зустрічей добрих друзів. Але потім я почув про тутешні місця — хай проклята буде та година, коли я почув про них! — і приїхав сюди поліпшити свої справи. О Боже — поліпшити свої справи! Зі мною приїхали дружина й троє дітей. На ринковому майдані я відкрив крамницю, й мені чудово повелося. Потім мене змусили вступити до тутешньої ложі — так само, як і вас учора ввечері. Мені витаврували знак ганьби на руці й дещо гірше — на серці. Я побачив, що опинився в чорних руках лиходія й заплутався в тенетах злочинів. Що мені було робити? Кожне моє слово вони сприймали як зраду — так само, як учора. Виїхати звідси я не можу, бо нічого не маю, крім тієї крамниці. Якщо я вийду зі спілки, то вони, звичайно, вб'ють мене, й хіба Бог відає, що станеться з моєю дружиною та дітьми. О, друже, це жах, просто жах! — Він затулив обличчя руками й затрусився в риданні.

Мак-Мердо знизав плечима.

— Ви надто м'якосерді для такої роботи, — сказав він. — Ви нездатні для неї.

— Я маю совість і віру, але мене перетворили на злочинця. Одного разу мені дали завдання. Якби я відмовився, на мене чекала б загибель. Я, напевно, боягуз. А може, думки про бідолашну дружину й діток зробили мене таким... Хоч би куди я подався, цей спогад вічно мене переслідуватиме...

За двадцять миль звідси, — отам, біля гір, — стояв самотній будинок. Мені наказали вартувати двері — так само, як вам учора. Доручити мені саму справу вони не наважились. Інші пішли всередину. Коли вони знову з'явилися на дверях, їхні руки були закривавлені по зап'ястки. Ми вже збиралися йти, коли позаду в будинку закричала дитина. З жаху я мало не знепритомнів, але мусив усміхатися, бо інакше вони наступного разу

вийшли б із кривавими руками з мого будинку і мій маленький Фред кричав би так само.

Відтоді я став злочинцем, спільником убивства, заслужив прокляття на цьому й на тому світі. Я добрий католик. Але священик, почувши, що я Чистій, не схотів зі мною розмовляти. Мене відлучили від церкви. Ось що сталося зі мною. Тепер я бачу, що ви простуєте тим самим шляхом. Тож я питаю вас: чи готові ви стати байдужим убивцею? Чи ми все ж таки зможемо якось припинити цей жах?

— То чого ж ви від мене хочете? — різко перепитав Мак-Мердо. — Донести на вас, чи що?

— Боже борони! — відповів Моріс. — Навіть думка про це вкоротила б мені віку.

— Отож, — мовив Мак-Мердо. — Як на мене, ви просто слабка людина, що занадто цим переймається.

— Занадто! Поживете тут довше, то побачите. Погляньте на долину! Подивіться на тінь, яку кидають на неї клуби диму з сотень димарів! Будьте певні, що тінь злочинів ще чорніша, й нависає вона над головами людей. Ми живемо в Долині жаху, в Долині смерті. З вечора до світанку людські серця тремтять зі страху. Невдовзі, юначе, ви самі переконаєтеся в цьому.

— Що ж, поживемо — побачимо, — безжурно відповів Мак-Мердо. — Зараз мені зрозуміло лише одне: ви нездатні до тутешнього життя, тож що швидше ви продасте свою крамничку за будь-яку ціну й заберетеся звідси, то буде краще. Гадаю, ви розмовляли з добрими намірами, але будьте певні: коли я довідаюся, що ви виказуєте людей...

— Ні, ні! — запевнив Моріс.

— Отож-бо й воно. Я не забуду, що ви сказали. Колись ми до цього ще повернемось. Сподіваюсь, ви були щирим зі мною. А тепер мені час додому.

— Ще одне слово, — додав Моріс. — Нас могли помітити. Може, вони захочуть знати, про що ми тут розмовляли.

— Так, про це варто подумати.

— Я, скажімо, пропонував вам місце прикажчика в крамниці.

— А я відмовився. От і гаразд. Бувайте, брате Морісе, й бажаю, щоб надалі вам велося краще.

Того самого дня, коли Мак-Мердо замислено сидів та кутив біля грубки у вітальні, двері раптом відчинились і до кімнати ступила велетенська постать майстра Мак-Гінті. Він сів навпроти молодика і якусь хвилину мовчки дивився на нього; Мак-Мердо спокійно витримав цей погляд.

— Я нечасто ходжу в гості, брате Мак-Мердо, — сказав він нарешті. — Відвідувачі забирають у мене надто багато часу. Але все-таки я вирішив провідати вас у вашому домі.

— Я пишаюсь цим, раднику, — лагідно відповів Мак-Мердо, беручи з буфета пляшку віскі. — Я навіть не сподівався такої честі.

— Як ваша рука? — спитав майстер.

Мак-Мердо скривився.

— Дається знаки, — відповів він, — але потерпіти варто.

— Так, варто, — відказав Мак-Гінті, — для тих, хто відданий ложі й готовий допомогти їй. Про що ви розмовляли з братом Морісом сьогодні на Млиновому пагорбі?

Запитання було несподіване, але Мак-Мердо вже мав відповідь наготові. Він весело засміявся.

— Моріс іще не знає, як я тут улаштувався. Він добрий чолов'яга. Йому здалося, що я бідую. Тож він схотів допомогти мені й запропонував місце прикажчика в своїй крамниці.

— Справді?

— Так, справді.

— І ви відмовились?

— Звичайно. Я можу тут-таки в кімнаті за чотири години заробити в десять разів більше.

— Атож. Але на вашому місці я більше не зустрічався би з Морісом.

— Чому?

— Та тому, що я вам не раджу. Для інших цього досить.

— Для інших — можливо, але не для мене, раднику, — сміливо промовив Мак-Мердо. — Знайте це, судячи надалі про людей.

Очі смаглявого велетня гнівно спалахнули, але вже наступної миті вираз його обличчя змінився. Він гучно зареготав фальшивим, нещирим сміхом.

— Ви справді химерна карта в грі, — зауважив він. — Коли вам хочеться пояснень, ви дістанете їх. Хіба Моріс не казав нічого поганого про ложу?

— Ні.

— А про мене?

— Ні.

— То він просто не має до вас довіри. Але в душі він — невірний брат. Ми це добре знаємо й лише чекаємо нагоди покарати його. І ця нагода незабаром настане. В нашій кошарі немає місця для паршивих овець. А якщо ви водитимете компанію з невірним чоловіком, то підозра в невірності впаде й на вас. Зрозуміло?

— Мені нема чого водити з ним компанію, бо він мені не до душі, — відповів Мак-Мердо. — А щодо моєї невірності, то якби це сказали не ви, а хтось інший, він не промовив би більше жодного слова.

— Цього досить, — сказав Мак-Гінті, спорожнивши склянку. — Я прийшов, щоб завчасно попередити вас, і зробив це.

— Але я хотів би знати, — спитав Мак-Мердо, — як ви дізнались про нашу розмову з Морісом?

Мак-Гінті засміявся.

— То мій обов'язок — знати все, що діється в місті, — мовив він. — Раджу вам пам'ятати про це. Мені вже пора, і я лише додам, що...

Але його прощання обірвалось якнайнесподіванішим чином. Двері раптом відчинились, і до кімнати зазирнули три насторожені обличчя в

поліційних кашкетах. Мак-Мердо підхопився й узявся за револьвер, але відразу засунув його назад у кишеню, побачивши націлені йому в голову цівки вінчестерських рушниць. Четвертий чоловік, теж в уніформі, ступив до кімнати з револьвером у руці. То був капітан Марвін з Чикаго — теперішній офіцер гірничої поліції. Він підійшов до Мак-Мердо й, гірко посміхаючись, хитнув головою.

— Я так і думав, що ми ще здибаємось, містере Мак-Мердо з Чикаго, — мовив він. — Беріть капелюх, і ходімо зі мною.

— Вам доведеться відповідати за це, капітане Мервіне, — сказав Мак-Гінті. — Хотів би я знати, хто ви такий, щоб вдиратися отак до чужої оселі та ображати чесних людей?

— Вас це не стосується, раднику Мак-Гінті, — відповів капітан. — Ми прийшли не по вас, а по цього чолов'ягу Мак-Мердо. А ви повинні допомагати поліції виконувати її обов'язки.

— Він мій друг, і я відповідаю за нього, — мовив майстер.

— Дивіться, містере Мак-Гінті, щоб вам самому не довелося відповідати за свої витівки, — одказав капітан. — А цей Мак-Мердо був негідником ще до того, як приїхав сюди, й залишався негідником. Ану-бо, потримайте його, офіцере, поки я відберу в нього зброю.

— Ось мій револьвер, — спокійно сказав Мак-Мердо. — Якби ми були з вами сам на сам, капітане Мервіне, ви розмовляли б по-іншому.

— Де ваш ордер? — спитав Мак-Гінті. — Хай вам грець! Поки в поліції служитимуть такі типи, як ви, у Вермісі краще не буде. То все витівки багатіїв! Ви образили нас і відповідатимете за це.

— Виконуйте свій обов'язок, раднику, як ви його розумієте. А ми виконуватимемо свій.

— У чому мене звинувачують? — спитав Мак-Мердо.

— В тому, що ви причетні до побиття літнього редактора Стенджера в конторі "Геральда". Радійте ще, що вас не звинувачують в убивстві.

— Якщо це все, — кинув, усміхнувшись, Мак-Гінті, — то раджу вам облишити справу. Цей чоловік був зі мною в моїй пивниці й до півночі грав у покер. Це може підтвердити дюжина свідків.

— То вже ваша справа, а ми з'ясуємо це завтра на суді. А тепер ходімо, Мак-Мердо, й поведіться спокійно, коли не хочете дістати кулю в лоба. Відійдіть убік, містере Мак-Гінті, я не дозволю спротиву під час виконання своїх обов'язків!

Капітанів голос був такий рішучий, що Мак-Мердо та майстер змушені були скоритися. На прощання Мак-Гінті встиг прошепотіти заарештованому кілька слів.

— А як щодо... — він показав пальцем через плече, натякаючи на знаряддя для виготовлення фальшивих монет.

— Все гаразд, — пошепки відповів Мак-Мердо; він мав у льосі надійну схованку.

— На все добре, — мовив майстер, потиснувши йому руку. — Я піду до адвоката Рейлі й сам заплачу йому. Будьте певні — вас скоро звільнять.

Капітан підозріливо поглянув на нього:

— Я б так не сказав. Гей, ви, двоє, пильнуйте заарештованого й стріляйте, якщо він надумає тікати. А я тим часом обшукаю будинок.

Так він і зробив, але не знайшов і сліду фальшивих грошей. Полісмени повели Мак-Мердо до дільниці. Вже смеркло, віяв холодний вітер, тож людей на вулицях було мало; нечисленні перехожі, підбадьорені темрявою, кидали навздогін заарештованому образливі слова.

— Убийте цього клятого Чистія! — репетували вони. — Убийте його!

Сміх і кпини лунали доти, доки Мак-Мердо не провели до дільниці. Після короткого допиту його кинули до загальної камери. Там він побачив Болдвіна та інших винуватців нічного злочину: всіх їх заарештували сьогодні і вранці мали судити.

Проте довга рука ложі сягнула навіть цієї фортеці закону. Пізньої ночі якийсь охоронець увійшов до камери з оберемком соломи; з неї він дістав дві пляшки віскі, склянки та колоду карт. В'язні провели веселу ніч, анітрохи не замислюючись про майбутній суд.

Вранці стало зрозуміло, що їм справді нема чого боятися. Міському судові бракувало доказів, щоб передати справу вище. З одного боку, складачі та метранпаж мусили визнати, що світло було тьмяне, до того ж самі вони хвилювались і не могли тепер напевно розпізнати вбивць. Найнятий Мак-Гінті крутій-адвокат ще більше заплутав їхні свідчення.

Потерпілий, який уже вийшов з лікарні, засвідчив, що напад був несподіваний і він пам'ятає тільки одне — першим його вдарив якийсь вусань. Він додав: то були Чистії, бо з усіх тутешніх мешканців лише вони його ненавидять, і він уже не раз діставав від них листи з погрозами. З іншого боку, шестеро громадян, серед яких був міський радник Мак-Гінті, засвідчили, що всі підсудні під час нападу грали в карти в будинку робітничої спілки й пішли звідти за годину після того, як було скоєно злочин.

Немає потреби уточнювати, що звинувачених відпустили, сказавши їм кілька слів, схожих на вибачення, а капітанові Мервіну та всій поліції винесли догану за недоречне завзяття.

Коли оголосили вирок, у залі залунали оплески; Мак-Мердо побачив там чимало знайомих облич. Брати ложі всміхались і вимахували капелюхами. Але інші сиділи, зціпивши зуби, й мовчки дивилися на виправданих, коли їх виводили з лави підсудних.

Один з них, невисокий, чорнобородий, рішучої вдачі чолов'яга, навіть крикнув їм навздогін, ніби висловлюючи думку всіх своїх товаришів:

— Кляті вбивці! Ми ще запроторимо вас за ґрати!..

## 5. Найтемніша година

Коли щось і могло примножити славу Джека Мак-Мердо серед товаришів, то лише цей арешт і виправдання. Чоловік, який першого ж вечора перебування в ложі чинить таке, що потрапляє на лаву підсудних, уже сам по собі був новою сторінкою в літописі спілки. Він набув там репутації веселого гульця, доброго, але запального, що не здатен зносити образи ні від кого — навіть від усесильного майстра. До того ж, він справляв на товаришів враження людини, чий мозок завжди налаштований до кривавої справи, а руки готові її виконати. "Цей хлопець — для чистої роботи", — подейкували старші члени ложі й чекали, коли надійде час допомогти йому в цій роботі.

Тримав його наготові й Мак-Гінті, відчуючи, що той має неабиякі здібності. Майстер обходився з ним, наче з гончаком на повідку: доручав йому дрібну роботу, але знав, що коли-небудь випустить цього собаку на свіжу здобич. Лише кілька членів ложі — серед них і Тед Болдвін — були роздратовані таким швидким злетом новачка й хоч ненавиділи його, проте поводитись обережно, бо він так само завзято бився, як і жартував.

Але, здобувши славу серед товаришів, він утрачав її серед тих, хто був набагато йому дорожчим. Батько Етті Шефтер узагалі не бажав мати з ним жодних стосунків і навіть не пускав до себе. Сама ж Етті досі щиро кохала його, хоча здоровий глузд підказував їй, до чого може призвести шлюб з людиною, яка має репутацію злочинця.

Якось вранці, після безсонної ночі, вона вирішила побачитися з ним, — можливо, востаннє, — й умовити покинути всілякі лихі справи, в яких він дедалі більше грузнув. Вона пішла до нього — він часто просив її про це — і непомітно прослизнула до кімнати, що була йому за вітальню. Він сидів за столом, спиною до неї, й писав якийсь лист. Несподівано Етті охопив напад пустощів — адже їй було тільки дев'ятнадцять. Він не чув, як вона увійшла; вона підкралася до нього навшпиньки і легенько поклала руку йому на плече.

Якщо Етті сподівалась наполохати його, то це їй більше ніж вдалося. Він скочив, як тигр, умить повернувся до неї і вчепився правою рукою в її горлянку. Водночас друга його рука зібгала папір, що лежав на столі. Якусь мить Мак-Мердо розлючено дивився на неї. Потім лють на його обличчі — лють, що війнула на неї страхом, якого вона досі не знала в своєму дівочому житті, — змінилась подивом та радістю.

— А, то ви! — мовив він, утираючи чоло. — Тільки подумати, що ви прийшли до мене, серденько, а я отак вас зустрічаю. Ходіть сюди, люба, — він простяг до неї руки, — дозвольте, я заспокою вас.

Але вона ще не оговталась від несподіваного жаху, який прочитала на його обличчі. Все її жіноче єство підказувало, що то не просто страх людини, наляканої несподіванкою. То було відчуття власної вини!

— Що з вами, Джеку?! — вигукнула Етті. — Чому ви так злякались мене? О, Джеку, якби ваша совість була чиста, ви не дивилися б на мене такими очима!

— Так, я думав про дещо інше, й коли ви нишком підкрались на своїх чарівних ніжках...

— Ні, ні, не те, Джеку! — В душі її спалахнула раптова підозра. —  
Дайте мені лист, який ви писали!

— Етті, я не можу цього зробити.

Вона ще більш упевнилася в своїй підозрі.

— Ви писали до іншої жінки! — скрикнула вона. — Я знаю це! Інакше чого б вам ховатись від мене?! Може, ви писали до своєї дружини? Хіба я можу бути певна, що ви неодружені — ви, чужинець, якого не знає ніхто?

— Я неодружений, Етті. Присягаюся! Ви для мене єдина жінка в світі. Присягаюсь на цьому святим хрестом!

Він так зблід, вимовляючи це, що вона не могла йому не повірити.

— Тоді чому ви не хочете показати мені лист? — спитала вона.

— Я скажу вам, люба, — відповів він. — Я пообіцяв нікому його не показувати, і як я не порушив би даного вам слова, так само дотримаю обіцянки, що дав її іншим. Це стосується ложі, й це таємниця навіть для вас. Якщо я злякався дотику вашої руки, то невже ви не розумієте, що це могла бути рука детектива?

Вона відчула, що тепер він говорить правду. Він пригорнув її до себе, і його поцілунок розвіяв усі її страхи та сумніви.

— Сідайте тут, біля мене. Не бозна-який трон для такої королеви, як ви, але найкращий, що його має ваш убогий коханець. Гадаю, тепер ви знову заспокоїлись, чи не так?

— Як я можу бути спокійною, Джеку, коли знаю, що ви — злочинець серед злочинців і будь-якого дня можу почути, що вас судять за вбивство? "Мак-Мердо — Чистій", — так назвав вас учора один з наших наймачів. Це пронизує моє серце ножем!

— Що ж, гостре словечко коле сердечко.

— Але ж вони кажуть правду!

— Все це не так погано, люба, як ви гадаєте. Ми — бідні люди й намагаємось по-своєму захистити свої права.

Етті обняла коханого.

— Покиньте це, Джеку! Заради мене, заради Бога, покиньте! Я прийшла просити вас про це. О, Джеку, погляньте — я благаю вас навколішки! Навколішки прошу — покиньте це!

Він підвів її, пригорнув до грудей і спробував утішити:

— Люба моя, ви самі не знаєте, чого просите. Як я можу покинути це, порушивши присягу та зрадивши товаришів? Якби ви знали про моє нинішнє становище, то не просили б про таке. А якби я навіть і хотів того, що ви просите, то як я можу це зробити? Хіба ложа так просто випустить людину, яка знає всі її таємниці?

— Я вже думала про це, Джеку. Я все вирішила. Батько зібрав трохи грошей. Йому теж набрид цей жах, що затьмарює наше життя. Він готовий тікати. Втечемо разом до Філадельфії чи до Нью-Йорка й сховаємось там.

Мак-Мердо засміявся:

— Ложа має довгі руки. Невже ви думаєте, що вони не сягнуть Філадельфії чи Нью-Йорка?

— То їдьмо на захід, чи до Англії, чи до Німеччини, де народився батько, — куди завгодно, аби лише подалі від цієї Долини жаху!

Мак-Мердо згадав пристарілого брата Моріса.

— Вже вдруге я чую, що її так називають, — мовив він. — Справді, багатьох із вас пригнічує страх.

— Він пригнічує кожную хвилину нашого життя. Може, ви гадаєте, що Тед Болдвін простив нас? Він просто боїться вас, інакше що вже було б із нами? Якби ви бачили, якими чорними, жадібними очима він дивиться на мене!

— Хай йому грець! Я ще навчу його гарних манер! Тож послухайте, дівчинко моя. Я не можу зараз виїхати. Не можу, й квит. Проте якщо ви мені довіритесь, я по-чесному розв'яжуся з цією справою.

— З нею не можна розв'язатись по-чесному.

— По-вашому — так. Але дайте мені шість місяців, і тоді я, нікого не соромлячись, зможу покинути долину.

Дівчина радісно засміялася.

— Шість місяців! — вигукнула вона. — Ви обіцяєте?

— Може, сім або вісім. Але менше ніж за рік ми виберемось із цієї долини.

Більше Етті не допиталася нічого, але й цього було вже досить. Далеке світло трохи розвіяло морок безнадійного майбуття. Вона повернулася до батька з легким серцем — уперше відтоді, як познайомилася з Джеком Мак-Мердо.

Оскільки Мак-Мердо став членом ложі, він почав одержувати ширші відомості про справи товариства й невдовзі з'ясував, що його діяльність не обмежувалась однією ложею. Навіть майстрові Мак-Гінті було відомо не все; кількома ложами відав — і навіть сам порядкував у них — брат вищого рангу, що називався "окружним делегатом" і мешкав у Гобсонс-Петчі. Мак-Мердо один-єдиний раз бачив його — маленького, сивого, схожого на пацюка чоловічка, що не ходив, а ковзав, кидаючи туди-сюди обережні погляди. Звали його Еванс Потт, і навіть сам майстер верміської ложі відчував до нього якийсь шанобливий страх, наче велетень Дантон до низенького, але небезпечного Робесп'єра.[11]

Одного дня Скенлен, що мешкав разом з Мак-Мердо, дістав від Мак-Гінті лист, до якого було додано цидулку Еванса Потта: той писав до майстра, що посилає двох "гарних хлопців" на прізвище Ловлер та Ендрюс, яким належить попрацювати в їхній окрузі. Як саме попрацювати, говорити не варто. Чи не потурбується майстер як слід приховати їх доти, доки настане час діяти? Мак-Гінті додавав, що розголошувати цю таємницю в будинку спілки не можна, а отже, Мак-Мердо й Скенлен повинні зробити приїжджим ласку та прихистити їх у себе.

Того самого вечора вони приїхали обидва — кожен з торбиною за плечима. Ловлер був підстаркуватий, відлюдкуватий, мовчазний чоловік у чорному сурдугі, м'якому фетровому капелюсі та з сивою кошлатою бородою; він скидався на мандрівного проповідника. Його товариш Ендрюс був зовсім ще хлопчина, з милим, щирим обличчям, невимушеної вдачі; він здавався школярем, що приїхав на канікули й тішиться кожною хвилиною свободи. Обидва були непитущі й поводитися зовсім сумирно, розповідаючи, однак, досить охоче про свої минулі доручення, що

зазвичай закінчувались убивствами. На Ловлеровому рахунку їх було вже чотирнадцять, на Ендрюсовому — три.

Мак-Мердо помітив, що вони готові розповідати про свої минулі героїства для того, щоб показати себе людьми, ладними добре й щиро прислужитися товариству. Мовчали вони лише про те, що їм належало виконати тепер.

— Нас обрали тому, що ні я, ні цей хлопчина не п'ємо, — пояснив Ловлер. — А отже, нічого зайвого не вибавкнемо. Не питайте нас ні про що, бо це наказ окружного делегата.

— Всі ми працюємо разом, — відповів Скенлен, і всі четверо сіли вечеряти.

— То правда, й ми охоче побалакаємо про те, як прикандичили Чарлі Вільямса, чи Саймона Берда, чи когось іще. Але про тутешню роботу не скажемо нічого.

— Тут є півдюжини людей, що з ними я залюбки поквитався б, — із запалом промовив Мак-Мердо. — Може, ви провідаєте Джека Нокса з Айронхілла? Я радий був би почути, що він дістав по заслугі.

— Ні, нам потрібен не він.

— То, може, Герман Штраус?

— Ні, не він.

— Гаразд, не хочете казати, то й не треба; просто ми раді були б дізнатися.

Ловлер усміхнувся і хитнув головою. Він не бажав нічого розповідати.

Проте Скенлен та Мак-Мердо, незважаючи на мовчання своїх гостей, твердо вирішили побачити їхню "потіху", як вони це звали. Коли вранці-рано Мак-Мердо почув на сходах тихі кроки, він збудив Скенлена, і обидва швидко вдяглися. Одягаючись, вони побачили, що ті двоє зникли, залишивши двері відчиненими. Сонце ще не зійшло, але в темному світлі ліхтарів вони помітили двох людей, що швидко простували вулицею. Обережно, нечутно ступаючи по глибокому снігу, вони подалися за ними.

Їхній будинок стояв на околиці міста; незабаром вони опинилися серед поля, біля перехрестя двох путівців. Там Ловлера та Ендрюса чекали ще троє, з якими в них одразу почалася розмова. Потім усі пішли разом. Справа була, напевно, важлива й потребувала багатьох людей. Від того місця розходилися дороги до різних шахт. Приїжджі вирушили до Воронячої гори, де були шахти великої компанії, яка перебувала в міцних руках енергійного, сміливого директора, уродженця Нової Англії на ім'я Джозія Г. Данн, що навіть у роки, коли панувало насильство, вмів підтримувати лад серед своїх підлеглих.

Уже розвиднялось; чорною стежкою поодиначі й гуртками поволі йшли робітники. Мак-Мердо та Скенлен змішалися з ними, не зводячи очей із приїжджих. Над землею клубочився густий туман; із самісінького його серця раптом пролунав різкий сюрчок. То був сигнал, який означав, що через десять хвилин почнеться робочий день і до шахти спустатимуть кліті.

Коли вони дійшли до відкритого майданчика біля шахти, там уже стояло близько сотні шахтарів. Щоб якось зігрітися, вони тупцяли ногами й хукали собі на пальці. Чужинці стояли трохи віддалік, у затінку машинного відділення. Скенлен та Мак-Мердо вилізли на насип шлаку, з якого видно було все, що діялось на майданчику. Вони побачили, як бородатий інженер, шотландець на прізвище Менсіс, вийшов з машинного відділення й знову свиснув у сюрчок, — починали спускати кліті.

Тієї самої миті до майданчика підійшов директор — високий, худорлявий молодик із чисто поголеним, серйозним обличчям. Очі його зупинилися на людях, що мовчки, нерухомо з'юрмились біля машинного відділення. Вони низько насунули свої капелюхи на очі й підняли коміри, щоб приховати обличчя. На якусь хвилину директорові здалося, що на його серце кладе свою холодну руку смерть. Проте він одразу прогнав цю думку й тепер пам'ятав лише про свій обов'язок — дізнатися, що то за непрохані чужинці.

— Хто ви такі? — спитав він, підходячи до них. — Чого ви тут зібралися?

Замість відповіді молодий Ендрюс ступив уперед і вистрелив директорові в живіт. Сотня шахтарів, що чекала спуску, безпорадно завмерла, ніби паралізована. Директор затулив обома руками рану й подався геть, аж тут вистрелив інший убивця; директор упав, хапаючись пальцями за насип. Побачивши це, шотландець Менсіс люто загарчав і накинувся на вбивць із залізним гайковим ключем у руці; в нього теж двічі вистрелили, й він упав до їхніх ніг.

Кілька шахтарів рушило вперед, залунали гнівні голоси, проте двоє приїжджих знову вистрелили з револьверів, кулі просвистіли над головами робітників, і вони швидко відступили — дехто з них чимдуж побіг додому, до своїх верміських осель.

Коли частина шахтарів утекла, а решта повернулися до роботи, банда вбивць зникла в ранковому тумані. Свідки ледве встигли опам'ятатись, як усе було скінчено, й навряд чи хтось із них зумів би розпізнати людей, які щойно, на очах цілого натовпу, скоїли подвійне вбивство.

Скенлен та Мак-Мердо вирушили додому; Скенлен принішк — він уперше на власні очі бачив "чисту роботу", і вона здалася йому менш веселою, ніж він сподівався. Жахливий крик дружини застреленого

директора переслідував його аж до міста. Мак-Мердо теж ішов мовчки, замислившись, проте не виявляв співчуття до страждань свого товариша.

— Все як на війні, — повторював він. — Що це, як не війна між нами й ними? І ми захищаємось, як тільки можемо.

Того вечора в будинку спілки ложа святкувала нову перемогу — і не лише вбивство директора та інженера шахти на Воронячому горбі, яке поставило спілку Чистіїв поряд з іншими товариствами шантажистів та вбивць в окрузі, а й гучну славу, яку ложа здобула тепер на всю долину.

Пославши своїх "гарних хлопців" до Верміси, окружний делегат дістав натомість допомогу трьох членів верміської спілки; їх таємно відібрали й відрядили на вбивство Вільяма Гейлса зі Стейк-Рояла, одного з найвідоміших власників шахт у Джилмертонських горах, — людини, що не мала, здавалося, жодного ворога в світі; з будь-якого погляду він був зразковим господарем. Він відзначався неабияким завзяттям до роботи й без жалю виганяв п'яниць та ледацюг — навіть тих, що належали до всемогутнього товариства Чистіїв. Не похитнуло його рішень і попередження у вигляді підвішеної перед дверима труни, адже він вважав, що живе у вільній, освіченій державі, яка не допустить його загибелі.

Проте помста не забарилася. Вже на наступних зборах Тед Болдвін, що тепер уже сидів біля майстра, ходив героєм. Його розчервоніле обличчя та вогняні, рожеві очі свідчили про безсоння й похмілля. Він із двома братами провів минулу ніч у горах. Негода зовсім зморила їх, але не буває таких героїв, які повертаються додому без надії, що їх не зігріє тепло привітань товаришів.

Вони знову й знову переказували свою пригоду; розповідь переривалася радісними вигуками та сміхом. Вони чатували на Гейлса саме тоді, коли він уночі повертався додому; їхня засідка була на вершині

пагорба, де мав проходити його кінь. Ніч була холодна, й він так закутався, що навіть не зміг намацати револьвер. Вони скинули його з коня й кілька разів вистрелили. Він почав благати рятунку. Слухаючи розповідь про його воання, лежа тішилась.

— Ану-бо, послухаймо ще, як він репетував! — гукали товариші.

Ніхто з них і не знав того чоловіка, але видно було, що Чистії з Джилмертона й Верміси цілком довіряють одні одним.

У цій справі була, проте, одна непередбачена обставина — якийсь чоловік із жінкою під'їхали саме тоді, коли вбивці розряджали свої револьвери в мертве тіло. Вбивці могли б застрелити їх обох, але то були безневинні люди, що не мали жодного стосунку до шахти, тож їм просто наказали забиратися геть і мовчати, аби не вийшло чого гіршого. Так скривавлене Гейлсове тіло стало пересторогою для всіх надто вже завзятих власників шахт, а троє месників подалися геть із гірської сторони, залишивши позаду ливарні та насипи шлаку. Вони дісталися додому вільно й безпечно, виконавши свою роботу і вислухавши похвалу з уст товаришів.

То був великий день для Чистіїв. Тінь усе нижче нависала над долиною. І як мудрий генерал зміцнює мить своєї перемоги, подвоюючи зусилля й не даючи ворогам часу для перепочинку, так і майстер Мак-Гінті, оглядаючи сцену діянь товариства ненаситними, жадібними очима, задумав новий напад на своїх супротивників. Того самого вечора, коли п'яна компанія розходилась, він торкнув Мак-Мердо за плече й повів до кімнати, де колись відбулася їхня перша розмова.

— Послухайте-но, юначе, — мовив він, — нарешті в мене є гідна вас робота. Ви можете її виконати своїми руками.

— Я пишаюсь цим, — відповів Мак-Мердо.

— Візьміть із собою двох хлопців — Мендерса та Рейлі. Їх уже попередили. Ми не матимемо спокою в цій окрузі, доки тут сидітиме Честер Вілкокс. А якщо ви покінчите з ним, то дістанете подяку від усіх лож долини.

— Я зроблю все, що можу. Хто він такий і де його шукати?

Мак-Гінті вийняв з рота недопалок сигари й почав креслити грубий план на аркуші із записника.

— Він головний управитель копальні "Залізна гребля". Твердий горішок, колишній сержант, увесь у шрамах, посивів на службі. Ми двічі пробували покінчити з ним, але марно; у сутичці з ним загинув Джим Карневей. Тепер спробуйте ви. Ось його будинок — він стоїть самотньо біля перехрестя, як ви бачите тут, на плані. Галасу ніхто не почує. Вдень не варто й підходити — він завжди при зброї, стріляє швидко і влучно, без зайвих балачок. А вночі... Він живе з дружиною, трьома дітьми та покоївкою. Вибору у вас немає. Чи пан, чи пропав. Якщо ви покладете йому під двері вибухівку й підпалите її сірником...

— А що зробив цей чоловік?

— Хіба я не казав вам, що він застрелив Джима Карневея?

— Чому ж він застрелив його?

— А вам, у біса, що до того? Карневей уночі ходив коло будинку Вілкокса, і той застрелив його. І для мене, і для вас цього досить.

— Але ж там дві жінки й діти. Їх теж треба знищити?

— Треба, бо як ви інакше доберетесь до нього?

— Але ж вони нічого лихого не зробили.

— Що це за дурні балачки? Ви що, відмовляєтесь?

— Ні, раднику, ні! Хіба ви коли-небудь мали підставу думати, що я не скорюся майстрові або ложі? Чи це треба, чи ні, то вже вам вирішувати.

— То ви зробите це?

— Звичайно, зроблю.

— Коли?

— Дайте мені одну-дві ночі, щоб оглянути будинок і скласти план. А потім...

— От і добре, — сказав Мак-Гінті, тиснувши йому руку. — Доручаю це вам. То буде великий день для нас, коли ви принесете звістку, що з Вілкоксом покінчено. Після такого удару всі вони стануть навколішки...

Мак-Мердо глибоко замислився над справою, що так несподівано звалилася на його плечі. Самотній будинок, де жив Честер Вілкокс, стояв за п'ять миль від міста, в долині. Вже першої ночі Мак-Мердо вирушив у розвідку; повернувся додому, коли вже розвіднилось. Удень він переговорив зі своїми спільниками, Мендерсом та Рейлі, — відчайдушними молодиками, що розповідали про вбивство, ніби йшлося про полювання на оленя.

Третьої ночі вони зустрілися за містом. Усі мали зброю, а один приніс торбину з порохом, який роздобув у копальнях. О другій годині всі троє дісталися самотнього будинку. Ніч була вітряна, й крізь прогалини в хмарах вряди-годи виглядав місяць. Їх попередили, що слід остерігатись нишпорок, тож вони обережно підкралися до будинку, тримаючи в руках

револьвери зі зведеними курками. Довкола не було нічого чути, крім завивання вітру й шелестіння гілля на деревах.

Мак-Мердо підійшов до дверей і прислухався; всередині панувала тиша. Він обережно поклав під двері торбину з порохом, зробив у ній ножем дірку й прикріпив ґніт. Підпаливши його, він із двома товаришами відбіг убік і заховався в канаві, аж поки не пролунав глухий вибух, який засвідчив, що роботу скінчено. У кривавому літописі товариства ще не траплялося записів про чистішу працю.

Проте вранці з'ясувалось, що увесь цей похід, так чудово задуманий і сміливо здійснений, виявився даремним. Пам'ятаючи, мабуть, про долю інших бідолах, Честер Вілкокс напередодні переїхав разом з родиною до іншого, безпечнішого, помешкання, яке до того ж охороняла поліція. Вибух пороху зруйнував порожній будинок, а старий сержант і досі наглядав за робітниками в "Залізній греблі".

— Залиште його мені, — мовив Мак-Мердо. — Він мій, і я доберуся до нього, хай навіть цілий рік доведеться чекати.

Вся ложа висловила йому подяку й довіру, і за деякий час ця справа скінчилася. Через кілька тижнів у газетах з'явилося повідомлення, що Вілкокса вбито пострілом із засідки; невідомо було тільки те, чи справді то Мак-Мердо завершив свою недокінчену роботу.

Такими були методи тамтешнього товариства масонів, і такими були дії банди Чистіїв, що перетворила багату, широку долину Верміси на Долину жаху. Чи треба далі мережити сторінки описом їхніх злочинів? Хіба не досить я розповів про цих людей та їхні справи?

Всі вони записані в історії, і з тих записів будь-хто може дізнатися їхні подробиці. Він може дізнатися про холодне, жорстоке вбивство полісменів Ганта й Еванса, що намагалися заарештувати двох членів спілки. Прочитає він і про те, як застрелили місіс Ларбі, що доглядала

свого чоловіка, люто побитого за наказом Мак-Гінті; про вбивство Дженкінса-старшого, а невдовзі — і його брата; про знущання з Джеймса Мердока, про підпал оселі родини Степхавсів, про вбивство Стендалса — і все це протягом однієї страшної зими.

Чорна тінь упала на Долину жаху. Настала весна, коли розпукуються бруньки й цвітуть дерева. Весна — надія для природи, що так довго ниділа в залізних кайданах зими, але жодної надії вона не принесла тим чоловікам та жінкам, які жили під тягарем страху. Цей страх, темний та лиховісний, не розвіювався аж до початку літа 1875 року.

## 6. Небезпека

Цієї весни насильства в долині досягло свого апогею. Мак-Мердо, що вже отримав сан диякона братства і мав, здавалося, згодом змінити Мак-Гінті на посаді майстра, тепер зробився такою помітною постаттю серед товаришів, що без його допомоги й поради нічого ніде не діялось. Але що гучнішою ставала його слава серед масонів, то похмуріше поглядали перехожі, коли він проходив вулицями Верміси. Страх у їхніх душах поступово переростав у відчай. До ложі доходили чутки про таємні збори в редакції "Геральда" і про те, що городяни готують зброю. Однак Мак-Гінті та його люди не боялися цих чуток. Їх було багато, і зброї в них теж було достатньо. Супротивники ж їхні були розпорошені та слабкі. Все це зведеться, як і раніше, до порожніх балачок та хіба що кількох намарних арештів, — так говорили Мак-Гінті, Мак-Мердо та інші відчайдухи.

Одного травневого суботнього вечора, коли Мак-Мердо збирався на звичайну вечірку ложі, до нього завітав Моріс — найбоязкіший із братів ордену. Його чоло взялося зморшками, а обличчя було перелякане й стомлене.

— Чи можу я щиро поговорити з вами, містере Мак-Мердо?

— Звичайно.

— Я досі не забув, як колись відкрив вам своє серце і ви не виказали мене — навіть тоді, коли вас питав сам майстер.

— Що мені було робити, коли ви довірилися мені? Але це не означає, що я з вами заодно.

— Так, я це знаю. Проте ви — єдиний, з ким я можу вільно розмовляти. У мене тут є таємниця, — він притулив руку до грудей, — і вона пече моє серце. Мені треба з кимось нею поділитися. Якщо я викажу її, на мене напевно чекатиме смерть. Якщо ж промовчу, то можемо загинути ми всі. Хай мені допоможе Бог!

Мак-Мердо пильно поглянув на Моріса — той тремтів усім тілом. Він налив склянку віскі й подав старому.

— Це допоможе вам узяти себе в руки, — сказав він. — А тепер розповідайте.

Моріс випив, і його бліді щоки порожевішали.

— Я можу розповісти про це одним реченням, — мовив він. — На наш слід натрапив детектив.

Мак-Мердо здивовано вирячився на нього.

— Ви що, збожеволіли? — вигукнув він. — Хіба тут не рояться роєм полісмени та детективи? Чим він нам зашкодить?

— Ні, ні, цей детектив — не з тутешніх. Тутешніх ми знаємо, їх справді нема чого боятись. Але ж ви чули про агентів Пінкертона?[12]

— Щось нібито читав.

— Якщо вже вони натрапляють на слід, то пісеньці кінець. Це не державна поліція з їхнім звичаєм: "спіймаю чи не спіймаю". Їм дуже добре платять, і вони чіпляються мертвою хваткою. Якщо хтось із Пінкертонових агентів стежить за нами, то ми пропали.

— Нам треба вбити його.

— Ось ваша найперша думка! Те саме скажуть і в ложі. Хіба я не казав вам, що в нас усе закінчується вбивством?

— А що таке вбивство? Хіба це не звична річ у наших краях?

— Авжеж, але це не для мене — наводити вбивць на слід. Я після того не знатиму ні хвилини спокою! А водночас на карту поставлено наше власне життя. Заради Бога, скажіть мені, що робити? — Охоплений нерішучістю, він почав гойдатись на стільці.

Слова його глибоко схвилювали Мак-Мердо. Легко було побачити, що він перейнявся думкою про небезпеку й тепер міркує про те, як її зустріти. Він схопив Моріса за плече і трусонув його.

— Послухайте-но, друже! — з запалом вигукнув він. — Так ви нічого не вдієте, голосячи, мов баба на похороні. Давайте сюди факти. Що то за тип? Де він? Хто вам сказав про нього? Чому ви прийшли до мене?

— Я прийшов до вас, бо ви єдиний, хто може щось мені порадити. Я розповідав вам, що тримав раніше крамницю в одному з східних штатів. Там у мене залишились друзі — один з них служить на телеграфі. Я вчора одержав від нього лист. Прочитайте самі — тут, угорі сторінки.

Ось що прочитав Мак-Мердо:

"Що поробляють у ваших краях Чистії? Ми багато читаємо про них у газетах. Між нами кажучи, я сподіваюсь незабаром почути важливі

новини. П'ять великих компаній і дві залізничні управи серйозно взялися за них. Будьте певні, що вони доберуться до них! Справу доручено Пінкертонові й передано найкращому їхньому агенту — Берді Едвардсу. Схоже, що з Чистіями от-от буде покінчено..."

— А тепер читайте постскриптум.

"Про все це я дізнався в себе на телеграфі, тож мій лист нікому не показуйте. Адже це дурниця, коли через руки людини щодня проходять шифровані телеграми, а вона не навчилася їх розшифровувати".

Мак-Мердо якусь хвилину сидів мовчки, тримаючи в байдужих руках лист. Перед його очима був туман, а за ним — порожнеча.

— Чи знає про це хтось іще? — спитав він нарешті.

— Ні, я більше нікому не казав.

— А оцей чоловік... ваш друг... чи міг він повідомити про це когось іще?

— Хіба що одного-двох приятелів.

— З ложі?

— Напевно.

— Шкода, що він не надіслав прикмет цього Берді Едвардса. Тоді нам легше було б натрапити на його слід.

— Можливо. Але навряд чи він знає їх. Адже він розповів мені лише те, про що довідався з телеграми. Звідки йому знати цього пінкертонівського агента?

Очі Мак-Мердо зблиснули.

— Хай йому грець! — вигукнув він. — Я спіймаю його. Я був дурень, що не придумав усе одразу! Господи! Нам просто пощастило! Ми спіймаємо його, перш ніж він устигне тут нашкодити. Послухайте-но, Морісе, ви не проти, щоб я зробив це сам?

— Звичайно, тільки мене до того не вплутуйте.

— Я все зроблю. Ви тут будете ні до чого. Навіть ваше ім'я не згадуватимуть. Я все беру на себе, ніби цей лист надіслали мені. Ви згодні?

— Те саме я хотів спитати у вас.

— Тоді облиште цю справу й не сушіть собі голову. Зараз я піду до ложі, і ми невдовзі влаштуємо халепу цьому пінкертонівському чолов'язі.

— Але ж ви не вб'єте його?

— Що менше ви знатимете, брате Морісе, то легшим буде ваше сумління і тим спокійніше ви спатимете. Не питайте нічого — нехай усе буде так, як є. Я сам про це потурбуюсь.

Моріс сумно похитав головою.

— Його кров буде на моїй совісті, — простогнав він.

— Захист — це не вбивство, — відповів, похмуро усміхнувшись, Мак-Мердо. — Або він, або ми. Йому не можна дозволяти залишатись у долині надовго, бо він добряче тут нашкодить. А вас, брате Морісе, нам невдовзі доведеться обрати майстром, бо ви справді врятували ложу.

Проте з поведінки його було зрозуміло, що він серйозніше сприйняв цю несподівану звістку, ніж здавалося з його слів. Може, то заговорило його чорне сумління; може, його бентежила репутація пінкертонівських агентів чи відчуття того, що великі, багаті компанії мають намір остаточно покінчити з Чистіями; хай би там як було, його дії видавалися діями людини, яка готується до найгіршого. Кожен папірець, що міг би його виказати, він спалив, перш ніж вийти з помешкання. Зробивши це, він полегшено зітхнув — тепер йому здавалося, що він у безпеці. Але навіть після того схоже було, ніби його душу щось гнітить. По дорозі до ложі він зупинився біля будинку старого Шефтера. Для нього цей будинок був зачинений, проте, коли він постукав у вікно, з'явилася Етті. Вона помітила, що з очей її коханого зникли лукаві бісики; на обличчі його залишився тільки страх перед небезпекою.

— Що сталося?! — вигукнула вона. — О, Джеку, я бачу, що на вас звалилося лихо!

— Нічого лихого, серденько. Просто, може, краще буде забратися звідси якомога раніше.

— Забратися звідси?

— Колись я обіцяв вам, що настане день, коли я виїду звідси. Тепер, гадаю, цей день настав. Я одержав учора новини — недобрі новини, які віщують небезпеку.

— Поліція?

— Ні, агенти Пінкертона. Ви, люба, мабуть, не знаєте, що то таке, тож вам це нічого не говорить. А я аж занадто вже загруз у цій багнюці, тож мушу якнайшвидше тікати звідси. Ви казали, що поїдете зі мною, коли я тікатиму.

— О, Джеку, якби це врятувало вас!

— У таких речах я — найчесніша людина. Обіцяю вам, що з вашої чарівної голівки не впаде жодна волосинка. Ви вірите мені?

Вона стисла йому руку, не сказавши жодного слова.

— Тоді вислухайте, що я скажу вам, і зробить усе, що пораджу, бо то єдиний порятунок для нас. У цій долині скоро буде чимало пригод. Я відчуває це всім своїм єством. Багато хто змушений буде сам про себе потурбуватись. І я — теж, звичайно. Якщо я втечу — чи вдень, чи вночі, — ви повинні їхати зі мною!

— Я поїду слідом за вами, Джеку.

— Ні, ні, ви поїдете зі мною. Якщо ця долина закриється для мене назавжди і я ніколи сюди не повернусь, то як я залишу вас тут, переховуючись від поліції й не маючи змоги навіть написати вам? Ви мусите їхати зі мною. Я знаю одну добру жінку в тих місцях, звідки приїхав, — ви житимете у неї, поки ми не одружимося. То ви поїдете зі мною?

— Так, Джеку, поїду.

— Хай Бог благословить вас за вашу довіру! Хай я проклятий буду, коли порушу свою обіцянку. А тепер пам'ятайте, Етті: коли я дам вам знати, ви повинні покинути все і бігти на станцію, — я приїду по вас туди.

— Будь-якої пори дня чи ночі я прийду на перший ваш поклик, Джеку.

Розпочавши таким чином приготування до втечі, Мак-Мердо пішов до ложі. Брати вже зібрались; він ледве встиг обмінятися знаками з вартовими. Радісний гомін зустрів його, коли він ступив до зали. Там було людно, і крізь хмару тютюнового диму він побачив скуйовджену чорну кучму майстра, неласкаві очі Болдвіна, пташиний ніс секретаря Гарравея

та з десяток облич інших старійшин ложі. Він зрадив, що всі вони зможуть почути його новину.

— Ми раді бачити вас, брате! — вигукнув голова. — У нас тут є справа, що потребує Соломонового суду.

— Це все Лендер та Іген, — пояснив Мак-Мердо його сусід. — Обидва вимагають більшої частки нагороди за вбивство старого Кребе в Стайлстоні, а як тепер дізнатись, чия куля в нього влучила?

Мак-Мердо підхопився й підвів руку. Вираз його обличчя привернув увагу всього зібрання. Запанувала мовчанка.

— Вельмишановний майстре, — урочисто промовив він. — Я прошу слова для термінового оголошення!

— Брат Мак-Мердо просить слова для термінового оголошення, — повторив Мак-Гінті. — За звичаєм ложі, все інше в такому разі відкладається. Ми слухаємо вас, брате.

Мак-Мердо вийняв із кишені лист.

— Вельмишановний майстре й братове, — почав він. — Сьогодні я приніс лиху новину, тож буде краще, коли ми негайно її обговоримо, бо інакше дочекаємось несподіваного удару, що може знищити нас усіх. Я одержав звістку про те, що кілька найбільших і найбагатших компаній у цьому штаті об'єдналися, щоб покінчити з нами; зараз у долині діє пінкертонівський детектив, якийсь Берді Едвардс, — він збирає докази, щоб накинути на шиї багатьох із нас зашморги, а решту запроторити за ґрати. Ось що нам треба обговорити, і ось чому я попросив слова.

В залі панувала мовчанка. Її перервав голова.

— Які ви маєте докази, брате Мак-Мердо? — спитав він.

— Лише цей лист, що потрапив до моїх рук, — відповів Мак-Мердо і прочитав кілька рядків уголос. — Я не можу сказати вам, чий це лист і як він опинився в мене, але будьте певні, що його написано в інтересах ложі. Я одразу вирішив розповісти про нього вам.

— Пане голово, — сказав один зі старших братів, — я чув ім'я Берді Едвардса. Кажуть, що то найкращий агент на службі в Пінкертона.

— Чи знає хто, який він із себе? — спитав Мак-Гінті.

— Так, — відповів Мак-Мердо. — Я знаю.

З зали долинув здивований гомін.

— І мені здається, що він уже в наших руках, — провадив він, переможно усміхаючись. — Якщо ми діятимемо швидко й мудро, то скоро покінчимо з ним. Довірте це мені, й нам нема чого боятися.

— А чого нам боятися? Що він може знати про наші справи?

— Не всі брати такі стійкі, як ви, раднику. На його боці — сотні багатіїв. Невже серед братів не знайдуться такі, яких можна підкупити? Може, це йому вже вдалося. Є тільки один певний засіб...

— Не дати йому вибратися з долини, — підказав Болдвін.

Мак-Мердо кивнув.

— Так, брате Болдвіне, — сказав він. — Між нами часом траплялася незгода, але зараз я певен, що ви кажете правду.

— Де ж він? Як ми його розшукаємо?

— Вельмишановний майстре, — з запалом мовив Мак-Мердо, — про наші наміри не слід говорити при всій ложі. Хай Бог мене простить, коли я підозрюю когось із присутніх, але якщо той детектив почує якусь плітку, то нам його ніколи вже не спіймати. Я прошу ложу обрати особливий комітет. Пропоную залучити до нього вас, шановний голово, брата Болдвіна й ще п'ятьох. Із вами я зможу відверто це обговорити й порадитись, що нам робити далі.

Пропозицію було одразу прийнято й обрано комітет. Крім голови та Болдвіна, до нього увійшли схожий на хижого птаха секретар Гарравей, молодий убивця Тигр Кормак, скарбник Картер і два брати Віллебі — відчайдухи, яких ніщо не могло зупинити.

Звичайна вечірка ложі сьогодні була коротка і невесела: брати відчували, як над їхніми головами збираються хмари, і для багатьох із них то були перші хмари на небі, що вже давно було таким ясним. Той страх, який вони навіювали іншим, зараз навис над їхнім звичним життям, і думка про відплату, що раніше видавалася неймовірною, тепер просто вразила їх. Вони швидко порозходились, залишивши своїх проводирів на раді.

— Ну, Мак-Мердо! — наказав Мак-Гінті, коли вони залишилися самі.

Семеро братів заціпеніли на своїх стільцях.

— Я вже казав, що знаю Берді Едвардса, — пояснив Мак-Мердо. — Не треба говорити, що він живе під прибраним ім'ям. Він не з боягузів і недурний чоловік. Видає себе за Стіва Вільсона й мешкає в Гобсонс-Петчі.

— Звідки ви це знаєте?

— Я навіть розмовляв з ним. Тоді я ще не знав, що він за один, і навіть не згадав би про нього, якби не цей лист; але тепер я певен, що то був

він. Я зустрівся з ним у вагоні, коли виїздив у середу. Він сказав, що працює в газеті. Тоді я йому повірив. Він признався, що хоче довідатись усе про Чистіїв та їхні "злочини" — він називав це саме так, — щоб написати про них до нью-йоркської газети. Розпитував мене про те про се, але я нічого не сказав. "Я заплачу вам, добре заплачу, — умовляв мене він, — якщо ваша розповідь задовольнить мого редактора". Я погодився, і він дав мені папірець у двадцять доларів. "Дам вам у десять разів більше, — пообіцяв він, — коли ви розповісте мені все, що треба".

— І що ж ви розповіли йому?

— Та всілякі дурниці.

— Звідки ж ви знаєте, що то не газетяр?

— Зараз поясню вам. Він вийшов у Гобсонс-Петчі, я теж. Потім я пішов на телеграф — він саме виходив звідти. Там у мене є знайомий телеграфіст. "Подивись-но, — каже він мені, — за таке треба брати подвійну платню". — "Авжеж", — відповів я. А він мені й показує бланк із такими карлючками, ніби то китайська грамота. "Щодня таке посилає", — каже телеграфіст. "Авжеж, — відповідаю, — він газетяр і боїться, щоб хтось не перехопив його новин". Правду кажучи, я тоді й сам так думав, як цей телеграфіст, але зараз думаю по-іншому.

— Ви начебто слушно кажете, — мовив Мак-Гінті. — Але що нам тепер робити?

— Може, просто піти до нього й прикінчити? — запропонував один з братів.

— Так, і що швидше, то ліпше, — підхопив другий.

— Я не зволікав би й хвилини, якби знав, де його шукати, — мовив Мак-Мердо. — Він у Гобсонс-Петчі, але в якому будинку — невідомо. Проте в мене є план, і я хотів би, щоб ви послухали моєї поради.

— Якої?

— Завтра я поїду до Петча. Розшукаю його через телеграфіста. Гадаю, що мені це вдасться. Коли знайду Едвардса, то скажу, що я сам масон, і запропоную за добрі гроші виказати всі таємниці ложі. Будьте певні, він потрапить до цієї пастки. Я скажу, що маю вдома папери, але якщо приведу його до себе вдень і нас хто-небудь побачить, це коштуватиме нам життя. Він зрозуміє, що прийти вдень — то справді небезпечна річ. Потім я запропоную йому прийти о десятій годині вечора. Він, звичайно, погодиться.

— А далі?

— А далі ви повинні чинити вже без мене. Будинок удови Мак-Намара, де я наймаю кімнату, стоїть на околиці. Господиня мовчатиме. В кімнатах живемо лише ми зі Скенленом. Якщо я заручусь його згодою — а я зроблю це, далєбі, — то на дев'яту годину вечора ви всі зберетесь у мене. Ми його впустимо, й тоді цей Берді Едвардс живим від нас уже не вислизне!

— Що ж, сподіватимемось, що в Пінкертона незабаром з'явиться вільне місце. Гарзд, Мак-Мердо. Завтра о дев'ятій ми будемо у вас. Нехай-но за ним зачиняться двері, а решту залиште нам.

## 7. Берді Едвардс у пастці

Як і казав Мак-Мердо, будинок, де він мешкав, чудово придався б до їхнього задуму. Він стояв аж на самісінькій околиці міста, віддалік від дороги. В будь-якому іншому разі змовники могли б просто заманити туди свою жертву, — вони робили таке кільканадцять разів, — і

розрядити в її тіло револьвер; але тепер конче потрібно було довідатись, чи багато Едвардс дізнався про Чистіїв і чи встиг переказати це своїм наймачам.

Можливо, було вже запізно й він скінчив свою роботу. Якщо це справді було так, то їм залишалось хіба що помститися. Проте Чистії сподівалися, що до відома детектива не дійшло ще нічого важливого й він навряд чи серйозно сприйняв дурниці, які почув від Мак-Мердо. Будь-що про це можна було дізнатись лише з його вуст. Коли він опиниться в їхніх руках, вони знайдуть спосіб змусити його заговорити. Їм не вперше доводилось прибирати з дороги небажаних свідків.

Наступного ранку Мак-Мердо поїхав до Гобсонс-Петча. За дивним збігом обставин, саме того дня ним зацікавилась поліція; капітан Марвін — той самий, що знав його ще з Чикаго, — підійшов до нього, коли він чекав на станції. Мак-Мердо відвернувся вбік і не схотів розмовляти з ним. Зі своєї подорожі він повернувся після полудня і знайшов Мак-Гінті в будинку робітничої спілки.

— Приїде, — сказав він.

— Чудово! — відповів Мак-Гінті. Він був у жилеті, прикрашеному золотими ланцюжками й печатками, а крізь його кошлату бороду пробивалися промені діаманта. Пивниця й політика зробили майстра як багатим, так і дужим, чоловіком. Тим страшнішим здавалося йому видиво в'язниці та шибениці, що не давало спокою минулої ночі.

— Як ви думаєте, чи багато він знає? — тривожно спитав він.

Мак-Мердо похмуро хитнув головою:

— Він прожив тут досить довго — щонайменше шість тижнів. І приїхав сюди, гадаю, не з порожніми кишенями. Якщо він працював серед нас із грубими грошима в гаманці, то міг багато про що довідатись.

— У ложі немає зрадників! — вигукнув Мак-Гінті. — Всі її члени міцні, мов сталь. Хоча постривайте! Є ще цей падлюка Моріс. Де він зараз? Якщо хто й виказав нас, то тільки він. Я послав би до нього пару хлопців уже сьогодні, щоб вони вибили з нього правду.

— Може, це й непогано, — відповів Мак-Мердо. — Але, щиро кажучи, Моріс мені до душі, й шкода буде, якщо з ним скоїться лихо. Раз чи двічі він балакав зі мною про справи ложі. Може, він і бачить їх по-іншому, ніж ми з вами, але ніколи не зробився б таким негідником. Проте не мені вирішувати, що з ним робити...

— Я доберуся до цього старого чорта! — скрикнув Мак-Гінті. — Цілий рік я стежив за ним...

— Робіть, як знаєте, — відказав Мак-Мердо. — Але робіть це завтра, бо сьогодні в нас нагальніша справа. Доки ми не покінчимо з цим пінкертонівським типом, треба запобігати всіляким чуткам.

— Ваша правда, — погодився Мак-Гінті. — Ми від самого Берді Едвардса довідаємось, хто йому переказував вісті, нехай йому навіть серце доведеться вийняти. А чи не запідозрив він, бува, пастки?

Мак-Мердо засміявся:

— Ні, я добре роздразнив його. Він навіть до дідька в пекло полізе, аби натрапити на слід Чистіїв. І, до того ж, я взяв у нього гроші. — Мак-Мердо посміхнувся, показуючи пачку доларових банкнот. — А ще стільки він пообіцяв мені дати тоді, коли дістане папери.

— Які папери?

— Ніяких паперів немає. То я наговорив йому сім мішків гречаної вовни — про ухвали, книги та правила товариства. Він сподівається дізнатися геть про усе, перш ніж покине мій дім.

— Тут він має рацію, — похмуро сказав Мак-Гінті. — А він не питав, чому ви не принесли папери з собою?

— Звичайно, питав, але ж я не можу тягати їх із собою. Мене й так уже підозрюють, — от і сьогодні капітан Марвін підходив до мене на станції!

— Так, я чув, — зауважив Мак-Гінті. — Тільки боюся, що увесь тягар цієї справи ляже на вас. Ми потім кинемо його тіло до старої шахти, але ж не можна буде заперечувати, що він мешкав у Гобсонс-Петчі і що ви сьогодні там були.

Мак-Мердо знизав плечима.

— Коли діяти розумно, то вони нізащо не доведуть, що то вбивство, — мовив він. — Ніхто не побачить, як він прийде до мене, й ніхто не знатиме, що він тут побував. А тепер, раднику, я поясню вам свій план, а ви поясніть його іншим. Усі ви прийдете вчасно. Гаразд. Він прийде о десятій. Тричі постукає, й ми відчинимо двері. А потім зачинимо їх за ним. Тоді він наш.

— Все це легко й просто.

— Так, але наступний крок повинен бути обачніший. Він міцний горішок і добре озброєний. Я пошив його в дурні, але він усе одно буде насторожі. Уявіть собі, що я проведу його до кімнати, яка має бути порожня, — а там аж семеро. Будь-що почнеться стрілянина, й когось неодмінно поранять.

— Справді.

— А почувши постріли й галас, туди збіжиться ціле місто.

— Так, ваша правда.

— Отож я пропоную зробити так. Ви зберетесь у великій кімнаті — отій, де ви розмовляли колись зі мною. Я відчиню йому двері, проведу до малої кімнати, а сам піду нібито взяти папери. Таким чином, я зможу попередити вас. Потім повернуся з якими-небудь фальшивими паперами. Він візьме їх, я накинуся на нього й видеру з його рук револьвер. Тільки-но ви почуєте мій голос — біжіть чимдуж до мене. Чим швидше, тим ліпше, бо він не слабкіший за мене, тож сам-один я з ним не впораюсь. Але поки ви не наспієте, я, звичайно, не випущу його з рук.

— Чудовий план, — мовив Мак-Гінті. — Ложа довіку буде вдячна вам. Я вже думаю, що ви зможете стати тією людиною, яка прийде після мене на місце голови.

— Та що ви, раднику, я ще майже новачок, — відповів Мак-Мердо, але з виразу його обличчя було помітно, що похвала майстра потішила йому душу.

Повернувшись додому, він заходився готуватись до лиховісного вечора. Насамперед вичистив, змастив та зарядив свій смітвессонівський револьвер. Потім оглянув кімнату, що мала стати пасткою для детектива. Це було широке приміщення з довгим столом посередині й великою грубкою біля стіни. В трьох інших стінах були вікна. Віконниць вони не мали — тільки легенькі фіранки затуляли їх. Мак-Мердо уважно оглянув вікна. Звичайно, його насторожило, що кімната була надто вже відкрита для таємних зборів. Навіть те, що будинок стояв віддалік дороги, не заспокоїло його. Насамкінець він поговорив з Скенленом. Той, хоч і належав до Чистіїв, був боязкуватий чоловік і не наважувався перечити товаришам, проте потайки страхався тих жорстоких справ, у яких мусив брати участь. Мак-Мердо стисло розповів йому, що тут діятиметься.

— Якби я був на вашому місці, Майку Скенлене, то ввечері пішов би звідси геть. Тут уночі коїтимуться криваві речі.

— Справді, Маку, — відповів Скенлен. — Це не для моїх нервів. Іще тоді, коли я побачив, як застрелили директора Данна, я сам ледве не знепритомнів. Я не здатний на таке — не те, що ви чи Мак-Гінті. Якщо ложа не засудить мене, я послухаюсь вашої поради й залишу вас тут на ніч самого.

Всі семеро надійшли вчасно. Зовні вони здавалися поважними громадянами, добре й ошатно вбраними, але з їхніх облич, надто з міцно стулених уст і лютих очей, було видно, що для Берді Едвардса залишилось мало надій на порятунок. Серед них не було жодного, що мав би на своєму рахунку менше ніж дюжину вбивств. Усі вони звикли вбивати так само, як різник — забивати овець.

Найпомітнішим серед них — як зовні, так і за кількістю злочинів — був, безперечно, грізний майстер Мак-Гінті. Секретар Гарравей, худорлявий чоловік із тонкою, довгою шиєю та нервовими, тремтливими руками, ревно охороняв скарбницю ордену, але чужі гроші брав без вагання. Скарбник Картер, чоловік середнього віку з байдужим, похмурым обличчям та жовтою, висохлою шкірою, був здібним організатором — подробиці кожного злочину народжувались у його кмітливому мозку. Два брати Віллебі — високі, зговірливі юнаки — були завзяті хлопці, а їхній спільник Тигр Кормак — непіддатливий, потайний молодик — своєю зажерливістю наводив страх навіть на товаришів. Такими були люди, що зібралися цього вечора під дахом у Мак-Мердо, аби знищити пінкертонівського детектива.

Господар поставив на стіл пляшку віскі, і всі швидко випили перед початком справи. Болдвін та Кормак уже були напідпитку, й новий ковток хмелю додав їм хоробрості. Кормак торкнувся рукою грубки — у ній яскраво палав вогонь; ночі тієї пори були холодні.

— Оце добре, — посміхнувся він.

— Еге ж, — погодився Болдвін. — Притиснемо до неї того типа — й вивідаємо всю правду.

— Можете бути певні, — відповів Мак-Мердо. Він мав сталеві нерви: адже увесь тягар цієї справи лягав на нього, а він поводився спокійніше від усіх інших. Вони помітили це й тихо заплескали в долоні.

— Ви — єдиний, хто впорається з ним, — схвально мовив майстер. — Ми всі прибіжимо, тільки-но ви схопите його за горлянку. Шкода лише, що тут немає віконниць.

Мак-Мердо підійшов до вікон і щільно позавішував їх.

— Дарма, нікому не спаде на думку заглядати сюди.

— А раптом він не прийде? Раптом він почув небезпеку? — спитав секретар.

— Прийде, не бійтесь, — відповів Мак-Мердо. — Він так само хоче прийти, як ви — побачити його. Цитьте! Слухайте!

Всі застигли, як воскові ляльки, дехто — з піднятими склянками в руках. Пролунали три гучні удари в двері.

— Тихше! — застережливо підняв руку Мак-Мердо.

Вбивці почали намацувати зброю.

— Мовчіть! — прошепотів Мак-Мердо й вийшов з кімнати, обережно зачинивши за собою двері.

Убивці чекали, нашорошивши вуха. Вони рахували кроки свого товариша. Ось він відчинив двері. Долинуло кілька слів привітання. Потім

— чужі кроки та незнайомий голос. Наступної миті грюкнули двері і хтось крутнув ключ у замку. Здобич потрапила до пастки. Тигр Кормак зловтішно засміявся, але Мак-Гінті затулив йому рота своєю велетенською долонею.

— Цить, дурню! — прошепотів він. — Ти викажеш нас усіх!

У сусідній кімнаті точилася якась розмова. Потім двері відчинились і з'явився Мак-Мердо, приклавши до вуст палець.

Він підійшов до столу й поглянув на вбивць. Із ним сталася якась переміна. Мак-Мердо був схожий на людину, що закінчує велику роботу. Його обличчя враз скам'яніло. Очі за окулярами аж палали від хвилювання. Він немовби запанував над іншими. Ті здивовано вступились у нього, але він нічого не сказав, озираючи тим самим дивним поглядом то одного, то іншого з них.

— Ну-бо! — озвався нарешті Мак-Гінті. — Він тут? Берді Едвардс тут?

— Так, — поволі промовив Мак-Мердо. — Берді Едвардс тут. Берді Едвардс — це я.

Після цих коротких слів запанувала мовчанка; здавалося, що в кімнаті нікого немає, — такою глибокою була ця тиша. Було чути навіть, як булькотить казанок на вогні. Сім блідих облич обернулися до чоловіка, що височів тепер над ними, жахаючи їх. Потім гучно брязнуло розбите скло, фіранки попадали на підлогу, й усі вікна наїжачились блискучими рушничними цівками.

Мак-Гінті заревів, мов поранений ведмідь, і кинувся до напіввідчинених дверей. Але там його зустріла цівка револьвера; з-за дверей суворо дивилися блакитні очі капітана Марвіна з гірничої поліції. Майстер позадкував і знову впав на стілець.

— Отак буде безпечніше, раднику, — промовив чоловік, що його вони знали як Мак-Мердо. — І вам теж, Болдвіне, якщо не заберете руку з револьвера... Киньте його негайно! Отак. А тепер слухайте. Будинок оточено — тут сорок озброєних полісменів, тож судіть самі, чи варто чинити опір. Заберіть їхню зброю, Марвіне!

Під цівками рушниць розпочинати двобій справді не варто було. В Чистіїв відібрали зброю. Приголомшені, спантеличені, вони сиділи круг столу.

— Вислухайте мене на прощання, — вів далі чоловік, що заманив їх до пастки. — Гадаю, що до суду ми більше не зустрінемось. Я хочу дати вам трохи поживи для роздумів — ви ще матимете час подумати. Тепер ви знаєте, хто я такий. Зараз я можу відкрити свої карти. Я Берді Едвардс із агентства Пінкертона. Мені доручили викрити вашу банду. То була важка й небезпечна гра. Жодна душа, навіть наближчі мої друзі, не знала, що то була за гра. Знав лише капітан Марвін та ще мої наймачі. Але тепер, сьогодні ввечері, я, дякувати Богові, виграв!

Сім мертвотно-блідих облич дивилися на нього. Втуплені очі палали ненавистю. Він прочитав у них невблаганну погрозу.

— Може, вам здається, що гру ще не скінчено? Може, й так. Але багатьом з вас уже не доведеться в неї грати. Крім вас, сьогодні заарештували ще шістдесятьох. Правду кажучи, коли мені передали цю справу, я не дуже вірив у те, що це ваше товариство існує насправді. Я думав, що це газетні качки, але тепер переконався. Дізнавшись, що Чистії пов'язані з масонами, я вирушив до Чикаго і вступив до ложі. Але й тоді я гадав, що то газетні плітки, бо не помітив у масонстві нічого лихого.

Щоб скінчити роботу, я переїхав до гірничої долини. Діставшись сюди, я побачив, що помилявся і що насправді це не порожні балачки. Я залишився тут. У Чикаго я нікого не вбивав і не підробив жодного

долара. Ті гроші, які ви діставали від мене, — справжнісінькі. Але я знав, як можна припасти вам до душі, тож і вдав, ніби переховуюсь від закону. Все це подіяло так, як я й сподівався.

Отак я пристав до вашої пекельної ложі й почав з'являтися на її нарадах. Ви, мабуть, думали, що я такий самий, як ви. А насправді? Тієї ночі, коли я вступив до спілки, ви побили старого Стенджера. Я не зміг його попередити, але зупинив вашу руку, Болдвіне, коли ви трохи не вбили його. Я не зумів порятувати Данна та Менсіса, бо нічого про них не знав, але тепер побачу, як вішатимуть їхніх убивць. Я попередив Честера Вілкокса; коли вибухнув його будинок, він сам з родиною був уже в безпеці. Багатьох злочинів я не зміг зупинити, але пригадайте, як часто ваші жертви повертались додому не тією дорогою, чи їх не було вдома, коли ви їх відвідували, чи вони сиділи в кімнаті, коли ви чекали їх надворі. Це все моя робота.

— Клятий зраднику! — просичав крізь зуби Мак-Гінті.

— Називайте мене, як собі хочете, Джоне Мак-Гінті. Ви й ваші спільнику — вороги Бога й людей у цих краях. Я — єдиний, хто став між вами й бідолахами, яких ви тримали в лабетах. Був лише один спосіб покінчити з цим, і я ним скористався. Ви називаєте мене зрадником, але я певен, що тисячі тутешніх мешканців назвуть мене визволителем, що врятував їхні душі. Три місяці я жив тут. І прожив би ще три місяці, — скільки завгодно, щоб вивідати всі ваші таємниці. Я прожив би тут іще довше, якби знав, що ви не довідаєтесь про мою таємницю. Але лист, який надійшов з міста, спонукав мене діяти швидко.

Мені більше нема чого сказати, крім того, що я зустріну свою смертну годину спокійно, згадавши, як попрацював у цій долині. Все, Марвіне, я не затримуватиму вас. Беріть їх і ведіть, куди треба.

Розповідь моя добігає кінця. Того вечора Скенлен одержав запечатаний лист із дорученням віднести його Етті Шефтер; він виконав

це доручення, лукаво підморгнувши і всміхнувшись їй. А наступного ранку чарівна жінка та чоловік із напізатуленим обличчям сіли в спеціальний потяг, замовлений у тутешньої залізничної компанії, й назавжди покинули цю небезпечну місцину. То була остання хвилина, коли Етті та її коханий ступали Долиною жаху. Десятьма днями пізніше вони обвінчалися в Чикаго, і старий Джейкоб Шефтер був на їхньому весіллі свідком.

Чистіїв судили в столиці штату — далеко від того місця, де їхні спільники могли б залякати охоронців закону. Даремно вони боронилися. Даремно витрачалися кошти ложі — кошти, вичавлені шантажем з усієї долини. Проти ясних, чітких, вичерпних свідчень людини, що знала кожну подробицю життя спілки та її злочинів, не змогли нічого вдіяти найспритніші виверти адвокатів. Уперше за багато років Чистіїв було подолано. Хмари страху над долиною розвіялися назавжди.

Мак-Гінті перед шибеницею плакав і просив помилування. Вісім головних його спільників розділили долю майстра. Близько п'ятдесяти злочинців було ув'язнено. Берді Едвардс завершив свою роботу.

Проте, як він і передбачав, його гра ще не скінчилася. Не забарився наступний хід, потім ще й ще один. Тед Болдвін, брати Віллебі та ще декілька інших найлютіших членів банди врятувались від шибениці. Їх запроторили за ґрати на десять років, але врешті-решт настав день, коли вони вийшли на волю. Вони заприсяглися помститись за товаришів.

Після двох невдалих замахів Едвардс утік із Чикаго; він знав, що третій замах буде успішнішим. З Чикаго, змінивши прізвище, він перебрався до Каліфорнії; там він мешкав доти, доки померла Етті Едвардс. Потім, знову ледве врятувавшись від убивць, він під прибраним ім'ям Дуглас почав працювати в далекому каньйоні, де разом з партнером, англійцем на прізвище Баркер, надбав великі гроші. Насамкінець, довідавшись, що на слід його знову натрапили вбивці, він утік до Англії. Відтоді Джон Дуглас, одружившись вдруге, мешкав у

Сасексі як сільський сквайр, і це його життя скінчилося дивовижною пригодою, про яку ми вже чули раніше.

Післямова

Завершилося поліційне слідство, й справу Джона Дугласа передали до вищого суду. Присяжні на сесії виправдали його як людину, що діяла з метою самозахисту.

"Будь-якою ціною заберіть його з Англії, — написав Холмс до Дугласової дружини. — Тут діють сили, небезпечніші за ті, від яких він тікав. В цій країні для вашого чоловіка немає затишного місця".

Минуло два місяці, й ми почали вже забувати про цей випадок. Але одного ранку в нашій поштовій скриньці з'явилася таємнича записка. "О Боже, містере Холмсе! О Боже!" — йшлося в цьому дивному посланні. Ані адреси, ані підпису не було. Дивний лист потішив мене, проте Холмс поставився до нього набагато серйозніше.

— Диявольські витівки, Ватсоне! — зауважив він і довго сидів, нахиливши брови.

Пізно ввечері місіс Хадсон, наша господиня, сказала, що містера Холмса хоче бачити у важливій справі якийсь джентльмен. Відразу за нею увійшов Сесіл Баркер — наш приятель із Берлстонського замку. Обличчя його було змарніле й бліде.

— Я дістав неприємні новини. Страшні новини, містере Холмсе, — мовив він.

— Я боявся цього, — відповів Холмс.

— Ви ще не одержали телеграму?

— Ні, тільки лист від невідомого дописувача.

— Бідолашний Дуглас! Мені сказали, що його прізвище Едвардс, але для мене він завжди буде Джоном Дугласом із Каньйону Беніто. Адже ви чули, що три тижні тому вони з дружиною вирушили до Південної Африки на пароплаві "Пальміра"?

— Так.

— Учора вночі пароплав прибув до Кейптауна. А вранці я дістав від місіс Дуглас оцю телеграму:

"Джон випав під час шторму за борт і загинув біля острова Святої Єлени. Ніхто не бачив, як це сталося.

Айві Дуглас".

— Ось як це сталося! — замислено пробурмотів Холмс. — Звичайно ж, ця вистава була добре зрежисована.

— То ви гадаєте, що це не випадок?

— У жодному разі.

— Його вбили?

— Саме так!

— Я теж так думаю. Ці пекельні Чистії, це кляте, мстиве кодро злочинців...

— Ні, ні, любий мій сер, — зауважив Холмс. — Тут видно руку майстра. Це не обрізана рушниця чи сліпа куля. Художника впізнають за мазками

його пензля. Це робота Моріарті. Джерела злочину ведуть до Лондона, а не до Америки.

— Але заради чого?

— Він не з тих, хто визнає свої поразки. Він звик, що кожна його справа мусить скінчитись успіхом. Великий мозок і міцна машина не впоралися з однією людиною. Це все одно, що ви розколюєте горіх паровим молотом: шуму багато, а пошкоджено врешті буде сам молот.

— Але що йому до тієї американської історії?

— Я можу лише сказати, що перша звістка про цю пригоду надійшла до нас від одного з його помічників. Цим американцям, мабуть, порадили звернутися до нього. Працюючи в Англії, він дає поради й іноземним партнерам, — він, цей великий знавець злочинів. З тієї миті їхня жертва була приречена. Спершу він задовольнився тим, що знайшов цю жертву. Потім склав план убивства. І нарешті, довідавшись, що цей план не вдався, вирішив узятися до роботи сам. Пам'ятаєте, як я в Берлстонському замку попередив Дугласа, що майбутнє буде страшнішим за минуле? Хіба я помилився?

Баркер у безсилому гніві вдарив себе кулаком по голові.

— То ви хочете сказати, що ми повинні й далі сидіти згорнувши руки? Що ніхто не в змозі подолати цього сатану?

— Ні, я так не кажу, — відповів Холмс, і його очі немовби зазирали кудись у майбутнє. — Я не кажу, що його не можна подолати. Але дайте мені час, дайте мені час!..

Кілька хвилин ми сиділи мовчки; рішучі очі мого друга, здавалось, усе ще намагалися проникнути крізь завісу майбутнього.